

T.C.

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İK DAM GAZETESİNE GÖRE
TRABLUSGARP SAVAŞI

Hazırlayan
Kazım ŞAHİN
180471123

Tarih Ana Bilim Dalı
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Doç. Dr. Erol YÜKSEL

KARAMAN – 2022

ENSTİTÜ TEZ ONAY FORMU

Doküman No	FR-285
İlk Yayın Tarihi	05.02.2018
Revizyon Tarihi	27.10.2020
Revizyon No	01
Sayfa No	1/1

İKİDAM GAZETESİNE GÖRE TRABLUSGARP SAVAŞI

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 02.12.2022

Bu tez, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 28.11.2022 tarih ve 49/1272 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Hazırlayan

Kalite Sistem Onayı

ÖNSÖZ

Trablusgarp Savaşı, Osmanlı Devleti'nin dağılmasını hızlandırarak adeta domino etkisi yaratan felaketler zincirinin ilk halkası niteliğinde olmuştur. Savaş sadece Osmanlı Devleti ile İtalya arasında cereyan etmemiş Avrupa siyaset dengesini de değiştirmiştir. Etkileri ve sonuçları itibarıyla Trablusgarp Savaşı; Rodos ve Oniki ada meselesinin ortaya çıkmasına, Osmanlı donanmasının zayıflığını gözler önüne serilmesine, Avrupa'daki kuvvetler dengesinin değişmesine, Balkan ittifaklarının uygulama alanına konulmasına sebep olmuştur. Osmanlı Devleti açısından büyük bir felaket olan Trablusgarp Savaşı arkasında daha büyük yıkımları ve bundan sonra dünya siyasetini meşgul edecek sorunları da beraberinde getirmiştir. Osmanlı Devleti, Kuzey Afrika'daki son toprağı olan Trablusgarp'ı kaybetmiş, Oniki Ada haksız yere işgal edilmiştir. Bugün Türkiye'nin elinin kolunun bağlandığı Adalar meselesi ve Akdeniz yetki alanları sorunları da hiç şüphesiz Trablusgarp Savaşı'nın sonuçlarından kaynaklanmaktadır.

Yüksek lisans ve doktora tezlerinde pek çok defa kaynak olarak kullanılan *İkdam* gazetesinde Trablusgarp Savaşı ve gelişim süreci ile ilgili herhangi bir çalışma yapılmamıştır. “*İkdam* Gazetesine göre Trablusgarp Savaşı” başlığını taşıyan bu tez, literatürdeki eksikliği gidermek amacıyla hazırlanmıştır. Eylül 1911 ile Ekim 1912 aralığında *İkdam* gazetesinde yayınlanan makaleler, savaş bölgesinde görev yapan muhabirlerden gelen mektuplar, Enver Bey ve Neşet Bey'den gelen telgraflar, yabancı ajanslardan tercüme edilen haberler, yorumlar, bildirimler ve röportajlar incelenmiş, tasnif edilerek düzenlenmiştir. Bu iş için 373 adet *İkdam* gazetesi taranmış, Trablusgarp Savaşı ile ilgili yayınlanan tüm veriler eski yazıdan günümüz Türkçesine çevrilmiştir. Bu bağlamda ulaşılan veriler kullanılarak Trablusgarp Savaşı anlatılmış ve *İkdam*'ın savaşın

gelişim sürecine nasıl bir yaklaşımı olduğu ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Savaşın gelişiminde ve seyrinde gazetede yer verilmeyen konular için bütünlüğün sağlanması ve edinilen bilgilerin doğruluğunu test edilmesi amacıyla bazı kaynak eserlere ve savaşta yer almış kişilerin hatıratlarına başvurulmuştur. Üç bölümden oluşan çalışmanın giriş bölümünde, *İkdam* gazetesi tanıtılmış, içeriği ve yazarları hakkında bilgi verilmiştir. I. Bölümde Trablusgarp Savaşı öncesi Türkiye-İtalya ilişkileri, İtalya ve Osmanlı açısından Trablusgarp'ın önemi, İtalya'nın işgal için hazırlıkları üzerinde durulmuştur. II. Bölümde savaşın seyri kronoloji esasına göre değerlendirilmiş, *İkdam*'da yer alan yorum ve haberler sınıflandırılarak savaşın gelişimi verilmiştir. III. Bölümde sulh girişimleri ve iki devlet arasında yapılan müzakerelerin *İkdam* gazetesine yansımalarına ve savaş sonunda imzalanan Uşi Antlaşması üzerinde durulmuştur. Sonuç bölümünde ise Trablusgarp Savaşı ile ilgili *İkdam*'da yayınlanan haber ve makalelerin değerlendirilmesi yapılmıştır.

Bu çalışmanın araştırma ve yazım safhalarında ilgisini, yardımını, engin hoşgörüsünü ve kıymetli bilgilerini esirgemeyen değerli danışman hocam Doç. Dr. Erol Yüksel'e teşekkürlerimi sunuyorum.

Kazım Şahin-2022

ÖZET

Trablusgarp Savaşı Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecinin başlamasında felaketler zincirinin ilk halkasını oluşturmaktadır. Bu çalışmada böylesine önemli bir sürecin *İkdam* gazetesine yansımaları ele alınmıştır. Bu amaçla Eylül 1911 ile Ekim 1912 tarihleri arasındaki *İkdam* gazetesi nüshalarının içerik analizleri yapılmıştır. Gazetede yayınlanan makaleler, savaş bölgesinde görev yapan muhabirlerden gelen mektuplar ve telgraflar, yabancı ajanslardan tercüme edilen haberler ve röportajlar incelenerek tasnif edilmiştir. Üç bölümden oluşan çalışmanın giriş bölümünde *İkdam* gazetesinin genel bir tanıtımı yapılmıştır. I. Bölümde Trablusgarp Savaşı öncesi Türkiye-İtalya ilişkileri, Trablusgarp'ın Osmanlı Devleti ve İtalya için önemi ve İtalya'nın işgal hazırlıkları üzerinde durulmuştur. II. Bölümde savaşın seyri ve Trablusgarp dışına yayılması, Osmanlı Devleti'nin diplomatik girişimleri ve savaş süresince İtalya'ya uygulanan yaptırımlar gibi konular *İkdam*'da yer alan makale ve haberler üzerinden verilmiştir. III. Bölümde sulh için savaşan taraflar ve arabulucu devletler arasında yapılan müzakereler ve Uşi Antlaşması'na giden süreç ele alınmıştır. Sonuç bölümünde ise *İkdam*'ın Trablusgarp savaşı ile ilgili yayınladığı verilerin değerlendirilmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *İkdam*, Trablusgarp, Oniki Ada, Türkiye-İtalya ilişkileri, Trablusgarp Savaşı.

ABSTRACT

In this study, it was focused that the Tripoli War, which was the first of the chain of disasters in the beginning of the disintegration process of the Ottoman Empire, and its reflection on the newspaper of *İkdam*. For this purpose, the content of the copies of *İkdam* between September 1911 and October 1912 was analysed . Articles published in the newspaper, letters and telegrams from reporters working in the war zone, news translated from foreign agencies, interviews were studied and classified. The study consists of an introduction, three chapters and a conclusion. In the "Introduction" chapter , the newspaper of *İkdam*, which is the main source of our study, was introduced. In the I.Chapter, Turkey-Italy Relations before the Tripoli War, the importance of Tripoli for the Ottoman Empire and Italy, and Italy's preparations for the invasion are dwelled on.In the II.Chapter was focused on the course of the war, its spread out of Tripoli, the diplomatic initiatives of the Ottoman Empire and the sanctions against Italy during the by using the comments and news in The Newspaper *İkdam*. In the III. Chapter the negotiations between the two states for peace and the process leading to the treaty of Ouchy were discussed. In the Conclusion chapter, the data published by The newspaper of *İkdam* about the Tripoli war has been considered.

Keywords:*İkdam*, Tripoli, Dodecanese Islands, Turkey-Italy Relations, Tripoli

War

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	1
ÖZET	3
ABSTRACT	4
KISALTMALAR	7
GİRİŞ	8
1. <i>İkdam</i> Gazetesi'nin Tanıtımı	8
2. Ahmet Cevdet (Oran).....	10
I. BÖLÜM	12
SAVAŞ ÖNCESİ OSMANLI-İTALYAN İLİŞKİLERİ	12
1.1. Trablusgarp'ın Jeopolitik Konumu	12
1.2. Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp Politikası	17
1.3. İtalya'nın Trablusgarp Politikası	24
1.3.1. İtalya'yı Harekete Geçiren Olay "Fas Krizi"	28
1.3.2. İtalya'nın İşgal Hazırlıkları	30
1.3.3. Basında İtalya ve Boykotaj	32
II. BÖLÜM	37
TRABLUSGARP SAVAŞI	37
2.1. Ültimatom Sonrası <i>İkdam</i> 'da Yer Alan Haberler	37
2.2. Savaşın Seyri.....	40

2.2.1. Trablusgarp'ta Savaş.....	40
2.2.2. İtalya'ya Karşı Uygulanan Yaptırımlar.....	52
2.2.3. Osmanlı Hükûmeti ve Diplomatik Girişimler.....	54
2.2.4. Savaşın Trablusgarp Dışına Yayılması.....	62
III. BÖLÜM	69
TRABLUSGARP SAVAŞI'NIN SONUÇLARI.....	69
3.1. Sulh Girişimleri.....	69
3.2. Sulh Müzakereleri ve Adalar Meselesi.....	79
3.3. Uşi Antlaşması.....	84
SONUÇ	91
EKLER	93
KAYNAKÇA.....	97

KISALTMALAR

A.Ü. : Ankara Üniversitesi.

ATASE : Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt ve Denetleme
Başkanlığı Arşivi.

Bkz. : Bakınız.

C. : Cilt.

CTAD : Cumhuriyet Tarihi Araştırma Dergisi.

Çev. : Çeviren.

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.

Haz. : Hazırlayan

nr : Numara

ORDAF : Orta Doğu ve Afrika Araştırma Derneği

OTAM : Osmanlı Tarih Araştırmaları Merkezi

s. : Sayfa.

S. : Sayı.

TSK : Türk Silahlı Kuvvetleri

TTK : Türk Tarih Kurumu.

Yay. : Yayıncılık.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin son yüzyılı her bakımdan karışık ve hareketli bir dönemdir. Olayların akış hızının ve çeşidinin artış gösterdiği bu dönemde kaynaklarda çeşitlenmiştir. Bu yeni kaynaklar arasında en önemli literatür ise gazeteler ve dergiler olmuştur. Tarihi süreç içinde insanın olduğu her yerde ortak konu hep aynı olmuştur: “haber”. İnsan çevresinde ne olduğunu merak etmiş, kendisinin göremediği duyamadığı olaylardan haberdar olmak istemiştir. Bu anlamda gazete, insanların habere olan ihtiyacını karşılayan kitle iletişim aracı olarak görülmüştür¹. Osmanlı Devleti'nde ilk gazeteler 400 yıla yakın bir gecikme ile 1820'lerde çıkmaya başlamıştır. Daha öncesinde bilgi aktarımı mektupla, el yazma kitaplarla gerçekleştirilmiştir. Mektupla iletişim sadece alıcısını haberdar ettiği için her isteyene haber ulaştırılamamıştır. Üretimi uzun zaman alan el yazması kitaplar ise pahalı olması sebebiyle sadece belirli kişi ve kurumlarda olmuştur. Oysaki kısa sürede ve ucuz maliyetlebinlerce kopya üretebilen matbaa, herkese bilgi aktarımını sağlayabilmiştir². Batı toplumunda matbaa ile birlikte bilgi aktarımı hızlanmış ve beraberinde gazetecilik gelişmiştir. Osmanlı Devleti'nde gazetecilik gecikmeli olarak toplumun haber alma kaynağı olmuştur.

1. *İkdam* Gazetesi'nin Tanıtımı

Basın tarihinde önemli bir yeri olan *İkdam*, 1894 tarihinde yayınlanmaya başlamıştır. Sözlükte “gayret ve sebatla devamlı çalışma”³ anlamına gelen *İkdam*, çoğu kaynakta da belirtildiği gibi kurucusu Ahmet Cevdet'in kişiliğine uygun bir isim

¹ Mehmet Özçağlayan, Gazetelerin Gelişimi ve Gazeteciliğin Gelişimi, *Marmara İletişim Dergisi*, C.13, S.13, s.131-159.

² Orhan Koloğlu, *Basın Tarihi*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2020, s.11-12.

³ Ferit Devellioğlu, *Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, İstanbul 1970, s.423.

olmuştur⁴. Osmanlı'nın en karmaşık devrine ve Cumhuriyet Dönemi'ne tanıklık eden gazete geçici kapatma cezaları dışında aralıksız yayın hayatına devam etmiştir. Birkaç defa isim değişikliğine giden *İkdam*, 14 Mart 1910-25 Şubat 1912 tarihleri arasında “*Yeni İkdam*”, 26 Şubat 1912-10 Ağustos 1912 tarihleri arasında *İktiham*, isimlerini kullanarak yayın yapmıştır. 11 Ağustos 1912'den itibaren ise tekrar *İkdam* ismi kullanılmaya başlanmıştır⁵. Uzun süren yayın hayatı boyunca en ünlü yazar kadrosunu bünyesinde bulunduran gazete; zengin iç ve dış haberleriyle, edebi ve sanat ağırlıklı makaleleriyle, ilmî yazılarıyla, yayınlanan roman ve hikâyeleriyle, eğitici yazılarıyla Türk toplumu için mektep vazifesi görmüştür⁶. *İkdam*'ın uzun süre yayın yapmasında ve yoğun ilgi görmesinde; her kesime hitap eden yayınlar yapması ve yazar kadrosunun büyük etkisi olmuştur. Mahmut Sadık, Abdullah Zühtü, Hüseyin Cahit Yalçın, Maliyeci Cavit Bey, Ali Reşat, Mahmut Ata, Veled Çelebi, Adnan Adıvar, Hüseyin Rahmi, Ahmet Rasim, Abdurrahman Şeref, Halid Ziya, Falih Rıfkı, Cenab Şehabettin, Samipaşazade Sezai, Necip Asım, Ercüment Ekrem, Teodor Kasap, Ali Kemal, Yakup Kadri, Ahmet Mithat Efendi gibi Türk siyasetinde ve edebiyatında yer edinmiş önemli kişiler yazar kadrosunda bulunmuştur. Ahmet Cevdet ilk zamanlarda yayınlanan başyazıların isimsiz çıkartılmasını ilke edinmiş ve bu kararı yüzünden yazarları ile fikir ayrılıklarına düşmüştür⁷.

II.Meşrutiyet'in ilk yıllarında 40.000 tiraja ulaşan *İkdam*, Türkiye'ye ilk defa rotatif basım makinesini getiren gazete olmuştur. Dönemin şartları düşünüldüğünde I.

⁴ Müzeyyen Buttanrı, “*İkdam Gazetesinin Kültür Hayatımızdaki Yeri, Şekil ve İçerik Özellikleri (1894-1900)*”, *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.4, S.1, Haziran 2003, s.79; Makalede verilen bu bilgi Enver Behnan Şapolya'nın “*Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın*” adlı eserinden alınmıştır. Ayrıca *İkdam*'ın yayınlandığı 5 Temmuz 1894 tarihli baskısında Ahmet Cevdet, gazeteyi çıkarmayı nasıl başardığını anlatan bir yazı yazmıştır.

⁵ Çağatay Benhür-Murat Ardiç, *İkdam Gazetesi*, Atatürk Ansiklopedisi içinde. Erişim Adresi (01 Kasım 2022): <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ikdam-gazetesi/>

⁶ Buttanrı, “*İkdam Gazetesinin Kültür Hayatımızdaki Yeri, Şekil ve İçerik Özellikleri (1894-1900)*”, s.77,80.

⁷ Hıfzı Topuz, *Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2016, s.68-70; Çağatay Benhür-Murat Ardiç, *İkdam Gazetesi*.

Dünya Savaşı'nda bile 25.000 satış rakamına ulaşmak büyük bir başarıdır. Bunun nedenleri arasında; haberlere büyük önem verilmesi, şehir haberlerinin 10-15 muhabirle takip edilmesi ve yurt dışı haberlerinin tercüme edilerek yayınlanması olarak gösterilebilir⁸.

İkdam'ın Eylül 1911-Ekim 1912 yılları arasındaki Trablusgarp Savaşı ile ilgili yayınlanan makaleleri, yabancı ajanslardan yapılan tercümeleri, muhabirlerin mektup, telgraf ve röportajları incelendiğinde, savaşı kendi yayın politikaları çerçevesinde değerlendirdiği görülmüştür. Gelişmeleri aktarırken analizlerden çekinmemiş, olumsuz politikaları eleştirmekten kaçınmamıştır. Trablusgarp savaşı ile ilgili çoğunlukla doğru haberler vermeye çalışmış, yabancı kaynaklı ajanslardan tercüme ettiği bazı haber başlıklarının yanına (!!!), (?) işaretlerini kullanmak suretiyle bunların yayınlamasını ilginç bir yöntem olarak görmüştür. Gazetede yer verilen yorumlarda kamuoyunu şevklendirecek analizlerin yapılması, diplomatik girişimlerin sonuçları ile ilgili öngörülerde bulunması *İkdam*'ın satış rakamlarının neden yüksek olduğunu açıklamaktadır.

2. Ahmet Cevdet (Oran)

Ahmet Cevdet, 1862'de İstanbul'da doğmuştur. Mekteb-i Hukuk'u bitirmesine rağmen Ahmet Mithat Efendi'nin teşvikiyle basın hayatına girmiştir. Türkçe'yi çok iyi kullanan Ahmet Cevdet Bey önce Sabah ve Tercüman-ı Hakikat gazetelerinde çeviriler yapmış, makaleler kaleme almıştır. Kendisini sürekli geliştirmeyi ilke edinen Ahmet Cevdet Bey, Arapça, Farsça ve Fransızca dil eğitimi almış kendi çabasıyla da Almanca ve Rumca öğrenmiştir. Farklı gazetelerde yaklaşık on yıl gazetecilik tecrübesi kazanan Ahmet Cevdet Bey, kendi gazetesini çıkartma düşüncesini bir dilekçe ile dönemin padişahı II. Abdülhamit'e bildirmiştir. Saraydan olumlu haber gelmesi üzerine harekete geçen Ahmet

⁸ Benhür-Ardıç, *İkdam Gazetesi*; Topuz, *Türk Basın Tarihi*, s.69.

Cevdet Bey, 5 Temmuz 1894'te *İkdam*'ın ilk sayısını yayımlamıştır⁹. “Gazetenin en önemli görevi halkı eğitmek, bilgilendirmek, haberdar etmektir” düsturuyla hareket eden Ahmet Cevdet Bey, halkın anlayabileceği bir dil kullanmanın gerekliliğine inanmış, gazetede kullandığı sade Türkçe ile halkın bilinçlenmesini sağlayacak yayınlar yapmıştır¹⁰.

Ahmet Cevdet Bey 31 Mart Vakası sonrası İttihatçılara yönelik sert eleştirileri nedeniyle yurt dışına çıkmak zorunda kalmıştır. Ancak buradayken kaldığı İsviçre, Fransa ve Avusturya'dan gönderdiği mektuplar vasıtasıyla yazılarına devam ettirmiştir. Cumhuriyet'in ilanı sonrası Türkiye'ye dönmüş ve yine gazetecilikle uğraşmıştır. Türk basın tarihinde önemli bir yeri olan Ahmet Cevdet Bey, 25 Mayıs 1935'te Ankara'da I.Matbuat Kongresi sırasında vefat etmiştir¹¹.

⁹ Çağatay Benhür-Murat Ardıç, *Ahmet Cevdet Oran*, Atatürk Ansiklopedisi içinde. Erişim Adresi (01 Kasım 2022): <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ahmet-cevdet-oran-1862-1935/?pdf=3951>; Topuz, *Türk Basın Tarihi*, s.68.

¹⁰ Buttanrı, “İkdam Gazetesinin Kültür Hayatımızdaki Yeri, Şekil ve İçerik Özellikleri (1894-1900)”, s.83.

¹¹ Benhür-Ardıç, *Ahmet Cevdet Oran*.

I. BÖLÜM

SAVAŞ ÖNCESİ OSMANLI-İTALYAN İLİŞKİLERİ

1.1.Trablusgarp'ın Jeopolitik Konumu

Günümüzde Libya adıyla bilinen, Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp Eyaleti olarak isimlendirdiği Trablusgarp;Kuzeybatıda Tunus, batıda Cezayir, güneyde Nijer ve Çad, güneydoğuda Sudan, doğuda Mısır ile komşu olan, kuzeyde Akdeniz'e kıyısı olan bölgeyi kapsamaktadır¹².

Trablusgarp adı, üç tarihi şehrin Yunanca ifadesi olan Tripolis/Tripoli kelimesine dayanır. Kelime Arapçaya “Tarâbulus” olarak geçmiştir. 1551 yılında Osmanlı Devleti'nin eline geçen Trablusgarp toprakları, Cezayir ve Tunus'tan sonra Kuzey Afrika'daki üçüncü korsanlık merkezi olmuştur. Trablus şehrinin merkez kabul edildiği topraklara Bingazi, Fizan ve Kufra bölgelerini de dahil eden Osmanlı Devleti, Suriye'de aynı adlı şehirle karışmasını önlemek ve batıda yer aldığını belirtmek için “garp” kelimesini ekleyerek buraya “Trablusgarp” demişlerdir¹³. Osmanlı Devleti Cezayir, Tunus ve Trablusgarp topraklarına “Garp Ocakları” adını vermiştir.

Trablusgarp, yüzölçümü olarak bir milyon kilometre alana sahiptir¹⁴.Tunus, Cezayir ve Fas'taki Atlas silsilesi kadar yüksekdağlara sahip olmayan Trablusgarp ormanlar veya akarsular yönünden oldukça fakir olup topraklarının çoğu çöllerle kaplıdır.Akarsular bakımından fakir, Kuzey Afrika bölgeleri içindeiklim olarak Mısır'dan sonra en sıcakyerlerden biridir. Bölgenin kıyı kesiminde Akdeniz iklimi görülürken, geri

¹² Ahmet Kavas, *Libya*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C.27, s.184-188) içinde, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s.184.

¹³ Ahmet Kavas, *Trablusgarp*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C.41, s.288-291) içinde, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s.288.

¹⁴ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi Cilt IX*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1996, s.255.

kalankısında ise çöl iklimi hâkimdir. Çöl ikliminin etkisi, su kaynaklarının yetersizliğineneden olmuştur. Bölgenin bitki örtüsü bu yüzden fakirdir¹⁵.Trablusgarp bölgesinde ekonomik ve sosyal geçim kaynağı olarak çeşitlilikvardır. Bölgede hurma, halfa adı verilen ot¹⁶, zeytin,üzüm, portakal, hınna, tütün, hububat yetiştirilen önemli ürünlerdir. Hayvan yönünden de vilayet oldukça zengindir. Sahilin birçok yerindetuzlalar bulunmaktadır. Sanayi ürünleri açısından ise dokumacılık,hasırcılık, dibâgat, altın, gümüş ve fildişiürünleri vardır. Trablusgarp'ın önemli ticaret limanları ise Zuvara, Trablus, Humus, Ziletin,Mısırata'dır¹⁷.

Trablusgarp nüfusunun büyük çoğunluğu sahil kıyısında ve kıyıya yakın ovalardayaşamaktadır. Cebeli-Ahdar, Bingazi, Derne ve Tobruk gibi bölgelerde nüfusoğundur. 1884 yılında Trablusgarp vilayetinin 1.200.000 nüfusa sahip olduğu bildirilmiştir. Trablusgarp ve buraya bağlı yerlerde yaşayan ahali başta Berberî asıllılar olmak üzere Araplar, Tevârikler, Tîbûlar, Türkler, Kuloğulları, Sudanlılar, yahudiler ve Avrupalı göçmen hıristiyanlardan meydana gelmekteydi. 1911'de İtalyan işgali sırasında nüfusunun önemli bir bölümü ise yok olmuştur¹⁸.

Birçok medeniyete ev sahipliği yapan Trablusgarp; Berberiler, Fenikeliler, Romalılar, Vandallar, Bizanslılar, Yahudiler, Araplar, Zenciler, Tevarikler, Türkler

¹⁵ Mehmet Nuri-Mahmut Naci, *Trablusgarp Hedefteki Ülke Libya'nın Tarihi*, ORDAF Yayınları, İstanbul 2012, Birinci Fasil, "Cibal", "Enhar", "İklim" başlıkları.

¹⁶ Trablusgarp'ı, halkını, yaşayışını, dini tutumlarını, iktisadi hayatı hakkında malumatların verildiği "Trabilusgarb'e dair bir risale" adını taşıyan eserde halfa otundan bahsedilmiştir. Halfa otu; ince, yaş iken yeşil, kurduktan sonra sarı renkte, 15-60 cm. boyunda, vilayetin birçok yerinde kendiliğinden yetişen, kısıları ip ve zenbil yapımında kullanılan, uzunları Avrupa'ya ihraç edilen bir bitkidir. Altın kıymetinde bir bitki olduğu ifade edilen eserde, 1900 başlarında en değerli ihraç maddesi olan halfa otundan yoksun kaldığı belirtilmiştir. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Nejat Göyünc, *Trablusgarb'a Ait Bir Layiha, Osmanlı Araştırmaları I*, İstanbul 1980, s.237,238,240; Mehmet Nuri-Mahmut Naci, *Trablusgarp Hedefteki Ülke Libya'nın Tarihi*, Birinci Fasil, "Hilfe"başlığı.

¹⁷ Mehmet Nuri-Mahmut Naci, *Trablusgarp Hedefteki Ülke Libya'nın Tarihi*, Birinci Fasil, "Zeytin, Üzüm, Portakal, Hınna, Tütün" ve "Sanayi, Ticaret" başlıkları; Kavas, *Trablusgarp*, s.290-291; Karal, *Osmanlı Tarihi*, s.255-256; Kavas, *Libya*, s.185-186.

¹⁸ Kavas, *Trablusgarp*, s.290.

ve Avrupalı Hristiyan göçmenler yurt edinmişlerdir¹⁹. 1477 yılında İspanyollar, Endülüs'te bulunan Gırnata şehrini ele geçirmiş ve bu bölgede katliamlara başlamıştır. Bunun üzerine Endülüslüler ve Tunus'ta bulunan Beni Hafs Devleti hükümdarı Osmanlı'dan yardım istemiştir. Bu dönemde tahtta bulunan II. Bayezid, kardeşi Sultan Cem'in Hıristiyanlar tarafından kendisine karşı kullanılması tehlikesine karşı büyük bir kuvvet gönderememiş sadece Kemal Reis kumandasındaki donanmayı Akdeniz'e göndermiştir. İspanya'da bulunan Müslümanlar, Endülüs'teki baskılar sonucu Kuzey Afrika kıyılarına bir göç hareketi başlatmıştır. Bu göç bölgenin nüfus ve kültürel yönden gelişmesine olumlu yönde katkı sağlamıştır. Bu olumlu katkı Trablusgarp limanının gelişmiş bir ticaret merkezi olmasında etkili olmuştur. Bu gelişmeler sonrası bölgenin zenginleşmeye başlaması üzerine İspanyollar 1510 yılında Trablus'u işgal etmişlerdir²⁰. 1519'da Trablusgarp halkı İstanbul'a bir heyet göndererek İspanyol işgalinden kurtarılmaları için Osmanlı'dan yardım istemişlerdir. Nihayet Akdeniz'de üstün oldukları bir dönemde Turgut Reis'in çabaları sonrası 1551'de Trablus ele geçirilmiştir. Türk hâkimiyetiyle birlikte refah ve huzur ortamı gelmiş, Turgut Reis'in beylerbeyliği yıllarında Trablus şehrinin nüfusu artmış ve halkı zenginleşmiştir²¹.

Kuzey Afrika'daki Cezayir'in 1533'te, Trablusgarp'ın 1551'de ve Tunus'un kesin olarak 1574'te fethedilmesiyle Osmanlı Devleti ilk dönemlerde "Garp Ocakları" adıyla, daha sonra ise ayrı ayrı birer eyalet olarak yönetmeye başlamıştır. Böylece Garp

¹⁹ Kavas, *Trablusgarp*, s.290.

²⁰ Mehmet Nuri-Mahmut Naci, *Trablusgarp Hedefteki Ülke Libya'nın Tarihi*, İkinci Fasal "Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye ve Trablusgarp" başlığı; Nurettin Ceviz, "Libya Tarihine Kısa Bir Bakış", *Ortadoğu Analiz Dergisi*, C. 3, S. 27, İstanbul 2011, s. 81; Kavas, *Trablusgarp*, s.288

²¹ Ceviz, "Libya Tarihine Kısa Bir Bakış", s.82

Ocakları, Akdeniz’de devletin ve İslam dünyasının savunulmasında ileri bir karakol olarak görülmüştür²².

Trablusgarp tarihi Osmanlı idaresi altında dört döneme ayrılır: Osmanlılar’ın tam hâkimiyetindeki ilk valiler dönemi Turgut Reis’in Trablusgarp’ı fethi ile başlamıştır. İkinci dönem kendi başına buyruk yöneticiler kabul edilen dayılar dönemi adı verilen Yeniçerin idaresinde olduğu dönemdir. Bu sürecin sonucu olarak dayılığa gelen Karamanlı Ahmed Bey, merkezden beylerbeyi gönderme geleneğini ortadan kaldırarak babadan oğula geçen Karamanlı hanedan dönemini başlatmıştır.1832’de şehrin ileri gelenleri Karamanlı ailesi içinde yaşanan çekişmelerden Trablus’un güç kaybettiğini bundan dolayı Karamanlı ailesinin valilikten uzaklaştırmasını talep etmiştir. Böylece Trablusgarp tarihinde dördüncü dönem olarak adlandırılan merkezî idareye doğrudan bağlandığı ikinci valiler dönemi başlamıştır. Trablusgarp eyalet haline getirildikten sonra uzun süre merkezden tayin edilen beylerbeyi unvanlı valilerce idare edilmiştir²³.

Trablusgarp’ın merkezden gönderilen valilerce yönetildiği dönemde; matbaa kurulmuş, ilk gazete yayımlanmış, Fünun ve Sanat Mektebi açılmış, borularla su getirilmiş ve kıyılar açılmış, İstanbul ile telgraf bağlantısı sağlanmış, 160 ilkokul açılmıştır²⁴. 1908’de II.Meşrutiyet’in ilanı sonrası Osmanlı Meclisi’ne *İkdam*’da sık sık isimleri geçen Hums’dan Mustafa Efendi, Bingazi’den Ömer Mansur Paşa ve Yûsuf Şetvân Bey, Trablusgarp’ten Ferhâd Bey, Sâdik Bey ve Naci Bey, Fizan’dan Câmî Bey ve Cebel-i Garbî’den Süleymân el-Bârûnî milletvekili olarak katılmışlardır²⁵.

²² Atilla Çetin, *Garp Ocakları*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C.13, s.382-386) içinde, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, s.382; Ceviz, “Libya Tarihine Kısa Bir Bakış”, s.81;

²³ Ceviz, “Libya Tarihine Kısa Bir Bakış”, s.82-83, Kavas, *Trablusgarp*, s.281.

²⁴ Ceviz, “Libya Tarihine Kısa Bir Bakış”, s.83.

²⁵ Ceviz, “Libya Tarihine Kısa Bir Bakış”, s.83.

XIX. yüzyılın ikinci yarısının ilk yirmi yılında Avrupa'da meydana gelen siyasi ve iktisadi olaylar çağdaş emperyalizmin şekillenmesine ve büyük devletlerin sömürgecilik alanında büyük bir yarışa atılmalarına neden olmuştur. Endüstrinin gelişmesi, nüfusun artması, hammadde kaynaklarına ve mamul eşyanın sürülmesi için pazarlara ihtiyaç duyulması, Avrupalı devletlerin Avrupa kıtası dışına taşmalarına sebep olmuştur. İlk Fransa'da ortaya çıkan yeni bir sömürge imparatorluğu girişimi Napolyon Bonapart'ın Mısır'a saldırmasıyla başlamış diğer Avrupa devletleri de bunu devam ettirmişlerdir²⁶. Nitekim sömürgecilik yarışında İngiltere ve Fransa büyük yol kat ederken bu yarışa sonradan katılan Almanya ve İtalya gibi devletler sömürgecilik yarışında siyasi dengelerin yeniden şekillendirilmesine sebep olmuştur. Siyasal liderlik Fransa'dan Almanya'ya geçmiş İtalya ise Almanya gibi harekete başlamıştır. Almanya ve İtalya'nın siyasi birliklerini tamamlaması ve sömürge toprakları arayışına girmeleri emperyalizm için yeni alan ihtiyacına sebep olmuştur. Bu sırada Süveyş Kanalı'nın açılması ile Akdeniz, Asya ile Avrupa arasındaki ticaret yollarının en kısa güzergâhı durumuna girmiş ve Kuzey Afrika topraklarının değeri artmıştır²⁷.

Çağdaş emperyalizmin gelişme alanı ise Osmanlı Devleti toprakları olmuştur. Avrupalı devletlerinin sömürge yarışındaki tasarılarını gerçekleştirmek için Osmanlı toprakları elverişli durumdadır. Nitekim Osmanlı Devleti'ne komşu olan Rusya ve Avusturya bu durumdan faydalanarak Balkan topraklarını din adına sürdürdükleri bir dava ile işgal etmeye çalışmışlardır²⁸. Bu işgaller sonrası gerçekleştirilen 1878 Berlin Kongresi'nde, Osmanlı Avrupası yani, Balkanlar paylaşılmıştır. Bu paylaşım gerçekleştirilirken, Kuzey Afrika'daki Osmanlı eyaletlerinin yakın bir gelecekte

²⁶ Karal, *Osmanlı Tarihi*, s.258-259.

²⁷ Karal, *Osmanlı Tarihi*, s.258.

²⁸ Karal, *Osmanlı Tarihi*, s.260.

sömürgeleştirilmesi için Avrupa devletleri kendi aralarında gizli tasarılar yapmıştır. Nitekim Osmanlı Afrika'sı hakkındaki bu tasarılar uygulamaya koyulmuş, 1881 yılında sudan bir bahane ile Fransız kuvvetleri Tunus'u ele geçirmiştir. Bu olay, İtalyanların Tunus üzerindeki ümitlerini kırmakla kalmamış Sicilya ve Güney İtalya'nın güvenliği için bir tehlike yaratmıştır. İngilizler de Mısır'a yerleşince Trablusgarp toprakları, iki sömürgeci devlet arasında sıkışmıştır²⁹. Bu tarihten sonra İtalya, Trablusgarp'ı elden kaçırmamak için siyaset geliştirmeye çalışmıştır.

1.2. Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp Politikası

Trablusgarp Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti çok büyük iç ve dış karışıklıklar içindeydi. II. Abdülhamit, anayasayı tekrar yürürlüğe koymuş ve Meşrutiyet'i ikinci kez ilan etmek zorunda kalmıştır. Meşrutiyet'in ilanı sonrası yönetimde etkili olmaya başlayan İttihat ve Terakki Cemiyeti, ülke içindeki karışıklıkları önleyememiştir. Cemiyet, mevcut sistem içinde, hem padişahı hem de hükûmeti yerinde bırakarak amaçlarını gerçekleştirmek yolunu tercih etmiştir. Meşrutiyet'in ilanından kısa zaman içinde piyasayı istila eden gazete, dergi ve kitap çeşitli düşünceleri ve görüşleri yayarak günün konusu haline getirmiş, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı muhalefetin giderek güçlenmesini sağlamıştır. Bundan istifade eden Rumlar, Bulgarlar ve Ermeniler anayasanın yürürlüğe konmasını, vaat edilen hürriyetlerin gerçekleşmesin hatta bağımsız devlet kurma hakkının verilmesini istemeye başlamışlardır. Nitekim Avusturya, Bosna Hersek'i ilan ettiğini açıklarken aynı gün Bulgaristan Prensiği bağımsızlığını ilan etmiştir. Yunanistan ise Girit'i ilhak ettiğini duyurmuştur. Bu şekilde Balkanlarda durum süratle bozulmuştur³⁰.

²⁹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, s.260-261.

³⁰ Kemal H. Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s.68.

Dış politikadaki gelişmeler, ordu içinde süren huzursuzluk, Hristiyan azınlıkların Türklerin ve Müslümanların milli ve dini duygularını zedeleyici hareketleri büyük bir ayaklanmaya sebep olmuştur. 31 Mart Vakası adı verilen bu ayaklanmayı siyasi çıkarları doğrultusunda kullanan İttihat ve Terakki Cemiyeti, II.Abdülhamit'i tahttan indirme fırsatı bulmuş böylece yönetimde daha güçlü konuma gelmiştir.Cemiyet, ilk başlarda yönetimde bir yandan Müslüman toplumun düşünce ve duygularına uygun hareket etmek istiyor, diğer yandan da gayrimüslim azınlıklara özerklik vaat ederek birbiriyle bağdaşmayan uygulamalara girişmişlerse de meseleleri devlet menfaati bakımından ele almaya mecbur kalmışlardır³¹.

Bu sırada Rusya, bir taraftanBalkan Devletlerini Osmanlı'ya karşı birleştirmeye çalışırken bir taraftan da Doğu Anadolu'da, Ermeni grupların ayrılıkçı terörist hareketlerini desteklemiştir. Balkanlarda ise Arnavutlar, İşkodra'da büyük bir ayaklanma başlatmış onlara destek veren Karadağ ile Osmanlı ilişkileri gerilmiştir³². V. Mehmet Reşat'ın donanma ile Selanik'e ve oradan Makedonya'ya yaptığı gezi ile bu buhran Temmuz 1911 sonundaki bir anlaşma ile sona ermiştir. Fakat bir süre sonra yine Makedonya'da Bulgar, Sırp ve Yunan çeteleri bu bölgenin muhtariyetini sağlamak amacı ile terör hareketlerine girişmiştir. Doğu illerindeki Ermeni Komitacılarının faaliyet alanları genişlemiş, Bitlis ve Muş'a kuvvet gönderecek dereceyi bulmuştur. Hükûmet merkezinde siyasi çekişmeler cereyan ederken Arabistan ve Yemen ayaklanmaları başlamış, Makedonya olaylarından cesaret alan Rum ve Ermeni Patrikhaneleri isehükûmetten bazı isteklerde bulunmuştur³³.

³¹ Karpaz, *Kısa Türkiye Tarihi*, s.72.

³² Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016, s.612.

³³ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, *Osmanlı Devri 1911-1912 Osmanlı İtalyan Savaşı Deniz Harekâtı*, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 1980, s.8-9.

Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü bu kötü durumdan ilk istifade eden devlet, İtalya olmuştur. Osmanlı-İtalyan ilişkileri 1911 yılının başlarından itibaren gerilmeye başlamıştır. Trablusgarp Valisi İbrahim Paşa, İtalyanların zararlı faaliyetlerine engel olup zorluk çıkarmıştır. Yine bu dönemde Avrupalı büyük devletlerin tarafsızlığını sağlamış olan İtalya Hükûmeti bundan sonra açıktan açığa ve çekinmeden Trablusgarp'a karşı saldırgan bir tutum izlemiştir³⁴. Afrika kıtasının ve dolayısıyla Akdeniz kıyılarının kendisi için hayati bir önem taşıdığını, bu bölgelere sahip olmanın zorunlu olduğunu gaye edinen İtalya, Trablusgarp ve Bingazi'yi elde etmek için bahaneler aramaya başlamıştır.

İtalya, Trablusgarp'ta bulunan İtalyan halkına haksız muamelelerde bulunulduğu yolunda sebepler öne sürmüştü ve bu konuda İtalyan basınında haberler yayınlamaya başlamıştır³⁵. Bu yayınlar İtalya'nın Trablusgarp'a yerleşme düşüncesini açıkça belirten haberler olmuştur. İtalyan basınının bu kampanyası Osmanlı Hükûmeti tarafından tepki ile karşılanmıştır. 4 Ağustos 1911'de İtalya'ya verilen nota ile durum şiddetle protesto edilmiş ve İtalyan basınının Türkiye hakkında kullandığı dili değiştirmeleri istenmiştir. İtalyan Hükûmeti ise Trablusgarp'taki durumun bu şekilde gitmesi hâlinde sadece basınla değil, başka yollarla da harekete geçileceğini bildiren bir cevap vermiştir. Bu durum iki devlet arasındaki ilişkileri daha da gergin hâle getirmiştir³⁶.

Osmanlı Ajansından alınan habere yer veren *İkdam*'a göre Trablusgarp'ın işgali amacıyla tertip edilecek sefer için General Salsa görevlendirilmiştir³⁷. 8 Eylül 1911

³⁴ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, *Osmanlı Devri Osmanlı-İtalyan Harbi (1911-1912)*, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 1981, s.118.

³⁵ Hale Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s.32; Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, *Osmanlı Devri 1911-1912 Osmanlı İtalyan Savaşı Deniz Harekâtı*, s.8.

³⁶ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995, s.425-426; Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, s.617.

³⁷ "Bir tevcih-i garip!", *Yeni İkdam*, nr.540, 8 Eylül 1911, s.2.

tarihli nüshasında yer alan “Bir tevcih-i garip!” başlıklı makalede³⁸ İtalya’nın Fas meselesinden ötürü Trablusgarp’a yöneldiği belirtilmiştir. İtalyan gazetelerinde, İtalya limanlarının tehlikeye düşmüş olduğunu, Fransa, Almanya ve düvel-i sairenin Afrika’da mevkiilerini kuvvetlendirdiklerini buna karşılık İtalya’nın konumunu güçlendirmesi gerektiği belirtilerek Trablusgarp’ın bunun için önemli bir mevki olduğu ifade edilmiş, fakat bu girişimin İtalya’ya büyük zararlar getireceği vurgulanmıştır. Özellikle iki ülke arasında tesis edilen iktisadi faaliyetlerin sekteye gireceği ve bu durumun özellikle İtalya’ya büyük zarar vereceği ithalat ve ihracat rakamlarıyla ifade edilmiştir. Buna rağmen İtalya, Trablusgarp üzerinde kuvvet uygularsa diye başlayan yazının devamında “muhakkaktır ki hak ve menfaat ve istikbalini muhafazaya azmetmiş bir millet o gün de bir kuvvet gördüğü için boyun eğmez.” şeklinde ifadeler kullanılmıştır.

İkdam’da çıkan haberlerde İtalya’nın diğer devletler nezdinde anlaşma yaptığına ilişkin bilgilerin İtalya Hükûmeti tarafından reddedildiği bildirilmiştir³⁹. İtalyan Dış İşleri Bakanı Guicciardini’e ait açıklamaların verildiği haberde İtalyan Hükûmeti Trablusgarp’ı savaştan elde etmenin yollarını aramaktadır ki Viyana Tan gazetesi, Neue Freie Presse’e verilen beyanatlar bunu göstermektedir⁴⁰. İtalya Hükûmeti Guicciardini’nin açıklamalarını doğrular nitelikte Trablusgarp üzerindeki imtiyazlarını genişletmeye çalışırken diğer taraftan da işgal hazırlıklarını hızlandırmıştır. İttihat ve Terakki’nin etkin olduğu döneme kadar az çok sıkı tutulan Trablusgarp idaresi, bu dönemde siyasal zaaf denilebilecek tutumlar sonucunda zayıf düşmüştür. Bu durum İtalya’nın cesaretini artırmıştır. *İkdam*’da yer alan makalelerde sanki İtalyanların yapacakları saldırıyı teşvik etmek için Trablusgarp’taki asker miktarı azaltılarak Yemen’e

³⁸ “Fas-Trablusgarp”, *Yeni İkdam*, nr.542, 10 Eylül 1911, s.2.

³⁹ “İtalya-Trablusgarp”, *Yeni İkdam*, nr.541, 11 Eylül 1911, s.2; “Avusturya’nın Müzaheret”, *Yeni İkdam*, nr.541, 11 Eylül 1911.

⁴⁰ “Avusturya’nın Müzaheret”, *Yeni İkdam*, nr.541, 11 Eylül 1911, s.2.

yollanmış, buradaki askeri teçhizat yenilenme gerekçesiyle İstanbul'a gönderilmiştir. Bu arada bölgeyi çok iyi tanıyan Trablusgarp valisi ve aynı zamanda komutanı İbrahim Paşa⁴¹ da, İtalyanların isteği üzerine görevinden alınarak İstanbul'a çağırılmıştır. Böylece Trablusgarp valisiz, komutansız ve silahsız bırakılmış adeta kaderiyle baş başa kalmış ve meydan İtalyanlara bırakılmıştır⁴². İbrahim Paşa'nın yerine Bekir Sami Bey⁴³ atanmıştır. *İkdam*'a göre Bekir Sami Bey, eski görev yeri olan Tokat'ta birkaç günlük işini hallettikten sonra yeni görev yerine intikal edeceğini belirtmiştir⁴⁴. Fakat bu durum uzamış⁴⁵ ve yeni vali ancak savaş başladıktan sonra gitmiştir.

Hakkı Paşa ve Bekir Sami Bey'in gazetelere verdikleri beyanatlarından İtalyanların Trablusgarp'ı işgal için hazırlık yaptıklarına dair söylemleri ihtimal dışı kabul ettikleri görülmektedir. Bekir Sami Bey'in *İkdam* gazetesi muhabirine verdiği beyanatta; *"Trablusgarp'ın gariben İtalya hükûmetince taht-ı işgale alınacağına dair Avrupa matbaatından bir kısmı tarafından ileri sürülen ifadatı ben mahz-ı ihtira' olmak üzere telakki eder buna katıyyen ehemmiyet verilmemek lazım geleceği fikrini perverde eylerim."*⁴⁶ ifadesinde bulunmuştur. Sadece Bekir Sami Bey değil dönemin Dahiliye Nazırı Halil Bey ve Hariciye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdürü Salih Beyler de yaptıkları açıklamalarda; Trablusgarp'a yeniden asker sevkiyatına ihtiyaç olmadığını, burada bulunan

⁴¹ İtalyanların İbrahim Paşa'yı görevden aldirtmak istemelerinin sebebi, İtalyanların Trablusgarp'ta imtiyaz kazanmalarını engellemesi olmuştur. Özellikle İtalya'nın toprak mülkiyeti elde etmelerini, banka kurarak bölgede iktisadi denetim sağlamalarını, dini ve eğitim kurumlarına müdahale etmelerini engellemeye çalışmıştır. Bunun üzerine İtalya Hükûmet'i Osmanlı Hükûmeti'nden Trablusgarp Valisi ve Kumandanı olan İbrahim Paşa'nın görevden alınmasını istemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Burak Altınsoy, "İtalya'nın Trablusgarp'a Nüfuzu ve Trablusgarp Savaşı'nın Başlamasında İtalya Basını'nın Etkisi", *OTAM*, S.52, 2022, 31-69.

⁴² Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, *Osmanlı Devri Osmanlı-İtalyan Harbi (1911-1912)*, s.119.

⁴³ Bekir Sami (Kunduk) 1865-1933; Mektebi Sultani de okumuştur. II. Abdülhamit zamanında çeşitli memuriyetlerde bulunmuş, II.Meşrutiyet'in ilanı sonrası çeşitli görevlerde ve Trabzon Valiliğinde bulunmuştur. İbrahim Paşa'nın yerine tayin edilen Bekir Sami Bey, görevine bir buçuk ay sonra başlamıştır. Bekir Sami Bey, Trablusgarp vilayetine gitmek için vapurla hareket ettiğinde İtalya-Osmanlı savaşı başlamıştı.

⁴⁴ "İtalya ve Trablusgarp", *Yeni İkdam*, nr.533, 1 Eylül 1911, s.2.

⁴⁵ "Fas ve Trablusgarp", *Yeni İkdam*, nr.542, 10 Eylül 1911, s.2.

⁴⁶ "Bekir Sami Bey Ne Diyor?", *Yeni İkdam*, nr.544, 12 Eylül 1911, s.2.

asker sayısının yeterli olduğunu, İtalya hükûmetinin verdiği teminattan sonra Trablusgarp'a yönelik hareket beklemediklerini ifade etmişlerdir⁴⁷.

Hariciye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdürü Salih Bey ise İtalya hükûmetinin hiçbir vakit Trablusgarp'a el uzatmaya cesaret edemeyeceğini, Hükûmetin dış politikaya tamamen vakıf olduğunu, İtalyan basınında çıkarılan gürültünün tamamen asılsız olduğunu, Trablusgarp hakkında gürültü edenlerin Giolitti kabinesini müşkül duruma düşürmek isteyen nasyonalistler olduğunu beyan etmiştir⁴⁸.

Bekir Sami Bey, Jön Türk gazetesine verdiği beyanatta; *“İtalya hükûmeti netayıcı kolayca anlaşılabilen böyle ani bir teşebbüste bulunacak kadar ihtiyat ve basiretten mahrum değildir”* ifadesini kullanınca muhabir bir an için İtalya'nın düşüncesiz ve divanece bir harekete kapıldığını farz edelim şeklinde soru sormuştur. Bekir Sami Bey; *“- Lakin böyle bir hareketin ne demek olduğunu bilir misiniz? Bu takdirde İtalya hükûmetinin alelade bir çete reisinden ne farkı kalır? Filhakika bir hükûmetin; ilan-ı harp etmeksizin hal-i muhasamada bulunmadığı diğer bir devletin arazisinden bir kısmını sessizce gidip zaptettiği hiçbir yerde görülüş değildir.”* şeklinde görüş bildirmiştir⁴⁹.

İtalya'nın saldırı hazırlıklarının son safhaya geldiği haberleri İtalyan basınında bildirilse de Bab-ı Alî İtalya Hükûmeti'nin böyle bir hareketine ihtimal dahi vermemiştir. Yine de Osmanlı Hükûmeti, İtalyan basınında yer alan Trablusgarp ile ilgili haberlere dair İtalya Hükûmetinden açıklama yapmasını istemiştir. Bir taraftan da büyük devletlere başvurularak destekleri istenmiştir. Bu girişimler neticesiz kalmış, en çok ümit bağlanan devletler tarafından bile, oyalayıcı cevaplar alınmıştır. *İkdam*'da çıkan yazıya göre Fransa, İngiltere, Rusya ve Almanya hükûmet temsilcilerinin Paris Journal gazetesine verdikleri

⁴⁷ “Halil Bey'in Beyanati”, *Yeni İkdam*, nr.547, 15 Eylül 1911, s.2.

⁴⁸ “Salih Bey'in Beyanati”, *Yeni İkdam*, 15 Eylül 1911.

⁴⁹ “Bekir Sami Bey'in Beyanati”, *Yeni İkdam*, 15 Eylül 1911.

beyanatlarda İtalya'nın Trablusgarp üzerine muhtemel saldırısına karşı engel olunmayacağına dair üstü kapalı açıklamalarda bulunmuşlardır. Sadece Avusturya hükûmeti bu durumun Balkanlarda aksi tesir edeceğine dair bazı çekinceleri olduğunu açıklamıştır⁵⁰. Osmanlı Devleti yerel ve yabancı basında çıkan haberlerden İtalya karşısında Trablusgarp konusunda yalnız kaldığını anlamıştır. Bir süre sonra da İtalya'nın ultiyatomu ile karşı karşıya kalacaktır.

Şevket Süreyya Aydemir, Enver Paşa'nın Kuzey Afrika'daki savaş günlerinde tuttuğu hatıra notlarını esas alarak Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp politikası hakkında ilginç ve önemli tespitlerde bulunmuştur. Enver Paşa ve arkadaşlarının çeşitli tarihlerde, çeşitli yollardan Trablus topraklarına gitmeye hazırlandıkları bu dönemi;

“Libya’da mütecanis yani aynı kökten, aynı cinsten ve birbirine kaynaşmış bir Libya milleti yoktu. Bu böyle olunca ve Osmanlı İmparatorluğu’nun son devrinde bu toprakların tamamen ihmal edilip kendi kaderine bırakıldığını da düşününce, İtalyan saldırısı üzerine buraya koşan genç subayların hem de bu ihmal ve terk edilmişliğin bütün manzarası her noktada meydanda iken, nasıl bir dil ve hedef birliği ile bu halkları kendi etrafında toplayabileceklerini düşünmek, hakikaten güçtü. Bir ülke ki, ona hiçbir şey götürmemişizdir. Bir halk ki, hem de bizim tarafımızdan sefaletin, yokluğun, bakımsızlığın en kötü şartları içinde yaşatılmıştır. Ne iskele, ne yol, ne yapı, ne idare, eğitim, sıhhat ve ne de gerekli tesislere malikti. Evet, Libya halkını bu kasvetli sefalet ve ihmal içinde yaşatan da gene bizdik... Meşrutiyetten sonra da her şey eskisi gibi kaldı. Hatta Trablus topraklarından askerlerin çekilişi, silahların taşınışı, son ümitleri de kırmıştı. Trablus’ta az çok bir varlık göstermek isteyen vali ve müşir İbrahim Paşa’nın, İtalyan basınının baskısı ile yerinden alınışı, akli eren Trabluslular üzerinde şok tesiri yapmıştı. ... O halde şimdi oraya giden genç subaylar ne diyeceklerdi? Hangi hedefler, hangi sloganlarla halkı peşlerine takabileceklerdi? Ve yapılacak davete kimler gelecek, kimler baş egecek, bu zabitlerin emrinde kimler hayatlarını feda eyleyeceklerdi? Bu soru cidden önemli bir soruydu. Ve oraya koşan insanlar hakikaten çetin bir dava karşısındaydılar. Kaldı ki

⁵⁰ “Boykotaj Hakkında”, *Yeni İkdam*, 15 Eylül 1911.

Trablus toprakları halkı veya halkları ile bir dil birliğimiz de yoktu. Geriye yalnız bir din birliği kalıyordu. Ama bizimle aynı dinden olan insanlar, yani öz dindaşlarımız, Arnavutluk'ta, Suriye'de, hele Yemen'de bizimle boğaz boğaza savaşıyorlar mıydı?''⁵¹

şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur. Aydemir'in bu değerlendirmeleri Enver Paşa'nın hatıralarından yola çıkarak yaptığını söylese de aslında dönemin samimi bir özeleştirisi niteliğindedir. Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp politikasındaki yetersiz kaldığını anlatan bu eleştiriler ve yorumlar İtalyanların Trablusgarp'ta kolayca nüfuz kazanmalarını sağlamıştır.

1.3. İtalya'nın Trablusgarp Politikası

Tarihte sömürge kurmak, büyük toprak sahibi olmak, büyük devlet olmanın temel şartı olmuştur. XIX. yüzyılda sömürgeciliğin aktif alanları ise Afrika ve Uzak Doğu'dur. İtalya, Trablusgarp ile Habeşistan'ı ele geçirmek ve bu ülkeleri birleştirmek suretiyle, bir Kuzeydoğu Afrika İmparatorluğu kurmayı tasarlamıştır. Bu amaçla Kızıl Deniz kıyılarında topraklar elde etmiş sonrasında Habeşistan'ı ele geçirmek amacıyla işgallerde bulunmuştur. 1 Mart 1896 Adua Muharebesi'nde büyük bir yenilgiye uğraması İtalya'nın Akdeniz kıyılarında sömürge aramaya başlamıştır⁵². Bu amaçla Doğu Akdeniz ticaret yolunun üzerinde bulunan ve zengin maden yataklarına sahip olan Trablusgarp'ı konumu itibarıyla Orta Afrika'ya giriş kapısı ve endüstrisi için elverişli bir bölge olarak değerlendirmeye başlamıştır. Ayrıca artan İtalyan nüfusu için önemli bir yerleşim yeri olarak gören İtalya, Trablusgarp'ı kendi sınırlarına katmayı her açıdan gereklilik olarak görmüştür.

⁵¹ Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa C. II, 1908-1914*, 4. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1986, s.222-223.

⁵² Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, *Osmanlı Devri Osmanlı-İtalyan Harbi*, s.7; Armaoğlu, *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s.446.

Trablusgarp'ın işgali fikri Nasyonalist İtalyanlar tarafından benimsenmiştir. Kendilerini Romalıların meşru mirasçıları olarak kabul eden nasyonalist İtalyanlar, onların evrensel uygarlaştırıcı misyonunu gerçekleştirmek amacıyla harekete geçmiştir. Öyle ki dönemin İtalyan milliyetçi hareketinin babası kabul edilen Enrico Corradini'nin; "Ulusumuz genç, sağlıklı, güçlü ve hareketli; Osmanlı İmparatorluğu gibi çöküşte olan bir imparatorluğun tam tersi, İlahi Adaletin emirlerinde bu imparatorluğun yıkılacağı yazılıya benziyor ve onlara son ölümcül darbeleri vuranlarında bizler olacak olması bence çok iyi...Gemilerimiz, ulusumuzun gücünü ve kaderini taşımaktadır, adil bir kader ve adaletli bir güç." şeklindeki ifadeleri Trablusgarp işgalinin bir gereklilik haline gelmiştir⁵³. İtalya'daki milliyetçiler Trablusgarp'ın İtalya için tek şans olduğunu ve bölgenin mutlaka işgal edilmesi gerektiğini devamlı surette hükûmetle paylaşmaya başlamıştır. İtalya'da etkin faaliyet yürüten nasyonalist kesim, basın ve diğer yayın araçlarını kullanarak Trablusgarp'ın işgali için öncelikle kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır. Bunun için XX.yüzyılın ilk on yılında bir dizi diplomatik hazırlıklar içine girmiştir. Bir taraftan İspanya, İngiltere ve Fransa ile çıkarların denklenmesi için diplomatik görüşmeler yapılmış bir taraftan da Trablusgarp'ın ekonomik imkânlarını, yeraltı ve yerüstü kaynaklarını araştıran heyetler bölgeye gönderilmiştir. Trablusgarp'ın sadece 4000 Türk askerinden oluşan bir askeri güçle korunduğunu, bu yüzden işgalin hızlı olacağı askeri görüşün kamuoyuna açıklaması sağlanmıştır. Yani 1911 işgalinden çok daha önce İtalyan kamuoyunda zaten Trablusgarp'ın işgali için bir altyapı oluşturulmaya başlanmıştır. Öyle

⁵³Paulino Toledo Mansilla, "Trablusgarp Savaşı'nın İdeolojisi ve Propaganda Esasları (1911): Trablusgarp ve Sirenayka'da Çökmekte Olan Osmanlı Kültürüne Karşı Bir Kurtuluş Çaresi Olarak Görülen İtalyan Medenileştirme Misyonu", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi I. Uluslararası Tarih Sempozyumu, Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları (İzmir, 16-18 Mayıs 2011), Bildiriler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 557.*

ki İtalyanlar için Trablusgarp, “Tevrat’taki Filistin gibi, İtalya’nın bu tarihi ve evrensel misyonunun yerine getirmek için Vaat edilen toprakları”⁵⁴ olmuştur⁵⁵.

Giovanni Giolitti hükûmetinin gelmesiyle nasyonalistlerin oluşturduğu planlar uygulamaya konulmuştur. Giolitti hükûmeti, Habeşistan yenilgisini kendi kamuoyuna unutturmak ve evvelden beri tasarlanan planı gerçekleştirmek için Osmanlı İmparatorluğu’nun iç karışıklıklarından faydalanarak kendisi için stratejik önem taşıyan Trablusgarp ve Bingazi’yi ele geçirmeyi hedef olarak kabul etti. Bunun içinde büyük Avrupa devletlerinin Tunus ve Mısır’ı işgallerindeki sebeplerden birini aramaya başlamış ve bu amaçla büyük Avrupa devletleriyle, kendisine Trablusgarp’ta hareket serbestliği tanıyan gizli antlaşmalar yapmıştır⁵⁶. Bunun sebebi İtalya’nın girişeceği hareketler ile Avrupa büyük devletleri menfaatlerinin çatışabilecek olmasıdır.

Trablusgarp’ın, içerde ve dışarda büyük sorunlarla mücadele eden, Osmanlı Devleti’nin elinde bulunması İtalya için teşvik edici bir durum olmuştur. Osmanlı’nın Trablusgarp’ı savunması oldukça zordu. Çünkü Osmanlı ile Trablusgarp toprağı arasında bir kara bağlantısı olmadığı gibi, Fransa’nın Tunus’u, İngiltere’nin de Mısır’ı işgaliyle bu yollar üzerinden Trablusgarp’a asker çıkarma ihtimali de bulunmuyordu.

İtalya üçlü ittifak anlaşması imzalayarak İngiltere’nin Mısır’daki, Avusturya’nın Bosna Hersek’teki varlığını tanımış ve Almanya’nın Akdeniz’deki çıkarlarını gözeteceğini kabul etmiştir. Ayrıca Fransa’nın Tunus’u ele geçirmesini kabulleneceğini, Rusya’nın ise Boğazlardaki çıkarlarını ve Balkanlardaki politikalarını

⁵⁴ Toledo Mansilla’nın 16-18 Mayıs 2011 İzmir bildirimlerinde yayınlanan makalesinde kullandığı “Vaat edilen topraklar” tabiri, İkdam’ın 1 Eylül 1911 tarihli baskısında da kullanılmıştır. İtalyanların Trablusgarp’ı “Arz-ı mevud”, Tunus’u ise “Arz-ı gaib” olarak gördükleri ifade edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. “İtalya ve Trablusgarp”, *Yeni İkdam*, nr. 533, 1 Eylül 1911, s.2.

⁵⁵ Altınsoy, “İtalya’nın Trablusgarp’a Nüfuzu ve Trablusgarp Savaşı’nın Başlamasında İtalya Basımının Etkisi”, s.33; Toledo Mansilla, “Trablusgarp Savaşı’nın İdeolojisi ve Propaganda Esasları”, s.556-557.

⁵⁶ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri*, s. 4; Armaoğlu, *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s.613; Karal, *Osmanlı Tarihi*, s.261.

destekleyeceğini açıklamıştır. Diplomatik görüşmelerde bulunduğu devletler de İtalya'nın Trablusgarp'a yönelik yayılmacı politikalarını kabullenmiştir⁵⁷. İtalya, hem Avusturya hem de Rusya ile yaptığı anlaşmalar birbirleriyle çelişir olsa da sadece kendi çıkarlarını garanti altına almak istemiştir. İtalya Trablusgarp'taki büyük Avrupa devletleri tarafından engellenemeyeceği garantisini yaptığı anlaşmalarla sağladıktan sonra buradaki faaliyetlerine hız vermiş ve en uygun anı beklemeye başlamıştır⁵⁸. 1911 Eylül'ünden itibaren Trablusgarp meselesi hakkında İtalyan basınında haberler çıkmaya başlamıştır. *İkdam* bu süreçte yabancı ajanslara dayanarak İtalyan basınından ve diğer Avrupa basınından Trablusgarp konusunu işlemiş ve yaşanan gelişmeler değerlendirilmiştir.

İkdam gazetesi 1 Eylül 1911 tarihli yazısında⁵⁹ İtalya'nın yaptığı anlaşmalara dair şu bilgiler verilmiştir. Journal de Paris, Giornale d'Italia, Osmanische Lloyd gazetelerinde verilen haberlere değinilerek Trablusgarp'taki İtalyan ve Alyans İsrailiyet okullarının durumu ile ilgili Fransız ve İtalyanlar arasında ihtilaf olduğu belirtilmiştir. Haber içeriğinde yer alan Journal de Paris gazetesinden aktarılan malumat ise oldukça ilginçtir. *"İtalyan muharrirlerinden birinin tabiri veçhile Trablusgarp'ı bir (arz-ı mevud) ve Tunus'u da (arz-ı gaib) olmak üzere telakki eden İtalya, Trablusgarp'ta cereyan eden her vak'ayı hasudane ve şüpheli bir nazarla tetkik etmektedir."* Haberinin devamında Fransa'nın Trablusgarp'ta bulunan Fransigan adlı ruhbanıye üzerindeki himayeden vazgeçmelerini İtalya'nın memnuniyetle karşıladığı, tehlikeli bir rakipten kurtulduğu belirtilmiştir.

İtalya, Avrupa devletleri ile yaptığı anlaşmaların meyvesini almaya başlamış Trablusgarp üzerindeki emellerini gerçekleştirmek amacıyla bir dizi çalışma içine

⁵⁷ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s.444-446.

⁵⁸ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri*, s.6.

⁵⁹ "İtalya ve Trablusgarp", *Yeni İkdam*, nr.533, 1 Eylül 1911, s.2.

girmiştir. Nitekim yabancı ajanslardan çevrilen haber başlıkları bu yöndedir. Örneğin, *İkdam*'da Berlin'de yayımlanan *Kreu Zeitung* ve Ajans Nasyonal'dan çevrilen yazıda Fas krizinden dolayı İtalya'nın Trablusgarp konusunda sessiz kalmayacağı, birkaç aya kadar harekete geçeceği belirtilmiştir⁶⁰.

1.3.1. İtalya'yı Harekete Geçiren Olay "Fas Krizi"

İtalya'yı Trablusgarp'a karşı harekete geçiren olay Fas krizi olmuştur⁶¹. Bağımsız olmasına rağmen Fas sultanının ülkedeki otoritesi son derece zayıftı. Ülke içindeki kabileler arasındaki mücadeleler ve ayaklanmalar Cezayir'i etkiliyordu. Cezayir'in güvenliğini sağlamak isteyen Fransa, Fas üzerinde de kontrol sağlanması gerektiğini düşünerek harekete geçmiştir. Ülkede çıkan bir ayaklanmada Fas sultanının Fransa konsolosluğuna sığınması, Fransa'nın aradığı fırsatı sunmuştur. Nitekim Fransa bu olaydan sonra güvenliği sağlama adına Fas'a asker sevk etmiştir. Bu durum başta İngiltere, Almanya ve özellikle İtalya'nın tepkisini çekmiştir. Çünkü İngiltere, Akdeniz'in giriş kapısı niteliğindeki Cebelitarık'ın Fransa gibi güçlü bir devletin eline geçmesini istememektedir. Almanya ise Fas'ın Alman donanması için bir üs olma özelliğinin devam etmesini istemektedir⁶². İtalya, Cezayir ve Tunus'tan sonra Fas'ın da Fransa'nın eline geçmesini siyasi ve ekonomik açıdan büyük bir kayıp olarak görmüştür. Bunun içindir ki, İtalya'da muhalefetin büyük tepkisi ile hükümet değişikliğine gidilmiş 1911 Mart'ında işbaşına gelen Giolitti hükümeti de Trablusgarp işini sona erdirmeyi programının üçüncü maddesine almıştır. Ayrıca İtalya, 1900 ve 1902 yıllarında yaptığı gizli anlaşmalara göre Fransa, Fas'ta yeni menfaatler elde ederse, kendisi de Trablusgarp'ta harekete geçecekti⁶³.

⁶⁰ "İtalya ve Trablusgarp", *Yeni İkdam*, nr.536, 4 Eylül 1911, s.2.

⁶¹ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri*, s.20.

⁶² Armaoğlu, *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s.431-432.

⁶³ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri*, s.20-21.

Giolitti hatıralarında, Trablusgarp'ı işgal etme kararını birdenbire aldıklarını söylemiş fakat işin aslının böyle olmadığını belirtmiştir. Fas Meselesi görüşmeleri devam ederken İngiltere ve Fransa'dan kendileri için de bazı haklar talep ettiklerini ve bunu diğer devletlere tasdik için müzakerelerde bulduklarını ifade etmiştir. Trablusgarp'ı işgal kararılmadıkları takdirde diğer Avrupa devletlerden birininburayı işgal edeceğini vurgulayan Giolotti, Tunus'u Fransızlara bu şekilde kaybettiklerini belirtmiştir. Bu nedenle bir Avrupa devleti ile savaşmaktansa gücünü kaybetmiş Osmanlı Devleti ile savaşmanın daha iyi olacağını belirtmiştir⁶⁴.

İkdam gazetesinde yayınlanan makalelerde "Fas Krizi"ne fazlaca yer verilmiştir. "Neue Freie Presse Ne Diyor?"⁶⁵ başlıklı yazı Fransa'nın Fas'taki teşebbüsüne benzeyen bir hareketin İtalya'dan beklendiğine dairdir. Yine 10 Eylül 1911 tarihli "Fas-Trablusgarp"⁶⁶ başlıklı makalede; "*İtalya'nın Trablusgarp hakkında vakit vakit atf-ı âmal ettiği öteden beri malûmdur. Bu husus bi'd- defeât Avrupa gazeteleri sütunlarına geçmiştir. Şimdi bu dediğimiz İtalya gazeteleri Akdeniz'in İtalyaca ehemmiyetinden, Afrika sahiline bir kuvvetli hükûmet yerleştiği halde İtalya limanlarının tehlikeye düşmüş olacağından, Fransa, Almanya ve düvel-i sâirenin Afrika'da mevkillerini kuvvetleştirmelerine mukâbil İtalya'nın da takviye-i mevkî etmesi lazım geleceğinden bahs ile nihayet Trablusgarp'ı ortaya sürüyorlar.*" şeklindeki değerlendirmeler Afrika kıyılarında güçlü bir devletin yerleşmesinden rahatsız olsalar da Avrupalı Devletlerin Afrika'daki konumlarının güçlü olması nedeniyle tepkisiz kaldıkları yönündedir. Bu durum karşısında harekete geçeceğini düşündükleri İtalya'ya Trablusgarp'ı vaat ettikleri makalede yer verilen konular arasındadır.

⁶⁴ Giovanni Giolitti, *Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?*, (Haz.: Tahsin Yıldırım), Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul 2012, s.31.

⁶⁵ "Neue Freie Presse Ne Diyor?", *Yeni İkdam*, nr.540, 8 Eylül 1911, s.2.

⁶⁶ "Fas ve Trablusgarp", *Yeni İkdam*, nr.542, 10 Eylül 1911, s.2.

Fas Krizi ile beraber İtalya'nın Trablusgarp üzerine askeri harekâta girişeceği konusu dünya basınında fazlasıyla yer almıştır. *İkdam* gazetesi Roma, Viyana, Berlin gibi şehirlerinde yayınlanan gazete ve ajanslarda yer alan Fas meselesini ve bu meselenin doğurduğu sorunlar konusundaki gelişmeleri bildirmiştir. Fas meselesi İtalya'nın nasıl hareket edeceği konusundaki haberler ve yazılan makaleler aslında gelmekte olan tehlikeyi gözler önüne sermektedir⁶⁷.

1.3.2. İtalya'nın İşgal Hazırlıkları

Fas Krizi ile beraber İtalya hükûmeti, Trablusgarp üzerindeki faaliyetlerini hızlandırmıştır. Bu amaçla müttefikleriyle olan gizli anlaşmaları yürürlüğe koymanın telaşına giren Trablusgarp'ta işgal için uygun bir zemin hazırlamaya başlamıştır.

Osmanlı'nın son yüzyılda Trablusgarp'taki varlığının zayıflaması İtalyanların bekledikleri boşluğu bulmalarına fırsat vermiştir. Emperyalist devletlerin izledikleri politikaları Trablusgarp'ta uygulamaya koyan İtalya, toprak satın alma, banka ve diğer iktisadi kurumların açılması gibi faaliyetlerin yanı sıra yetimler yurdu, okullar, hastaneler gibi sosyal kurumlar kurma konusunda da etkin bir faaliyet içinde olmuştur. Ayrıca bölgenin ekonomik imkânlarını, araştırmak üzere Trablusgarp'a bilimsel heyetler gönderilmiştir. Yeraltı ve yerüstü kaynaklarını araştırmak amacıyla maden araştırma heyetleri kurmuş, Osmanlı Devleti'nin de onayıyla incelemeler yapılmıştır. İtalyanların hem ekonomik bakımdan piyasaya hakim olmak hem de yerli halkın elindeki toprakların kendilerine geçmesini sağlamak için kurdukları en önemli kurum ise Banco di Roma isimli

⁶⁷“İtalya ve Trablusgarp”, *Yeni İkdam*, nr.536, 4 Eylül 1911, s.2; “Neue Freie Presse Ne Diyor?”, *Yeni İkdam*, nr.540, 8 Eylül 1911, s.1; “Fas-Trablusgarp”, *Yeni İkdam*, nr.542, 10 Eylül 1911, s.2; “İtalya-Trablusgarp”, *Yeni İkdam*, nr.541, 11 Eylül 1911, s.2; “Trablusgarp”, *Yeni İkdam*, nr.544, 12 Eylül 1911, s.2; “Uyanık Bulunmalıyız”, *Yeni İkdam*, nr.545, 13 Eylül 1911, s.1; “İtalya-Trablusgarp”, *Yeni İkdam*, nr. 546, 14 Eylül 1911, s.1; “İtalya'nın Arzusu”, *Yeni İkdam*, nr.550, 18 Eylül 1911, s.2; “Tribuna'nın Beyanati”, *Yeni İkdam*, nr.551, 19 Eylül 1911, s.2; “İtalya'nın Hareketi”, *Yeni İkdam*, nr.556, 24 Eylül 1911, s.2; “Dost Nasihati”, *Yeni İkdam*, nr. 558, 28 Eylül 1911, s.1.

ünlü İtalyan Bankası'ydı⁶⁸. Bu banka, devlete veya yerli halka vereceği kredi karşılığında emlaklar üzerinde ipotek koymuştur. Yani önce borçlandırıp sonra da iflasa sürüklemiştir. Böylece kısa sürede tüm piyasayı ele geçirmiştir⁶⁹. Yine bu banka aracılığıyla okul ve hastaneler kurmuş, Türk ticaret gemilerinin uğramadığı Tobruk ve Bomba gibi kıyılara muntazam seferler yapmıştır. Böylece limanlardaki ticari işlemler tamamen İtalyanların eline geçmiştir. Bu arada İtalyan konsolosluklarının himayesi altında bu kıyılara hafif silahlar ve cephane yerleştirmiştir. Bingazi'ye çıkarılan eşyaların dikkat çekmesi üzerine yapılan araştırmada, bunların bir çeşit savaş malzemesi olduğu saptanmıştır⁷⁰. Ayrıca kendi kültürünü bölgede etkin kılmak için farklı düzeylerde okullar açan İtalya'nın 1911'e geldiğinde Trablusgarp genelinde okul sayısı 10'a çıkmıştır. Bunun yanındabirçok yerde hastane, dispanser ve postaneler açılmış ve iki ayrı gazete yayımlanmaya başlamıştır⁷¹. Banko di Roma, Trablusgarp'ta geniş maddî-manevî kredisiyle nüfuz teminine çalışmış ve İtalyanların ekonomik bakımdan piyasaya hâkim olmasını sağlamıştır⁷². *İkdam* gazetesinde çıkan haberlere göre Trablusgarp limanının inşasında Banko di Roma'nın maddi desteği karşılığında birkaç imtiyaz talep edeceğine dair bilgi verilmiştir⁷³. İtalya'nın Trablusgarp'ta elde ettiği ekonomik imtiyazlar hakkında Osmanlı Hükûmeti'nin Trablusgarp'taki yatırımlarının yetersiz olduğunu vurgulayan *İkdam*'da Banko di Roma'nın, buradaki "umur-u nâfia" vücuda getirdiği ifade edilmiştir⁷⁴.

⁶⁸ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri*, s.23.

⁶⁹ Oya Dağlar Macar, "Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Kurumsal Tarihinde Önemli Bir Deneyim: Trablusgarp Savaşı (1911-1912)", *Bellekten*, C.81, S.292, 2017, s.966-967.

⁷⁰ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, *Osmanlı Devri 1911-1912 Osmanlı-İtalyan Savaşı Deniz Harekâtı*, s.41-42.

⁷¹ Dağlar Macar, "Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Kurumsal Tarihinde Önemli Bir Deneyim: Trablusgarp Savaşı (1911-1912)", s.966-967.

⁷² Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri*, s.23.

⁷³ "Trablus Limanının İnşası", *Yeni İkdam*, nr.551, 19 Eylül 1911, s.2.

⁷⁴ "Trablusgarp ve İtalya", *Yeni İkdam*, nr.541, 11 Eylül 1911, s.2.

1.3.3. Basında İtalya ve Boykotaj

İtalya, Trablusgarp'a yapacağı askeri harekât için son girişimlerini yapmıştır. Fransa, Rusya ve İngiltere arasında Fas Krizi'nin hâl yoluna girmesi, Almanya ve Avusturya'nın onayını alması sonrası artık askerî hazırlıklarını tamamlayan İtalya, savaşı başlatmak için bahane aramaya başlamıştır.

İtalya'nın Trablusgarp'a saldırıda bulunacağına ilişkin basında çıkan haberler karşısında Osmanlı halkı, maddi ve manevi ellerinden gelen her şeyi yapmaya çalışmıştır. Olası bir savaşta cepheye katılmak isteyenler ise Trablusgarp'a gitmek için hazırlıklar yapmaya başlamıştır⁷⁵. Neue Freie Presse'in yayınladığı haberde; İtalyanların Trablusgarp hakkındaki niyet ve maksatlarının Osmanlı memleketlerinde heyecana sebep verdiği, İtalyan resmi makamlarının işgal niyetlerinin olmadıklarını belirttikleri halde Osmanlı halkının teskin edilememesinin endişe verici olduğu belirtilmiştir⁷⁶. Başta Trablusgarp olmak üzere payitaht ve diğer Osmanlı topraklarında İtalyanlara karşı boykotaj ilan edilmiştir. Boykotaj eylemleri başladıktan sonra bu eylemin haksızca yapıldığına dair yabancı ajanslar yayın yapmıştır.

Neue Freie Presse gazetesinde yayımlanan; "*İtalya hiçbir fikr-i harbicuyane beslemiyor. İtalya hükûmeti memurin mahalliyeye tarafından ika edilen müşkilattan mücanebed etmek arzu etmiş ise de maateessüf muvaffak olamamıştır.*"⁷⁷ şeklinde ifadeler kullanmıştır. Popola Roma, Ta'vilat, Tan ve Tribuna gazetelerinde boykotaj kararına ilişkin haberlere yer verilmiştir. Bu ajanslarda, İtalyan basınının müfrit bir milliyetçilik ile neşrettikleri haberlerin Trablusgarp ahalisini İtalyanlar aleyhine kışkırtıldığı, İtalyan

⁷⁵ Ahmet Öğreten, "İtalya'nın Trablusgarp'a Saldırısı Karşısında Osmanlı Toplumunun Tavrı", *Tarih ve Medeniyetler Tarihi, Bildiriler Kitabı, C.5*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara 2012, s. 2281-2282.

⁷⁶ "İtalyanlara Karşı Boykotaj", *Yeni İkdâm*, nr.548, 16 Eylül 1911, s.1.

⁷⁷ "İtalyanlara Karşı Boykotaj", *Yeni İkdâm*, nr.549, 17 Eylül 1911, s.1.

hükûmetinin bir an önce Osmanlı Hükûmeti'ne barış fikrinde olduğunu ispat etmesi gerektiği ifade edilmiştir⁷⁸.İtalyan mallarına karşı başlatılan boykotaj kararı sonrası Adana halkının İtalyanlar aleyhine slogan atması ve taraflar arasında kargaşanın çıkması⁷⁹ iki devlet arasında gerginliğe sebep olmuştur. D'İtaliagazetesinde yayınlanan haberde;“*İtalyan matbuatından bir kısmının Trablusgarb hakkındaki neşriyatından dolayı İtalya hükûmeti izahat vermek mecburiyetinde değildir. İtalya, neşriyat-ı vak'ayı ne tahrik, ne de teşci' etmiştir. Bununla beraber Trablusgarb'daki hukuk-i iktisadiyemizin düçar-ı tezelzül olmasına da hükûmet hiçbir zaman razı değildir.*”⁸⁰ ifadeler kullanılmıştır.İtalya Hükûmeti, bir taraftan Trablusgarp üzerine askeri hareket düzenleme düşüncesinde olmadıklarını söylerken tam tersi İtalyanların Trablusgarp işgaline karar verdiklerini ifade eden haberlerde çıkmıştır. Berlin gazetesi haberinde⁸¹, Avusturya muhalefetine rağmen Trablusgarb'ın -hatta Fransız-Alman müzakeratının hitamından evvel- işgaline İtalya hükûmetince karar verildiği ifade etmiştir.

İtalyanlara karşı alınan boykotaj kararının Osmanlı Hükûmetitarafından resmi olarak verilmediği bildirilse de birçok bölgede boykotaj uygulanmıştır. Bu durum iktisadi faaliyetleri sekteye uğrattığı için diğer devletler arasında da huzursuzluklara yol açmıştır. Roma'dan Tan gazetesi haberine yer veren *İkdam*'da⁸², Trablusgarp'ta bulunan Osmanlı memur ve askerlerinin İtalya'ya karşı miting yaptıkları hatta Musevilerin, boykot etmeleri için teşvik ettikleri belirtilmiştir. La Turquie gazetesi Trablusgarp meselesi ile ilgili gelişmeler hakkında;

⁷⁸ “Almanya'nın Müzaheretı”, *Yeni İkdam*, nr.550, 18 Eylül 1911, s.2.

⁷⁹ “İtalyan Konsoloslarının Tevehhümü”, *Yeni İkdam*, nr.550, 18 Eylül 1911, s.2.

⁸⁰ “İtalya ve Trablusgarb”, *Yeni İkdam*, nr.551, 19 Eylül 1911, s.2.

⁸¹ “Pek Tuhaf Söylemiş”, *Yeni İkdam*, nr.551, 19 Eylül 1911, s.2.

⁸² “Trablusgarb ve İtalya”, *Yeni İkdam*, nr.553, 21 Eylül 1911, s.2.

“İtalya’nın hükûmet-i Osmaniye’nin mevcudiyet-i iktisadiyesinde gittikçe mühim bir mevki işgal eylemekte olduğunu beyandan sonra İtalya ve Türkiye arasındaki muamelat-ı ticariye 1904 senesinde 36 milyon Frank olduğu halde, 1906 senesinde bu miktarın 144 milyon Frank’a baliğ olduğunu ve hükûmet-i Osmaniye’nin İtalya’ya ihracatı son on sekiz sene zarfında on altı ve altmış iki milyon arasında bulunduğunu ve aynı müddet zarfında İtalya’nın Türkiye’ye ithalatı on yedi milyon raddesinde olduğunu söylüyor ve idare-i meşrutinin ilanından sonra mübadelâtın fevkalade bir surette tezayüt ederek 150 milyon Frank’a baliğ olduğunu ve bunun 90 milyonu İtalya’nın ve 60 milyonu da hükûmet-i Osmaniye’nin ihracatını göstermekte bulunduğunu ve bu rakamlar İtalya’nın iktisadi nokta-i nazardan Türkiye’de işgal eylediği mevki hakkında bir fikir verdiğini ve İtalya ibtida-i meşrutiyetten beri hükûmet-i Osmaniye’ye karşı büyük bir samimiyet ibraz eylediği gibi her iki memleket beyninde mevcut olan i’tilafın hiçbir suretle ihlal edilemeyeceğini dermeyan eyliyor.” ifadeler kullanılmıştır. Her ne kadar iktisadi münasebetler üzerine kurulan ilişkiler İtalyanlar tarafından hiçbir surette ihlal edilmeyeceği söylene de bunun tam aksi hareket edilmiştir. Nitekim 20 Eylül tarihinden sonra *İkdam*’da çıkan haber ve makaleler İtalya’nın harekete geçtiğine dair olmuştur. Roma Tan gazetesinde, Trablusgarp sahillerindeki harekâta memur edilen komutanın zırhlıları hazır ettiği yine Trablusgarp’a ihraç edilmek üzere Sicilya 12. Kolordunun hazırlıklara başladığı belirtilmiştir⁸³. Bu olaya ilişkin haber faraziye de olsa ihtiyatla telakki edilmesi gerektiği değerlendirilmiştir.

İkdam’da, İtalya’nın askeri harekâta geçtiğine dair Paris Le Matin, Le Figaro, Osmanische Lloyd, Ajans Nasyonal, Londra Daily Mail, Neue Freie Presse, Viyana gazetelerinden tercüme edilen ajans haberlerine yer verilmiştir⁸⁴. Bunlardan Freie de

⁸³ “İtalya’nın Teşebbüsü”, *Yeni İkdam*, nr.554, 22 Eylül 1911, s.2.

⁸⁴ “Nasyonalistler İstila Aleyhinde”, “Garibaldi Durur mu?!””, “İtalya-Trablusgarp”, İtalya Hükûmeti’nin Vaziyeti”, *Yeni İkdam*, nr.555, 23 Eylül 1911, s.1; “İtalya’nın Teşebbüsü”, “İtalya’nın Hareketi”, “Borsa’da

Sicilya gazetesinde çıkan yazı işgal hazırlıklarının keyfiyetini ortaya koyduğu için oldukça ilginçtir. Tercüme edilen haberde;

“Madem ki İtalyan efkar-ı umumiyesi bahr-i sefid muvazenesi için Fas’ın Fransızlaştığı gibi Trablus’un dahi İtalyanlaşmasını terviç ediyor, o halde hükümetimiz neden tereddüt gösteriyor? Düvel-i muazzamanın hemen kaffesi İtalya’nın lehinde bulunuyor. Fransa’nın keyfiyet-i ilhakdan haberdar edilmesi bile icap etmez. Çünkü 1902 i’tilafnamesi Fransızların Fas’ta serbest buldukları gibi İtalyanların dahi Trablusgarb’ta serbest olmalarını temin etmiştir. Hususiyle ilhak için devletlerin muvafakatini istihsal etmek lüzumsuzdur. Çünkü Avusturya Bosna ve Hersek’i ilhak edeceği zaman kimseyi keyfiyetten evvelce haberdar etmemiştir. Yalnız keyfiyet-i ilhaki devletlere tebliğ etmekle iktifa etmişti. İngiltere 1900 senesinde akdolunan i’tilafname mucibince İtalya’nın Trablusgarb’taki menafi-i mahsusasını tasdik etmiştir. Almanya ise menafi-i iktisadiyesi hasebiyle hükümet-i Osmaniye’nin adeta hamisi bulunduğu cihetle Türkiye’den bir uzvun kat’ına ihtimal ki muvafakat etmeyecektir. Mamefih Trablusgarb’ın da yavaş yavaş Fransızların eline geçeceğini görmekten ise vilayet-i mezkurenin İtalyanlar yedinde kalmasını arzu etmek Almanya’nın menafi-i iktisazındandır. Avusturya’da ihtimal ki bizi hat-tı harekâtımızda serbest bırakacaktır. Çünkü Avusturya bizi Trablusgarb’ta serbest bırakırsa biz de onu Balkanlarda serbest bırakacağız. Avusturya hükümeti bu ciheti pekala bilir. Ahval-i hazıra-i siyasiye işte şu merkezdedir. Hükümetimiz bu müsait zamandan Trablusgarb’ı ilhak için istifade etmezse affolunmaz bir cesaretsizlik göstermiş olacaktır. Binaenaleyh İtalya hükümeti milletin şan ve şerefine muvafık bir surette harekete karar vermelidir. Bu sebeple gazeteler millet için ehemmiyet-i fevkaladeyi haiz olan bu mesele karşısında

Tesirat”, “Fransa’nın Hareketi”, “Figaro Ne diyor?”, “İşler Ta’cil Ediliyormuş!”, *Yeni İkdâm*, nr.556, 24 Eylül 1911, s.2.

susamaz."⁸⁵şeklinde değerlendirmelerde bulunulmuştur.Haberde; İngiltere, Avusturya, Fransa ve hatta Almanya'nın Trablusgarp'ın işgali konusunda İtalya'ya onay verdiği, aslında onaya gerek olmadığı nasıl ki Avusturya, Bosna-Hersek'i ilhak ederken kimseden onay almadıysa İtalya da onay almadan harekete geçmesi gerektiği üzerinde durulmuştur.

Neticede İtalya Hükûmeti 28 Eylül 1911'de Osmanlı Devleti'ne 24 saatlik bir ültimatoma vererek Trablusgarp ve Bingazi'yi işgale karar verdiğini bildirmiştir. Gerekçe olarakOsmanlı Devleti'nin bu bölgeyi tuzun yıllar ihmal ettiği, uygarlık açısından geride bıraktığı,buradaki İtalyanlara ve diğer yabancılara kötü muameledebulduğugösterilmiştir. M. Ayın'ın "Trablusgarp" başlıklı makalesinde İtalya'nın verdiği ültimatoma üzerinde değerlendirmelerde bulunmuştur. M.Ayın ültimatomaun ihtiva ettiği;

- 1.Trablusgarp'ın gümrük işlerinin İtalya idaresine bırakılması,
- 2.Jandarmanın armanın İtalya tarafından düzenlenmesi,
- 3.Trablusgarp'a atanacak valinin İtalya hükûmetinin muvafakatiyle tayin kılınması,

üç maddenin de kabul edilemeyeceğini,Osmanlıların dönüm noktasında olduğunu, İtalya'nın öne sürdüğü şartların uluslararası hukukta yeri olmadığını belirtmiştir⁸⁶.

Osmanlı Hükûmetiültimatoma verdiği cevapta; Trablusgarp'taki İtalyanların hal-i emniyette bulduklarını bildirmiş, İtalyan isteklerini reddetmiştir. Bunun üzerine İtalya savaş açtığını ilan etmiştir. M. Ayın'ın "İlan-ı Harp" başlıklı makalesinin ilk cümlesi "*Meselenin neticesi anlaşıldı. Söz kalmadan top ağzına geçti.*" şeklinde olmuştur. Önemli

⁸⁵ "İşler Te'cil Ediliyormuş", *Yeni İkdâm*, nr.556, 24 Eylül 1911, s.2.

⁸⁶ M. Ayın, "Trablusgarp", *Yeni İkdâm*, nr.559, 29 Eylül 1911, s.1

tespitlerde de bulunan M. Ayın, başlayan savaşın sonuçları itibarıyla çok uzun süreceği ifadesini kullanmıştır⁸⁷.

II. BÖLÜM

TRABLUSGARP SAVAŞI

2.1. Ültimatom Sonrası *İkdam*'da Yer Alan Haberler

İtalya'nın verdiği ulti­matom Osmanlı Hükûmeti'nde büyük şaşkınlığa sebep olmuş ve Sadrazam Hakkı Paşa görevinden istifa etmiştir. İtalya'nın savaş ilanı sonrası *İkdam* gazetesinde yer alan “Heyet-i Hazıra ve İlk Karar”⁸⁸ başlıklı haberde yeni hükûmetin kurulamadığı, var olan hükûmet yetkilileri tarafından oluşturulan Heyet-i Hâzıra'nın hükûmet işlerini devraldığı bildirilmiştir. Heyet-i Hâzıra'nın başına ise padişah tarafından görevlendirilen Said Paşa'nın getirildiği, Sadrazamın muharebenin ilanına kadar olan durumun mesuliyetini üstüne almadığı yönünde açıklama yaptığı ve bu açıklamanın yerinde olduğu ifade edilmiştir.

İtalya'nın savaş ilanından sonra *İkdam*'da çıkan haberler; yeni hükûmetin gerekli harekâtı başlatacağına ve harekâtın zaferle sonuçlanacağına dair olmuştur. Ayrıca İtalya'nın harp ilanının Avrupa devletlerindeki tesiri hakkında yabancı ajanslardan alınan haberlere de yer verilmiştir. Genel kanaat İtalya'nın bu saldırısının Almanya, Avusturya ve Rusya tarafından tepkiyle karşılandığı, Fransa'nın memnuniyetle karşılamasının ise şaşılacak durum olduğu yönündedir. İngiltere'nin bu durum karşısında Londra sefiri Tevfik Paşa ile görüşmelerde bulunduğu da haberler arasındadır.

⁸⁷ “İlan-ı Harb”, *Yeni İkdam*, nr.560, 30 Eylül 1911, s.1.

⁸⁸ M. Ayın, “Heyet-i Hazıra ve İlk Kararı”, *Yeni İkdam*, nr.561, 2 Ekim 1911, s.1.

Trablusgarp Savaşı konusunda *İkdam*'da yer alan haberler, yabancı ajanslarda verilen haberlerin eleştirisine ve bu haberlerin tekdibine ilişkindir. Osmanlı donanmasının torpidolarla İtalya sahillerini özellikle Preveze'yi ve Akdeniz'deki İtalyan ticaret gemilerine taarruz etme niyeti nedeniyle İtalya'nın böyle bir harekâta mecbur kaldığı iddia edilmiştir⁸⁹. Bunun yanında yine Osmanlı'nın Teselya'yı zapt edeceğine dair farazi haberlere yer verilmiştir. Karadağ meselesinin yenice yatırıldığı bir dönemde Osmanlı Hükûmeti böyle bir siyaset izleyemeyeceği şeklinde analizlere yer verilmiştir.

İkdam gazetesi yazarlarından M. Aydın, İtalya'nın Trablusgarp'ı hiçbir sebep göstermeksizin kuşatma altına alması konusunda Avrupa devletlerinin müsaade gösterdiklerini ve bu durumun daha sonra cereyan edebilecek olan talepleri de beraberinde getireceğini bildirmiştir. Yazısında; “*Bundan başka bu esere iktifa ederek yarın – hatta bize ilan-ı harb etmeksizin – İngiltere'nin Yemen'de ve Basra körfezinde, Fransızların Suriye kıt'asında, Almanların Anadolu demiryolu boyunca birtakım mülahazat-ı mevkiye, tarihiye veya iktisadiye dermeyan ederek bazı hukuk ve imtiyazat-ı cedide talep etmeyecekleri iddia olunabilir mi?*”⁹⁰ şeklindeki tespiti Trablusgarp Savaşı'nın bir başlangıç olduğunu anlatmak istemiş ki nitekim tarihi süreç bu tespiti doğrular nitelikte olmuştur.

İtalya'nın Avrupalı devletlerden bir tür icazetname alarak Trablusgarp üzerine harekâta giriştiği, Osmanlı'nın Trablusgarp müdafaasından vazgeçirmek amacıyla Balkan devletleriyle ittifaklarda bulunduğu, İtalya'nın da zor durumda olduğu gibi haberler de yer almıştır⁹¹.

⁸⁹ M. Aydın, “İtalyan Entrikaları”, *Yeni İkdam*, nr.563, 3 Ekim 1911, s.1.

⁹⁰ M. Aydın, “Avrupa'dan Ne Bekliyoruz?”, *Yeni İkdam*, nr.565, 5 Ekim 1911, s.1.

⁹¹ Ahmet Cevdet, “Bir Serencâm”, *Yeni İkdam*, nr.568, 8 Ekim 1911, s.1; Ahmet Cevdet, “Devlet-i Osmaniye-İtalya”, *Yeni İkdam*, nr.569, 9 Ekim 1911, s.1.

Ültimatının hemen ardından *İkdam*'da yer alan haberler arasında hükûmetin bir türlü kurulamamasına yönelik eleştiriler de bulunmaktadır. Sadrazam Said Paşa'nın hiç zaman kaybetmeden tarafsız devletlere arabuluculuk için büyükelçiler gönderdiği, der-saadette bulunan Avrupa devletlerinin büyükelçilikleri Bab-ı Ali'de kabul edilerek İtalya'ya karşı destek arama çabasında olduğu bildirilmiştir⁹².

Ahmet Cevdet, Viyana'dan gönderdiği yazısında, Almanya, Avusturya ve özellikle İngiltere basınının İtalya'nın savaş ilanına karşı düşmanca bir tutum içinde olduğunu bildirmiştir. İtalya her ne kadar Avrupalı devletlerden icazetname alsa da Avrupa kamuoyunun tepkisini çekmiştir. İtalyan kamuoyunun savaşa yönelik duyduğu heyecan, Osmanlı Hükûmeti'nden gelen müzakere tekliflerini değerlendirme ihtimalini ortadan kaldırmıştır. Dönemin İtalya Başbakanı Giovanni Giolitti, "Biz şu anda, elimizde yanan bir kibritle, bir barut fiçisinin içinde duruyoruz. Benim yapmam gereken, hem parmaklarımı yakmadan hem de barut fiçisini havaya uçurmadan sorunu çözebilmek."⁹³ Giolitti'nin çekincesi, 1911 başlarında başlayan askerî reformların yarım kalması, denizaşırı seferlerde çarpışmak üzere oluşturulmuş eğitimli birliklerin olmaması gibi sorunlar olmuştur. İşgalin kolay ve savaşız olacağını düşünen Giolitti, kayıtsız şartsız Trablusgarp'ın ilhakını istemiştir. Osmanlı'nın bu durumu kabul etmemesi üzerine 3 Ekim 1911 tarihinde Trablus limanının topa tutulmasıyla sıcak çatışma başlamıştır⁹⁴.

⁹² "Devlet-i Osmaniye-İtalya Muharebesi", *Yeni İkdam*, nr.566, 6 Ekim 1911, s.1.

⁹³ Timothy W. Childs, *Trablusgarp Savaşı ve Türk İtalyan Diplomatik İlişkileri*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2008, s.78.

⁹⁴ Childs, *Trablusgarp Savaşı ve Türk İtalyan Diplomatik İlişkileri*, s.81-82.

2.2. Savaşın Seyri

Savaşın başlamasıyla *Yeni İkdam* gazetesi, İtalyan saldırılarını içeren savaş haberlerini kamuoyuna sunmaya başlamıştır. Özellikle M. Aydın'ın makalelerine daha çok yer veren *İkdam*, “En Son Haberler” başlığıyla beşinci sayfada savaş haberlerini işlemiştir.

2.2.1. Trablusgarp'ta Savaş

İtalya, Trablusgarp Savaşı'nı başlatırken kolaylıkla kazanabileceğini, Osmanlı Devleti'nin ise kendilerine karşılık veremeyeceğini düşünmüştür. Osmanlı Devleti iç politikada birçok problemle uğraşırken Trablusgarp'ı ihmale aldığı bilinen İtalya, Osmanlı donanmasının yetersiz olduğunu, dış politikada yalnız kaldığını iyi takip etmiş ve savaşı başlatmıştır. Bu sırada Osmanlı Devleti, savaşın keskinleştiği son günlerde biletutumu belirli olmamış hatta sorumlu denilecek bir komutandan bile yoksun bulunan Trablusgarp'ta ne yapılacağı kararı alınmamış, hiçbir hazırlık yapılmamıştır. Sadece Trablusgarp Askeri Komutanlığı'na bir yönerge gönderilmiş, İtalya'nın bölgeye asker çıkarması durumunda askeri kuvvetlerin savaşmadan içeri doğru çekilmesi bildirilmiştir⁹⁵. Enver Paşa'nın hatıralarında bu konuya ilişkin;

“...Hükûmete Trablusgarp'ın iç kesimlerinde gerilla savaşı yürütmeyi önerdik. Ne de olsa İtalyanlar kıyılara hâkim olmak istiyorlar ve savaş gemilerinin ağır toplarıyla buna zorlanmayacaklardır. Ülkenin iç kesimlerinde kuvvetlerimizi toplayacağız. Genç Türk zabıtların emrindeki atlı Arap birlikleri İtalyanlarla sürekli temas halinde kalacak ve onları gece gündüz sarsacaklar. Her asker, her küçük bölüğe baskın yapıp yok edilecek. Daha güçlü kuvvetlerden kaçınacağız. Düşman, kıyı üslerinden uzaklaştırılmaya çalışılırken iç bölgelerde ilerleyen birliklerse gece saldırılarıyla yok edilmelidir.”

⁹⁵ TSK Tarihi, *Osmanlı Devri Osmanlı İtalyan Harbi 1911-1912*, s.102,132-133.

şeklindeki notlarını 4 Eylül 1911’de Selanik’te yazmıştır⁹⁶. Savaş konusunda Osmanlı Hükûmeti’nin bir çalışması veya kararı henüz bulunmazken İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin düzenlediği bir toplantıda “Trablusgarp’ın iç kesimlerinde gerilla savaşı yapma” kararı alınmıştır. Nitekim Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa’nın imzasını taşıyan 26 Eylül 1911 tarihli; “İçerilere çekilerek düşmanın oralarda tedirgin edilmesine ve daha ziyade çete muharebeleri yapılmasına ve içerlerdeki kasabalarda hükûmet kurarak, Osmanlı idaresinin devamına çalışılacaktır.” şeklindeki şifreli talimatı Trablusgarp’a gönderilmiştir⁹⁷.

İlk aşamada 9 Ekim 1911 tarihli haberde, 23 Eylül’de Alpagod adındaki Osmanlı gemisine İtalyan zırhlılarının ateş açtığı, İtalya’nın daha ilan-ı harp etmediği halde Osmanlı gemilerine taarruza başladığı bildirilmiştir⁹⁸. Trablusgarp sahilinin denizden kuşatma altına alındığına ilişkin haberlerde İtalyanların karada ilerleyemediklerinden bahsetmiştir. Trablusgarp, Bingazi, Derne ve Tobruk’a yapılan bombardımanlardan bahseden *İkdam*, İtalyanların karaya asker çıkarmamaları konusunda yabancı ajans haberlerinden de yararlanarak analizlerde bulunmuştur⁹⁹. İngiltere, Fransa ve İtalya arasında imzalanan antlaşmanın feshedildiğine dair Ajans Oriental’dan alınan telgrafa yer veren *İkdam*, bu durumun İtalya’da ekonomik olarak büyük bir çöküşe sebep olacağını belirtmiştir. Habere göre İtalya, yirmi beş milyon İtalyan lirasına mâl edeceği savaş giderlerini daha sonuca ulaşmadan yedi yüz milyon liraya ulaşabileceğini bildirmiştir. İtalya’nın savaş giderlerindeki bu artışın *İkdam*’da sık sık tekrarlanan İtalyan mallarına karşı boykotaj fikrinin uygulamaya konulmuş olmasından kaynaklı olabileceğini düşünmekteyiz. Nitekim 25 Ekim 1911 tarihli Ganaim-i Bahriye Komisyonu tarafından

⁹⁶ Nurten Kutsal (Çev.), *Enver Paşa’nın Trablusgarp Günlüğü*, Tarih&Kuram Yayınevi, İstanbul 2015, s.23.

⁹⁷ TSK Tarihi, *Osmanlı Devri Osmanlı İtalyan Harbi 1911-1912*, s.132.

⁹⁸ “Alpagod-Osmanlı Sancağı-İtalyanların Yalanları”, *Yeni İkdam*, nr.569, 9 Ekim 1911, s.1.

⁹⁹ “Geç Vakitte Alınan Ajans Telgrafları”, *Yeni İkdam*, nr.581, 21 Ekim 1911, s.2.

İstanbul’da İtalyanlara ait şilep, motor, istimbot, mavna, sandal gibi araçlara el konulduğu, Büyükdere’de bulunan tuğla fabrikası sahibi İtalyan Mösyö Tanus’a ait mavnalara el konulduğuna dair haberlere yer verilmiştir¹⁰⁰.

25 Ekim 1911 tarihli “İtalyanların İnhizamı” başlıklı haberde İtalya’nın Derne ve Bingazi’ye karadan asker çıkardığı, şiddetli çatışmalar sonrası İtalyanların yüzden fazla askerinin telef olduğu, Osmanlı askerinin ahali ile yekvücut hareket ettiği bildirilmiştir. İtalyanların bu sırada denizden harp gemileri ile bombardımanda buldukları ve bazı binaların hasar gördüğüne de yer verilmiştir¹⁰¹.

Roma’da yayın yapan Stefani ajansı olmak üzere birçok yabancı ajansa yer veren *İkdam*, “Ajans Telgrafları” başlığı altında verdiği haberlerde çoğunlukla (!) veya (!!) işaretlerini kullanmıştır. Böylece haberlerin asılsız veya şüphe ile karşılanması gerektiğini belirtmek istemiştir. Stefani ajansına göre; Bingazi teslim olmuş, Arap kabilelerinin birçoğu Amiral Presbery’e bağlılıklarını bildirmiş, Trablus teslim olmak üzeredir ve 400 Osmanlı esiri Napoli’ye gönderilmiştir¹⁰². Paris’te yayın yapan Tan gazetesine göre; “İtalyanlar limanlara sahiptirler fakat memleket dâhiline ne zaman hâkim olacakları kimsece malum değildir. Türklerin mahalli bir mukavemete gayri muktedir oldukları anlaşılıyor.”¹⁰³ şeklinde verilen bilgiler ise Stefani Ajans haberleriyle farklılık göstermiştir. Yine Giornale D’Italia ajansı Osmanlı Hükûmeti’nin bir an önce Trablusgarp’taki hükümranlığını sona erdirmesi gerektiğini sulh etmekte biraz daha gecikirse İtalya’nın Adalar denizine doğru hareket edeceği belirtilmiştir¹⁰⁴.

¹⁰⁰ “Ganaim-i Bahriye Komisyonu”, *Yeni İkdam*, nr.585, 25 Ekim 1911, s.2.

¹⁰¹ “İtalyanların inhizamı”, *Yeni İkdam*, nr.585, 25 Ekim 1911, s.1.

¹⁰² “Stefani’nin istihbaratı”, *Yeni İkdam*, nr.585, 25 Ekim 1911, s.2.

¹⁰³ “Tan Gazetesi Diyor ki”, *Yeni İkdam*, nr. 585, 25 Ekim 1911, s.2.

¹⁰⁴ “Hezeyan Değil de Nedir?”, *Yeni İkdam*, nr. 585, 25 Ekim 1911, s.2.

Bingazi’de İtalyanların büyük zayıflıklarına dair haberlere karşın İtalyan basını bunun tam aksini söylemeye devam etmiştir. Nitekim İtalya hükûmeti Bingazi’ye muhabirlerin çıkmalarını yasaklamıştır¹⁰⁵. İtalyanlar için Trablusgarp ulusal bir gurur vesilesi kabul edilmiştir. Trablusgarp, Kuzey Afrika’da ve buradan da tüm dünyaya İtalyan medeniyetinin yayılması için evrensel bir görev olarak görülmüştür¹⁰⁶. Bunun içindir ki Trablusgarp’ın işgali tarihinin mutlak bir gerekliliği olarak düşünülmüş buradaki başarısızlık İtalyan halkına yansıtılmak istenmemiştir.

Trablusgarp, Bingazi, Derne ve Tobruk sahillerine yaptığı yoğun bombardıman sonrası asker ve mühimmat ile erzak çıkararak İtalya, şehirlerin teslim edilmesini istemiştir. İtalyanlar, işgalin kolay olacağını Türklerin kendilerine mukavemet gösteremeyeceklerini düşünmüş fakat Osmanlı askerleri ve gönüllülerin başlattığı çete savaşları İtalyanların ilerleyişini durdurmuştur. Yabancı kaynaklı ajans haberlerine göre ise İtalyanlar işgalde başarılıdır ve ilerleme kaydetmektedir¹⁰⁷. Trablusgarp Savaşı’nın tüm şiddeti ile devam ettiği bu dönemde *İkdam*’ın yaptığı analizlerin ana teması; “*Her ne kadar Osmanlı askeri Trablusgarp’ta büyük bir mücadele de verse zaferlerde kazansa bu savaşa son verme ihtimali yoktur.*”¹⁰⁸ şeklinde olmuştur. Bu analizin yapılmasında; Trablusgarp’a her türlü vesait ve muavenetten uzakta olunması, Avrupa devletlerinin İtalya’yı desteklemeleri ve İtalya’nın Adalar Denizi’ne saldırı düzenleme ihtimali gibi sebepler sıralanmıştır.

¹⁰⁵ “İtalyanların Zayıflığı”, *Yeni İkdam*, nr. 585, 25 Ekim 1911, s.2.; “Alman Gazetecilerin Teb’idi”, *Yeni İkdam*, nr.636, 17 Aralık 1911, s.1.

¹⁰⁶Paulino Toledo Mansilla, Trablusgarp Savaşı’nın İdeolojisi ve Propaganda Esasları (1911): Trablusgarp ve Sirenayka’da Çökmekte Olan Osmanlı Kültürüne Karşı Bir Kurtuluş Çaresi Olarak Görülen İtalyan Medenileştirme Misyonu, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi I. Uluslararası Tarih Sempozyumu, Osmanlı Devleti’nin Dağılıma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları (İzmir, 16-18 Mayıs 2011), Bildiriler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s.557.

¹⁰⁷ “Trablusgarp”, *Yeni İkdam*, nr.592, 1 Kasım 1911, 1; “En Son Haberler”, *Yeni İkdam*, nr.596, 5 Kasım 1911, s.1; “Avrupa Matbuatı ve “Tan” Dostumuz”, *Yeni İkdam*, nr.597, 6 Kasım 1911, s.1.

¹⁰⁸ “Sonu Ne Olacak?”, *Yeni İkdam*, nr.595, 4 Kasım 1911, s.1.

Trablusgarp Savaşı'nın başladığı ilk günden itibaren savaş haberlerine büyük önem veren *İkdam*, İtalya'nın Trablusgarp sahillerine gerçekleştirdiği bombardımanlar, İtalya donanmasının kayıpları ve Osmanlı askerlerinin savunma haberlerine yer verilmiştir. Bu haberler “Son Dakika” veya “Şûnat” bölümlerinde, “Devlet-i Osmaniye-İtalya Muharebesi” başlığı altında, gazetenin 2.sayfasında yer almıştır. Gazetede yayınlanan haberler;

“Trablusgarb muhabir-i mahsusamızdan dün gece geç vakit alınan telgrafnamedir:Dehibat 18 Teşrin-i Evvel–(zevali saat 4 akşam) düşmana üç baskın yapıldı. 700 telefât verdirildi. Bizde zayıyat iki şehitten ibarettir. Asker ve Arabanın kuvve-i maneviyesi yerindedir. Düşmana mukavemet ederek galip geleceğimize ümitvarız.”¹⁰⁹

“Asâkir-i Osmaniye ile Bingazi ve Derne’ye çıkarılan düşman askeri arasında şiddetli bir müsademe vukua gelmiştir. Mahallinden alınan malumata göre düşman filosunun top ateşi himayesinde sahile çıkarabildiği asker pek mühim zayıyata düşar olmuştur.”¹¹⁰

“Trablus’ta yirmidört saat zarfında beş defa İtalyanlar ile Asakir-i Osmaniye ve mücahidin-i İslamiye arasında şiddetli müsademeler vukua geldiği ve bu defa i’tinam edilen topların cephaneye ve mermileri dahi elde edildiği ve şehir üzerine icra edilen dehşetli bombardıman ateşinden düşman ordugâhında bir cephaneye deposu ateş alarak berheva olduğu bi’t-telgraf bildiriliyor.”¹¹¹

şeklinde “şûnat” bölümünde kısa başlıklar ile verilmiştir. Trablusgarp muhabirlerinin gönderdiği telgraf veya mektupların yayımlandığı bu haberlerin yanı sıra Trablus’tan İstanbul’a gelen göçmenlerle yapılan röportajlar da yayınlanmıştır. Bu röportajlara ilişkin; Trablusgarp’ta kolera salgınının başladığı, her gün yüz elli kadar kişinin koleradan vefat ettiği, İtalyan askerlerinin donanmalarının bulunduğu bölge haricine çıkamadığı gibi malumatlar verilmiştir¹¹². Trablusgarp sancağına bağlı diğer şehirler hakkında yapılan

¹⁰⁹ “Trablus’ta İtalyanların Mağlubiyeti”, *Yeni İkdam*, nr.579, 19 Ekim 1911, s.2.

¹¹⁰ “Bingazi ve Derne’de”, *Yeni İkdam*, nr.586, 26 Ekim 1911, s.2.

¹¹¹ “Muharebe Tafsilatı”, *Yeni İkdam*, nr.610, 19 Kasım 1911, s.2.

¹¹² “Trablus”, *Yeni İkdam*, nr.613, 22 Kasım 1911, s.1.

durum analizlerinde, İtalya'nın Trablusgarp'ta tam denetim sağlayamadığı fakat bu durumun İtalyanları Adalar Denizi'ne ve Suriye sahillerine yönelteceğine dair değerlendirmeler de yapılmıştır. Nitekim İtalya, Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp'ın kendileri tarafından ilhak edildiğini kabul etmediği takdirde Adalar Denizi'nde bulunan en hassas noktaya harekât düzenleyeceğini Rusya Sefiri aracılığıyla duyurmuştur¹¹³.

İkdam'ın 28 Kasım 1911 tarihli baskısında yer alan makalede savaşan tarafların durumları analiz edilmiştir. İtalyanların bir tarafta Çanakkale Boğazı'na askerî harekât düzenleyecekleri diğer tarafta da Trablusgarp'ta ileri harekâta başladıkları, Osmanlı Hükûmeti'nin ise büyük bir keşmekeşin içinde olduğu hiç kimseye itimat edemedikleri gibi Avrupa devletlerinin desteğini de kaybetmek istemedikleri belirtilmiştir¹¹⁴. Analizden anlaşıldığı üzere tarafların kafa karışıklığı savaşın sonuçlanmasını da engellemiştir. İtalya ilerleme kaydedemediği için tehditler savurmuş, Osmanlı ise donanmasının yetersizliği yüzünden Avrupa devletlerinden yardım beklentisi içinde harekete geçememiştir.

İtalya'nın Çanakkale Boğazı'na deniz harekâtı yapmaya yönelik haberler sonrası İtalyanlar Trablusgarp'ta saldırılarını sıklaştırmıştır. *İkdam* sütunlarında "Trablus'ta Muharebe"¹¹⁵, başlıklı haberde "*İtalyanlar bir çevirme hareketi icra ederek Kuvve-i Osmaniye'yi pusuya düşürmek istemişlerse de gerek Asâkir-i Osmaniye ve gerek mücahidin-i İslamiye'nin müdafaaları sayesinde İtalyanların buna muvaffak olamadıkları...*" şeklinde ifadeler kullanılmıştır. İtalyanların iç bölgelere doğru ilerlemeye çalıştıkları fakat bu girişimlerinin Osmanlı askerleri ve gönüllüler tarafından engellendiğine ilişkin haberler sık sık verilmeye başlanmıştır. "Bingazi ve Derne

¹¹³ "İtalya'nın Rusya'ya Notası ve Rusya ve Avusturya Sefirlerinin Beyanatı", *Yeni İkdam*, nr.615, 24 Kasım 1911, s.1.

¹¹⁴ "Biz, İtalya, Devletler", *Yeni İkdam*, nr.619, 28 Kasım 1911, s.1.

¹¹⁵ "Trablus'ta Muharebe", *Yeni İkdam*, nr.618, 27 Kasım 1911, s.1.

Muharebeleri”¹¹⁶, “Düşmanın Yeni Telefati”¹¹⁷ başlıkları ile verilen haberlerde Osmanlı askerlerinin ve gönüllülerin her saldırıyı savuşturdıkları, İtalyanlara büyük zayıat verdikleri belirtilmiştir. “Ajans telgrafları” bölümünde ise İtalyanların Osmanlı askerlerine karşı zaferler kazandıklarına dair haberler (?) işaretleri kullanılarak verilmiştir. Ajans Telgrafları bölümünde “Muharebe devam ediyor” başlığında Ajans Stefani’ye ait haber, “*Dün muvaffakiyet mürur etmiştir. (?) Askerimi, kendisine hedef ittihaz edilen yeni hattı akşam saat beşe doğru kamilen işgal edebilmiş (?) ve kuvve-i mevcuda kendisiyle yeni hat arasındaki münasebatı idame etmek suretiyle sıra ile dizilmiştir...büyük bir maharet ve cesaret-i akilâne ile (?) ilerlemiş olduğundan zayıât-ı vak’a bi’n-nisbe ehemmiyetsizdir (?)*”¹¹⁸ şeklinde tercüme edilmiştir. Bu tür haberlerin verilmesi savaşın Avrupa ve özellikle de İtalyan basınında nasıl yer aldığı konusunda kamuoyuna bir fikir sunması açısından zenginlik katmıştır.

Trablusgarp ve bu sancağa bağlı şehirleri de içine alan savaşta İtalyanların başarısızlıkları ilerleyen tarihlerde de gazetenin baskılarında yer almıştır¹¹⁹. Bu haberleri doğrular şekilde Derne bölgesinde görev yapan Enver Bey’den gelen telgrafın da yayımlandığı gazetede, İtalyan kuvvetlerinin büyük bir hezimete uğradığı belirtilmiştir¹²⁰. Trablusgarp Savaşı ümitsiz şartlar içinde başlamıştır. Çünkü İngiltere ve Fransa tarafsız olduklarını bildirmiş, Mısır ve Tunus üzerinden ulaşılabilecek kara yolunun sahilden kuşatılması ise deniz yolunun kapanmasına sebep olmuştur. Bu durum Trablusgarp’a yardım göndermeyi imkânsız hale getirmiştir. Osmanlı ordusunun genç subaylarından;

¹¹⁶ “Bingazi ve Derne Muharebeleri”, *Yeni İkdâm*, nr.620, 29 Kasım 1911, s.1.

¹¹⁷ “Düşmanın Yeni Telefati”, *Yeni İkdâm*, nr.617, 26 Kasım 1911, s.1.

¹¹⁸ “Muharebe Devam Ediyor”, *Yeni İkdâm*, nr.620, 29 Kasım 1911, s.2.

¹¹⁹ “Trablusgarp’da Müsademe ve Telefati”, *Yeni İkdâm*, nr.622, 1 Aralık 1911, s.1; “Muharebe Tafsilatı”, *Yeni İkdâm*, nr.626, 7 Aralık 1911, s.2; “Muharebe Tafsilâtı”, *Yeni İkdâm*, nr.627, 8 Aralık 1911, s.2

¹²⁰ “Derne’den Bir Mektup”, *Yeni İkdâm*, nr.622, 1 Aralık 1911, s.2; “Trablus’ta Müsademe”, *Yeni İkdâm*, nr.624, 5 Aralık 1911, s.2; “Bingazi’de Muzafferiyet-i Osmaniye”, *İkhtihâm*, nr.5, 1 Mart 1912, s.1; “Yine bir Muzafferiyet”, *İkhtihâm*, nr.27, 23 Mart 1912, s.1;

Binbaşı Enver Bey, Kolağası Mustafa Kemal, Fuat Bey, Nuri Bey, Eşref Bey, Halil Bey, Ekrem Bey, Albay Neşet Bey gibi isimler sıkıntılı geçen yolculuklarla Trablusgarp'a ulaşmış ve burayı müdafaa için çalışmışlardır¹²¹. Trablusgarp'a gelen genç subaylar burada büyük bir çalışma ve gayret göstermiştir. Özellikle dağınık olarak yaşayan Arap kabilelerini örgütleyerek başarılı müdafaa savaşları vermişlerdir. Sûnusilerin Osmanlı subaylarına verdiği katkılardan da bahseden *İkdam*, Arap kabilelerin Sûnusi hareketine mensup bir reis tarafından sevk edildiğini bildirmiştir¹²².

İkdam'ın 19 Kasım 1911 tarihli baskısında¹²³;

Meydan-ı harpten gelen muzafferiyet haberleri hepimizi sevindiriyor. Fakat bu muvaffakiyette mühim rolleri bulunan üç büyük simayı hiç tahattur etmiyoruz. Bunlardan biri Cebel-i Garbî mebusu Şeyh Süleyman Baruni Efendi, diğeri Trablus mebusu Ferhad Efendi, üçüncüsü de Fizan mebusu Câmi' Bey'dir. Bu üç mebus deruhte ettikleri vazife-i hamiyeti terk etmeyerek orada pek mühim, hakikaten me'mulün fevkinde hizmetlere muvaffak oluyorlar. Bunlardan Süleyman Baruni Efendi Cebel-i Garbî ve mülhakatından külliyetli gönüllü toplamaya muvaffak oldu ve el'an meydan-ı muharebede bu gönüllülerin başında bizzat harbediyor..."

şeklinde devam eden yazıda Osmanlı'nın genç subaylarının yanı sıra Fizan Mebusu Câmi Bey, Bingazi Mebusu Yusuf Şatvan Bey ve Trablusgarp Mebusu Süleyman El Baruni gibi devlet adamlarının da bizzat savaşa katıldıkları bilgisi verilmiştir.

¹²¹ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri*, s.70-71.

¹²²“Derne'den bir Mektup”, *Yeni İkdam*, nr.622, 1 Aralık 1911, s.2; “Tobruk'ta Muzafferiyat”, *Yeni İkdam*, nr.647, 28 Aralık 1911, s.1; Sûnusiler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Kavas, *Trablusgarp Savaşı: Osmanlı Ordusunun Senûsiye Hareketi ile Müşterek Savaşı, Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları 16-18 Mayıs 2011, Bildiriler (s.49-75) içinde*. TTK Yayınları, Ankara 2013.

¹²³ “Devlet-i Osmani-İtalya Muharebesi”, *Yeni İkdam*, nr.610, 19 Kasım 1911, s.2.

Osmanlı Devleti'nin bütün zor şartlar altında Trablusgarp'a yaptığı sevkیات oldukça sınırlı olmuş, savaşta kullanılan silahlar, İtalyanlara yapılan saldırılar sonrası elde edilen cephane ve silahlar olmuştur. Enver Bey mektubunda *“İtalyanların en ziyade korktukları şey gece vakti hançer ve kılıç ile kendilerine hücum eylemekliğimiz olduğunu bi't-tecrübe öğrendik...Mücahitlerimizin bu yolda her defa vaki olan hücumlarında İtalyanlar firar ediyorlar. İğtinam ettiğimiz şeylerin kısm-ı azamı da bu suretle elde edildi. Muhbirlerimizin ifadatına göre İtalyanlar gece vakti ansızın mücahitlerimiz tarafından hücum vuku bulacağı endişesiyle mütemadiyen korkular geçirmektedir.”*¹²⁴ şeklindeki bilgilerden savaşta kullanılan çoğu silahın İtalyanlara yapılan baskınlardan ele geçirilen teçhizat olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuya ilişkin Enver Bey hatıratında;

*“...Savaş uzun süreceğe benzese de tam bir zafer kazanacağımıza eminim. İtalyan askerler korkak ve savaşa karşı şevksiz. Fakat kendilerini feda eden zabitlerine hayranım. Düşmanın son muharebedeki kararsızlığı umumi olarak göze çarptı. İyi bir komuta söz konusu değildi. Yedek birlikler sağa sola çekiliyor, ya yanlış yere yerleştiriyor ya da hiç kullanılmıyordu. Sonunda düşmanlarımızı tel örgülerle çevrili siperlerinden çıkartıp geriye püskürttük. Düşman, 2 mitralyöz, 600.000 mermi, 250 tüfek, 2 dağ topu 250 kasa el bombası ve mitralyözleri yükleyebileceğim 10 katırı geride bıraktı.”*¹²⁵

şeklindeki anlatımı savaş günlerinin imkânsızlıklarını aksettirmesi açısından önemli ipuçları vermiştir. Gazetede yer yer ele geçirilen askerî teçhizat sayıları da verilmiştir. Sadece baskınlarda ele geçirilen askerî teçhizatla bu savaşın sürdürülmesi imkânsız hale gelmiştir. Mısır ve Tunus'ta kurulan cemiyetler aracılığıyla Trablus'a savaşmak için gönüllü askerler ve erzak gönderilmiştir¹²⁶. Savaş öncesi ve sonrası Türk askerler, silahlar, cephane ve her türlü levazım tarafsızlıklarına rağmen sürekli olarak Mısır ve Tunus sınırlarından gizlice gönderilmiştir. Ayrıca Osmanlı askerlerinin iç bölgelere doğru geri

¹²⁴ “Derne'den bir mektup”, *Yeni İkdam*, nr.622, 1 Aralık 1911, s.2.

¹²⁵ Nurten Kutsal (Çev.), *Enver Paşa'nın Trablusgarp Günlüğü*, s.49.

¹²⁶ TSK Tarihi, *Osmanlı Devri 1911-1912 Osmanlı İtalyan Savaşı Deniz Harekâtı*, s.152.

çekilmesi asker sayısının da giderek artmasını sağlamıştır¹²⁷. İç bölgelerde yaşayan Sûnusiler ve onlara bağlı Arap kabileler Türk askerlerinin yanında Trablusgarp savunmasına katılmıştır.

Yabancı ajans haberlerine yer veren *İkdam*, Trablusgarp savaşı ile ilgili yabancı matbuatın ihtimale dayalı ve gerçek olmayan bilgiler verdiğini, tek taraflı yayın yaptığını 8 Aralık 1911 tarihli baskısında bildirmiştir. Habere göre Tan gazetesi muhabirlerinden Jan Karer, Avrupa'dan birçok muhabirin Trablusgarp'a gittiklerini müstemleke muharebesinden başka bir şey bulamayarak geri döndüklerini, kendi hayallerinde tasavvur ettikleri haberleri yazdıklarını iddia etmiştir. Jan Karer gönderdiği mektupta İtalyanların planladıkları gibi Trablusgarp'ı işgal edemediklerini belirtmiş ve sebep olarak ise burada görev yapan Osmanlı subaylarını ve Arap kabilelerini örnek göstermiştir. Jan Karer, Tunus üzerinden gelen ve Osmanlı subayları arasında geleceği parlak bir subay olarak nitelendirdiği Fethi Bey'den özellikle bahsetmiş ve Trablusgarp'a geldiği günden itibaren çöldeki Arapları örgütleyerek birçok kez İtalyan ordusunu bozguna uğrattığını belirtmiştir¹²⁸.

Aralık ayına gelindiğinde İtalyanlar, Trablus şehrinin güneyindeki Ayn Zara kasabasını ele geçirmiş ve taraflar arasındaki savaş şiddetini artırmıştır. Bu durum sadece Trablus'ta değil Bingazi, Derne ve Tobruk şehirlerinde de devam etmiştir.¹²⁹ Gazetede yer alan haberler; Osmanlı askerlerinin hücumlarını artırdığı, İtalya askerleri arasında koleranın şiddetle yayıldığı, mevsim şartları nedeniyle İtalyanların Trablus suru içinde

¹²⁷ Commodore W. H. Beehler, *Türk İtalyan Savaşı*, Parola Yayınları, İstanbul 2016, s.65.

¹²⁸ "Matbuat-ı Ecnebiye Trablus Ahvalı", *Yeni İkdam*, nr.627, 8 Aralık 1911, s.1.

¹²⁹ "Bingazi'de", *Yeni İkdam*, nr.638, 19 Aralık 1911, s.2; "Bingazi ve Derne'de Müsademe", *Yeni İkdam*, nr.639, 20 Aralık 1911; "Muzafferiyat-ı Osmaniye'den", *Yeni İkdam*, nr.642, 23 Aralık 1911, s.1; "Trablusgarp'da, Bingazi'de", *Yeni İkdam*, nr.643, 24 Aralık 1911, s.2; "Bingazi'de Müsademe", *Yeni İkdam*, nr.644, 25 Aralık 1911, s.1; "Tobruk'ta", *Yeni İkdam*, nr.644, 25 Aralık 1911, s.1; "Tobruk'ta Muzafferiyat", *Yeni İkdam*, nr.647, 28 Aralık 1911, s.1.

kaldıkları yönünde olmuştur¹³⁰. Bu sırada İtalyanlar Ayn Zara ile Trablus arasında askerî bir demiryolu inşa etmiştir¹³¹. Böylece ülke içine askerî operasyonlar düzenlemek için uygun bir alan oluşturarak işgalin tamamlanması için sahil dışında güvenli bir üs kurulmuştur. Bunun yanı sıra Banco d'İtalya, Banco d'Napoli ve Banco d'Sicilya bankalarına ait şubelerin Trablus ve Bingazi'de açılması için çalışmalar başlatmış¹³², yeni yerleşim yerlerinin inşasına başlamıştır¹³³.

İkdam'da 1912 Ocak ayı itibarıyla Osmanlı-İtalya savaşı ile ilgili haberler aynı doğrultuda Osmanlı askerleri ve Arap kabilelerinin desteği ile başarılı mücadele haberleri verilmeye devam etmiştir¹³⁴. Trablusgarp'tan gelen telgraf ve mektuplardan yararlanarak hazırlanan ve zaferle sonuçlanan haberlere karşılık yabancı ajanslardan derlenen haberlerbu durumun tam aksi iddia edilmiştir¹³⁵.

Savaş başlayalı aylar geçmesine rağmen Trablusgarp'ta ilerleyemeyen İtalya, Osmanlı Devleti'ni Trablusgarp'tan çekilmeye mecbur etmek amacıyla 24 Şubat 1912'de Beyrut Limanı'nı bombalamıştır. Bu gelişme Osmanlı Hükûmeti'ne tesir etmemiş Trablus,

¹³⁰ "İtalyan Asâkiri Hakkında", *Yeni İkdam*, nr.629, 10 Aralık 1911, s.1.

¹³¹ "Şimendifer İnşası", *Yeni İkdam*, nr.627, 8 Aralık 1911, s.2.

¹³² "Banka Tesisi", *Yeni İkdam*, nr.631, 12 Aralık 1911, s.2.

¹³³ "General Boçi", *Yeni İkdam*, nr.638, 19 Aralık 1911, s.2; "Yeni İstihkâmat İnşası", *Yeni İkdam*, nr.645, 26 Aralık 1911, s.2.

¹³⁴"Trablus'da Asakir-i Osmaniye", *Yeni İkdam*, nr.652, 2 Ocak 1912, s.1; "Muzafferiyat-ı Osmaniye'den", *Yeni İkdam*, nr.653, 3 Ocak 1912, s.1; "Trablusgarp Muzafferiyeti", *Yeni İkdam*, nr.654, 4 Ocak 1912,s.1; "Trablusgarp'ta", *Yeni İkdam*, nr.657, 7 Ocak 1912, s.1; "Trablus'da", *Yeni İkdam*, nr.660, 10 Ocak 1912, s.1; "Trablus'da", *Yeni İkdam*, nr.662, 12 Ocak 1912, s.1; "Trablusgarp'da", *Yeni İkdam*, nr.664, 14 Ocak 1912,s.1; "İtalyanların Hezimet", *Yeni İkdam*, nr.666, 16 Ocak 1912, s.2; "Osmanlıların İleri Harekâtı", *Yeni İkdam*, nr.667, 17 Ocak 1912, s.2; "Trablusgarp'da Ahval-i Hazıra", *Yeni İkdam*, nr.668, 18 Ocak 1912, s.2; "Muzafferiyet-i Osmaniye", *Yeni İkdam*, nr.674, 24 Ocak 1912, s.2; "Derne Muzafferiyeti", *Yeni İkdam*, nr.681, 31 Ocak 1912, s.2.

¹³⁵ "Derne Müsademesi Hakkında", *Yeni İkdam*, nr.652, 2 Ocak 1912, s.1; "Her Tarafda Sükûnet", *Yeni İkdam*, nr.653, 3 Ocak 1912, s.1; "Ayn Zara'ya Doğru", *Yeni İkdam*, nr.658, 8 Ocak 1912, s.2; "Trablus'da Müsademe", *Yeni İkdam*, nr.671, 21 Ocak 1912, s.2.

Derne, Tobruk ve Bingazi'den Osmanlı askerlerinin İtalyanları mağlup ettikleri haberleri gelmeye devam etmiştir¹³⁶.

İtalya,Nisan ayı ortalarında bu kez de Çanakkale Boğazı'na saldırıda bulunmuştur. Osmanlı Devleti'nin Boğazları her türlü trafiğe kapatması üzerine Düvel-i Muazzamatarafı arasında sulh görüşmeleri için girişimlerde bulunsa da Bab-ı Alî, İtalyanların Trablusgarp'ı ilhak kararından tamamen vazgeçtiği takdirde sulh edebileceğini iletmiştir. İtalya'nın içinde bulunduğu durum giderek güçleşmiştir. Trablusgarp ve Bingazi'yi kesin olarak zapt edemiyor, sahilden iç kısımlara ilerleyemiyor, maddî sıkıntılar İtalya hükûmetini zorluyor fakat Trablusgarp'ı da tamamen bırakmak istemiyordu¹³⁷. Avrupa devletlerine başvurarak Trablusgarp meselesini diplomatik yollardan çözüme yoluna giren İtalya bu konuda da başarısız olunca Çanakkale'den sonra Adalar'ı işgal için harekât düzenlemiştir. Bu gelişmeler devam ederken *İkdam* sütunlarında Trablusgarp'taki başarılı savaş haberleri gelmeye devam etmiştir¹³⁸.

İtalyanlar zamanın en mükemmel ve modern silah ve teçhizatıyla donatılmış olmasına, Kara Kuvvetleri'nin donanma tarafından kesintisiz desteklenmesine, hatta yeni gelişmekte olan Hava Kuvvetleri'nden de istediği gibi yararlanmasına karşın, arzulanan ve beklenen gurur verici bir galibiyeti elde edememiştir¹³⁹.

¹³⁶ “Derne’de, Hums’da, Trablusgarp’ta, Bingazi’de”, *İkhtiham*, nr. 12, 8 Mart 1912, s.1; “Muharebe Tafsilatı”, *İkhtiham*, nr.13, 9 Mart 1912, s.1; “Müsademe”, *İkhtiham*, nr.14, 10 Mart 1912, s.1; “Tobruk’ta Şanlı Bir Müsademe”, *İkhtiham*, nr.18, 14 Mart 1912, s.1; “Yine Muzafferiyet”, *İkhtiham*, nr.27, 23 Mart 1912, s.1; “İtalyanların Hezimetini”, *İkhtiham*, nr.30, 26 Mart 1912, s1; “Bingazi’de”, *İkhtiham*, nr.34, 30 Mart 1912, s.2; “Trablus Harekât-ı Askerîyesi”, *İkhtiham*, nr.45, 10 Nisan 1912, s.1.

¹³⁷ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri*, s.131.

¹³⁸ “Trablusgarp’daki Asar-ı Kahramane”, *İkhtiham*, nr.74, 9 Mayıs 1912, s.1; “Devlet-i Osmaniye-İtalya Muharebesi Muzafferiyet”, *İkhtiham*, nr.90, 25 Mayıs 1912, s.1; “Bingazi Raporları”, *İkhtiham*, nr.99, 3 Haziran 1912, s.1; “Trablus’ta”, *İkhtiham*, nr.100, 4 Haziran 1912, s.1; “Derne’de Bir Fedakar Osmanlı”, *İkhtiham*, nr.101, 5 Haziran 1912, s.1; “Bingazi’de”, *İkhtiham*, nr.110, 14 Haziran 1912, s.1; “Devlet-i Osmaniye-İtalya Muharebesi”, *İkhtiham*, nr.128, 2 Temmuz 1912, s.1; “Devlet-i Osmaniye-İtalya Muharebesi”, *İkhtiham*, nr. 155, 30 Temmuz 1912, s.3.

¹³⁹ TSK Tarihi, *Osmanlı Devri Osmanlı İtalyan Harbi 1911-1912*, s.128

2.2.2. İtalya'ya Karşı Uygulanan Yaptırımlar

Osmanlı ve İtalya arasındaki ekonomik ilişkilere geniş yer veren *İkdam* gazetesi yazarlarından M. Aydın rumuzunu kullanan yazar, iki ülke arasındaki ithalat ve ihracat gelirlerini karşılaştırmıştır. Ona göre İtalyanlar, Osmanlı'ya iki milyon beş yüz bin liralık eşya satıp, yalnız bir milyon liralık eşya ithal etmiştir. M. Aydın, "İtalyanlar ne satıyorlar? Ne alıyorlar?"¹⁴⁰ başlıklı yazısında ayrıntılı olarak iki ülke arasındaki ticari ilişkileri ortaya koymuş ve bu durumda zararlı çıkan tarafın İtalya olduğunu belirtmiştir¹⁴¹. Yine Timothy W. Childs, eserinde vermiş olduğu rakamlara göre İtalya, 1910 yılında Trablusgarp'a mal ihracını önceki yıllara göre %66 oranında artırmış ve Trablusgarp'ın dış ticaretinin yarısı İtalyanların eline geçmiştir. İtalya'nın verdiği ultimatoda belirttiği iktisadi-ticari konumunun tehlikede olduğuna dair beyanatının doğru olmadığını belirtmiştir¹⁴².

İkdam gazetesi Trablusgarp'ın tehlike altında olduğuna dair uyarılarını süreç içerisinde yayınlamış olduğu yazılarla ortaya koymuştur. Bu uyarılar çoğunlukla İtalya'ya karşı alınacak ekonomik tedbirleri içermiştir. Osmanlı Hükûmetisavaşın başlamasıyla Ganaim-i Bahriye¹⁴³ Komisyonu ve bu komisyona bağlı mahkemeler kurmuştur. Gazetede Ganaim-i Bahriye Komisyonu'nun müsadere edilen İtalyanlara ait mallar ve bu

¹⁴⁰ M. Aydın, "İtalyanlar ne satıyorlar? Ne alıyorlar", *Yeni İkdam*, nr.573, 13 Ekim 1911, s.1.

¹⁴¹ Konu hakkında Filiz Çolak, Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nın Osmanlı Devleti'nin Ticaret-i Hariciyesi Üzerindeki Etkileri", *Osmanlı Devleti'nin Dağılıma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları, Bildiriler*, TTK Yayınları, Ankara, 2013, s. 509-512

¹⁴² Childs, *Trablusgarp Savaşı ve Türk İtalyan Diplomatik İlişkileri*, s.37.

¹⁴³ Ganaim-i bahriye, savaş sırasında savaşı devletlerden birinin harp gemisi veya devletin izin verdiği korsan gemisince zapt ve müsadere olunan düşman devlet tebaasına ait gemi ve mallardır. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.1, s. 643.

komisyonun mahkeme kararlarına yer verilmiştir¹⁴⁴. Bu komisyon sadece İstanbul'daki İtalyan mallarına değil Selanik, İzmir gibi şehirlerde de görev yapmıştır.

İtalya'ya karşı uygulamaya konulan ekonomik yaptırımların yanı sıra Osmanlı topraklarında yaşayan İtalyanların sınır dışına çıkarılması kararı da alınmıştır¹⁴⁵. Fakat bu karar Avrupa devletleri tarafından tepkiyle karşılanmış ve uygulamaya konulamamıştır. *İkdam*'da konuya ilişkin yayınlanan makalede İtalyanların Trablusgarp'ta ihtiyar, hasta, kadın, çocuk demeden kan döktüklerini bunun karşılığında en azından Osmanlı topraklarında yaşayan İtalyanların memleketlerine gönderilmeleri gerektiğini belirtmiştir¹⁴⁶. Ayrıca Trablusgarp'ta Osmanlı'nın memuru olarak kasaplık, fırıncılık gibi sanatlarla uğraşan İtalyanların savaşın başlamasıyla İtalya zabiti üniforması giyerek İtalya'nın safında yer aldığı ve bu tür kişilere halen maaş verildiği de gazetede çıkan haberler arasındadır¹⁴⁷. Bu tür kişilerin devlet dairelerinde de görev yaptığını dikkat çeken *İkdam*, gerekli işlemlerin yapılmasını bildirmiştir.

Osmanlı Devleti; uluslararası hukukta yer almayan bir karar ile İtalya'nın ilan-ı harp ilan etmesi, Trablus, Derne, Bingazi, Tobruk şehirlerinde sivil halka mezalimde¹⁴⁸ bulunması yine bu şehirlerde topladığı esirlere insanî muamele yapmaması, hastanelerin bombardıman edilmesi, savaşta domdom kurşunu kullanılması gibi konularda İtalya'yı protesto etmiştir. Protesto ettiği bu konuları Lahey Sulh Konferansı'na sunmuştur. 1907 Lahey Sözleşmesi'ne göre savaşlarda domdom kurşunu yasaklanmıştır. İtalyanların Trablusgarp'ta kullandıkları mermilerin domdom kurşunu olduğunu iddia eden Osmanlı, bu mermilerin numunelerini Lahey Sulh Cemiyeti'ne ve İstanbul'da bulunan yabancı

¹⁴⁴ “Ganaim-i Bahriye Komisyonu”, *Yeni İkdam*, nr.585, 25 Ekim 1911, s.2; “Ganaim-i Bahriye Mahkemeleri”, *Yeni İkdam*, nr.587, 27 Ekim 1911, s.1.

¹⁴⁵ “Devlet-i Osmaniye-İtalya Muharebesi”, *Yeni İkdam*, nr.568, 8 Ekim 1911, s.1.

¹⁴⁶ “İtalyanların Vahşeti”, *Yeni İkdam*, nr.594, 3 Kasım 1911, s.1.

¹⁴⁷ “Harpten Evvel”, *Yeni İkdam*, nr.590, 30 Ekim 1911, s.1.

¹⁴⁸ “İtalyan Mezalimi”, *Yeni İkdam*, nr.646, 27 Aralık 1911, s.2.

ateşemiliterlere göndermiştir¹⁴⁹. Protesto edilen konular İtalyanlar tarafından sadece yalanlanmış, aksi iddialarda bulunulmuştur¹⁵⁰. Lahey Sulh Cemiyeti; İtalya'nın Osmanlı'ya ilan-ı harp etmesi konusunda, Trablus'ta esirlere ve sivil halka mezalimde bulunmasında ve tarafsız bölge olarak tanımlanan hastanelerin bombalanması konularında Osmanlı Devleti'ni haklı bulmuş, İtalya ise sadece protesto edilmiştir¹⁵¹.

Osmanlı topraklarında yaşayan İtalyanların sınır dışı edilme kararı İtalya'nın Adalar Denizi'nde Osmanlı'ya ait en hassas noktaya askerî harekât düzenleyeceğine ilişkin açıklamasından sonra uygulamaya konmuştur¹⁵². Beyrut bombardımanı sonrası Suriye, Lübnan ve Filistin topraklarında yaşayan İtalyan asıllı Osmanlı vatandaşları sınır dışı edilmiştir¹⁵³. Bu durum Çanakkale bombardımanı ve Adalar işgali sonrası da devam etmiş *İkdam* sütunlarında sık sık bu konuya ilişkin haberler verilmiştir¹⁵⁴. Nihayet 25 Mayıs'ta işgallere tepki olarak Osmanlı topraklarında yaşayan İtalyan asıllı vatandaşları topluca sınır dışı etme kararı uygulanmaya konulmuştur¹⁵⁵.

2.2.3. Osmanlı Hükûmeti ve Diplomatik Girişimler

Savaşın çıkışıyla Hakkı Paşa hükûmeti istifa etmiş Heyet-i Hazıra adı verilen geçici bir hükûmet Sadrazam Said Paşa tarafından kurulmuştur. Savaşın başlamasıyla diğer devletlerle yoğun diplomatik görüşmelerde bulunan Said Paşa, bir taraftan da hükûmeti kurma çalışmalarını yürütmeye çalışmış ve kendisinin başkanlığında 15 Ekim 1911

¹⁴⁹ “Domdom Kurşunları”, *Yeni İkdam*, nr.638, 19 Aralık 1911, s.2; “İtalyan Mezalimi”, *Yeni İkdam*, nr.646, 27 Aralık 1911, s.2-3.

¹⁵⁰ “Osmanlı Ordusunda İtalyan Mahpusu”, *Yeni İkdam*, nr.684, 3 Şubat 1912, s.2.

¹⁵¹ “Cenova Sulh Cemiyeti Şubesi”, *Yeni İkdam*, nr.635, 16 Aralık 1911, s.2; “Mösyö İsteros'un Beyanatı”, *Yeni İkdam*, nr.637, 18 Aralık 1911, s.2; “Şiddetli bir Protestoname”, *Yeni İkdam*, nr.684, 4 Şubat 1912, s.2.

¹⁵² “Temdid-i Müddet”, *Yeni İkdam*, nr.633, 14 Aralık 1911, s.2; “İtalyanların Teb'idi”, *Yeni İkdam*, nr.638, 19 Aralık 1911, s.3; “İtalya teb'asının teb'idi”, *Yeni İkdam*, nr.647, 28 Aralık 1911, s.1.

¹⁵³ “İtalyanların Tardı”, *İktiham*, nr.5, 1 Mart 1912, s.1; “İtalyanların Tardı”, *İktiham*, nr.11, 7 Mart 1912, s.1; “İtalyanların Tardı”, *İktiham*, nr.3, 28 Şubat 1912, s.1.

¹⁵⁴ “İtalyanların Tardı Meselesi”, “Şüpheli İtalyanlar”, *İktiham*, nr.73, 8 Mayıs 1912, s.1.

¹⁵⁵ “Devlet-i Osmaniye – İtalya Muharebesi”, *İktiham*, nr.90, 25 Mayıs 1912, s.1.

tarihinde padişahın da katıldığı resmi bir törenle Meclis-i Mebusan açılmıştır¹⁵⁶. M. Aydın, Ahmet Cevdet ve Girid-Zâde, Trablusgarp Savaşı ile ilgili yeni hükûmete tavsiye niteliğinde görüşlerini bildirmiştir. M. Aydın, hükûmetin İtalya'ya karşı ekonomik tedbirler alması konusunda görüşlerini bildirirken¹⁵⁷ Ahmet Cevdet, Viyana'dan gönderdiği yazısında İtalya'nın alenen işgal hazırlıklarını görmezlikten gelen eski hükûmet yetkililerini hedef almış ve yeni hükûmette liyakat sahibi kişilere görev verilmesi gerektiğini belirtmiştir¹⁵⁸. Girid-zâde ise yazısında Fransız bir bürokratin mektubuna yer vermiş ve Osmanlı Devleti'nin İtalya karşısında haklı davasını basın yoluyla Avrupa kamuoyuna duyurulması gerektiği konusunu ele almıştır¹⁵⁹.

Hükûmet değişikliğinin akabinde Trablusgarp mebusları, Hakkı Paşa Hükûmetinin izlediği Trablusgarp politikasının eleştirisi niteliğinde olan önergeyi yeni hükûmete vermiştir¹⁶⁰. Trablusgarp mebuslarının verdiği bu önerge ikinci şubede üç gün görüşüldükten sonra Dıraç Mebusu Esat Paşa tarafından hazırlanan on bir maddelik bir tahrir daha verilmiştir. Bu tahririn içeriği ise Trablusgarp'taki Osmanlı askerinin kalelerden çekilme emrinin kim tarafından ve ne sebeple verildiğine dair olduğu gazete haberinde belirtilmiştir¹⁶¹. Trablusgarp mebuslarının meclise verdikleri önerge sonrası tahkikat başlatılmıştır. Bu amaçla Trablusgarp eski valisi İbrahim Paşa'nın ifadesi de

¹⁵⁶ "Meclis-i Umumi Açıldı", *Yeni İkdâm*, nr.575, 15 Ekim 1911, s.1.

¹⁵⁷ M. Aydın, "Meclis-İ Umumiye'nin Dördüncü İctimai", *Yeni İkdâm*, nr.574, 14 Ekim 1911, s.1.

¹⁵⁸ Ahmed Cevdet, "Siyaset-i Hariciye", *Yeni İkdâm*, nr.576, 16 Ekim 1911, s.1.

¹⁵⁹ Girid-zâde, "Muharebe mi, Müsalaha mı? Bir Fransız'ın Mektubu", *Yeni İkdâm*, nr.577, 17 Ekim 1911, s.1.

¹⁶⁰ "Trablusgarp Mebuslarının Tahriri ve Hakkı Paşa Kabinesi", *Yeni İkdâm*, nr.584, 24 Ekim 1911, s.1.

¹⁶¹ "Esad Paşa", *Yeni İkdâm*, nr.585, 25 Ekim 1911, s.1; Esad Paşa'nın verdiği 10 maddelik gensoru hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İsrail Kurtcephe, Osmanlı Parlemtosu ve Türk İtalyan Savaşı (1911-1912), *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.5, 1994, s.235-258.

alınmıştır. İbrahim Paşa'nın tahkikat komisyonuna verdiği malumat sonrası sorumluların cezalandırılması kararı alınmıştır¹⁶².

Savaşın başlamasıyla Trablusgarp'tan iltica eden halk, yabancı bandıralı gemiler ile İstanbul'a gelmeye başlamıştır. Çoğunlukla Alman bandıralı gemilerle İstanbul'a gelen insanlar belediyeler tarafından uygun mahallelere yerleştirilmiş, yiyecek yardımı yapılmış ve yaralı olanlar tedavi altına alınmıştır¹⁶³.

İtalya'nın Trablusgarp'ta tam denetim sağlayamaması üzerine Avrupa gazetelerinde İtalya donanmasının Cezayir Bahr-i Sefid bölgesine hareket edeceğine dair haberler yayınlanmıştır¹⁶⁴. Sakız, Midilli ve Rodos gibi adalarda yaşayan halk bu haberlerden sonra İzmir'e göç etmeye başlamıştır. Bu durum karşısında Osmanlı Devleti, İtalya Adalar Denizi'ne hareket ettiği takdirde kendi topraklarında yaşayan İtalyanları tutuklama tehdidinde bulunmuştur. *İkdam*'ın "İtalya'nın Trablusgarp Savaşı'nı geniş alanlara yayma ihtimali" konusundaki yorumu ise İtalya'nın bu tür bir hareketi umumi bir savaş tehlikesini ortaya çıkaracağından Avrupa devletlerinin bu duruma izin vermeyecekleri yönünde olmuştur¹⁶⁵.

Trablusgarp Savaşı'nda Osmanlı askerlerinin savunma haberlerini yapan *İkdam*, Osmanlı Hükûmeti'nin diplomatik girişimlerini de kamuoyunun bilgisine sunmuştur. Ayrıca yabancı ajans haberlerine de gazetede yer verilmesi Avrupa kamuoyunun konjonktürünü ortaya koymasından farklı bir bakış açısı getirmiştir. Savaş birinci ayını tamamlarken Osmanlı askerinin Trablusgarp'ta İtalyanlara karşı başarılı müdafaası ve İtalya'nın bölgede kesin bir sonuca ulaşamaması üzerine başta arabuluculuk

¹⁶² "Divan-ı Âli Etrafında", *Yeni İkdam*, nr.587, 27 Ekim 1911, s.1.

¹⁶³ "Trablusgarp'tan gelenler", *Yeni İkdam*, nr.590, 30 Ekim 1911, s.1.

¹⁶⁴ "Cezayir Bahr-i Sefid", *Yeni İkdam*, nr.604, 13 Kasım 1911, s.2.

¹⁶⁵ "İtalya Donanması Ne Yapacak?", *Yeni İkdam*, nr.605, 14 Kasım 1911, s.1.

için araya girmeyen devletlerin savaşın bir an önce sonuçlanması gerektiği konusunda beyanatlar vermesine sebep olmuştur¹⁶⁶. Bunda İtalya'nın, Trablusgarp'ın ilhakının Osmanlı Hükûmeti tarafından kabul edilmesi, aksi takdirde Adalar Denizi'nde en hassas noktaya harekât düzenleyeceğine ilişkin açıklamada bulunması olmuştur¹⁶⁷. Bu gelişme üzerine Avusturya, Rusya ve İngiltere sefirleri Bab-ı Ali'de diplomatik görüşmelerde bulunmuşlardır. Avrupa Devletleri, İtalya'nın en hassas nokta olarak Çanakkale Boğazı'nı kastettiğini bu durumda deniz ticaretinin sekteye uğrayacağını bildirerek gerekli tedbirlerin alınmasını istemiştir. İngiltere sefiri, Kal'a-i Sultaniye'nin¹⁶⁸ olası bir kuşatma altına alınması durumunda Londra Antlaşması'nı imzalayan devletlerin tarafsız kalmayacaklarını beyan etmiştir¹⁶⁹. Osmanlı Hükûmeti Çanakkale boğazına torpiller ile set çekileceğini, yabancı ticari gemilerin geçişlerini de durduracağını açıklamıştır¹⁷⁰.

İtalya'nın Çanakkale Boğazı'na deniz harekâtında bulunacağı dair açıklaması ile Osmanlı Hükûmeti'yle Avrupa devletleri arasında diplomatik görüşmelerin yapıldığı *İkdam*'da "Son Dakika Haberleri" bölümünde verilmiştir. Savaşın başında tarafsız olduklarını bildiren devletler, yapılan görüşmelerde savaşın bir an önce sonlandırılmasını talep etmiştir. Avusturya, Rusya ve İngiltere sefirleri bu doğrultuda Hariciye Nazırı Asım Bey ile görüşmelerde kendileri her ne kadar tarafsızlıklarını bildirseler de iki devletin Trablusgarp Savaşı'nda bir an önce anlaşmaya varmaları istenmiştir¹⁷¹. *İkdam* bu konuya

¹⁶⁶ "Müsademeler Devam Ediyor", *Yeni İkdam*, nr.614, 23 Kasım 1911, s.2.

¹⁶⁷ "İtalya'nın Rusya'ya Notası ve Rusya ve Avusturya Sefirlerinin Beyanatı", *Yeni İkdam*, nr.615, 24 Kasım 1911, s.1.

¹⁶⁸ "Kal'a-i Sultaniye veya Çimenlik Kalesi", 1462 yılında Çanakkale Boğazı'nın Asya kıyısına yapılan bir kaledir.

¹⁶⁹ "İngiltere Sefiri", *Yeni İkdam*, nr.617, 26 Kasım 1911, s.1.

¹⁷⁰ "İtalya Donanması ve Hükûmet-i Osmaniye'nin Kararı", *Yeni İkdam*, nr.618, 27 Kasım 1911, s.1.

¹⁷¹ "İtalya'nın Rusya'ya Notası ve Rusya ve Avusturya Sefirlerinin Beyanatı", *Yeni İkdam*, nr.615, 24 Kasım 1911, s.1; "İngiltere Sefiri", *Yeni İkdam*, nr.617, 26 Kasım 1911; "Avusturya Sefiri", *Yeni İkdam*, nr.620, 29 Kasım 1911, s.2; "Rus Hey'et-i Hükmiyesi", *Yeni İkdam*, nr.622, 1 Aralık 1911, s.1; "Bir Mülakat", *Yeni İkdam*, nr.638, 19 Aralık 1911, s.2.

ilişkin, İtilaf-ı Müselles Devletleri'nin İtalya'yı destekleme yoluyla kendi taraflarına çekme tasarıları İtalya'nın Çanakkale Boğazı'na deniz harekâtı düzenleyeceğini açıklamasıyla bozulduğu yönünde olmuştur. *İkdam*'ın 14 Aralık 1911 tarihli baskısının¹⁷² yabancı ajanslardan tercümelerinin verildiği bölümde Balkanlarda başlayan kargaşayı sona erdirebilmesi için Osmanlı Devleti'nin öncelikle Trablusgarp Savaşı'nı sonlandırması ve teklif edilecek şartları kabul etmesi gerektiği şeklinde haberler verilmiştir. Yine Budapeşte Hirlap gazetesi İtalya'nın Balkanlarda faaliyetlerde bulunduğuna dair malumatlar verilmiş ve “Türkiye ile İtalya arasında akd-i sulh edilmediği takdirde Balkanlarda muharebe zuhura gelecektir.” ifadesiyle yazıyı bitirmiştir¹⁷³.

Trablusgarp Savaşı, İtilaf-ı Müselles adı verilen devletlerin sömürge topraklarını genişletebilmeleri için önemli bir fırsat sunmuştur. 1882 yılından itibaren Mısır'ı elinde tutan İngiltere, Trablusgarp sınırları içinde yer alan Sellum Limanı'nın savaş son buluncaya kadar Mısır Hükûmetine verilmesi talebinde bulunmuştur. *İkdam*'ın 20 Aralık 1911 baskısında bu konuya ilişkin Sellum Limanı denetiminin Mısır hükûmetine devredildiği bildirilmiştir¹⁷⁴. Bu gelişmenin hemen sonrasında Mısırlı ve İngiliz askerler Sellum'u işgal etmiştir. Osmanlı Hükûmeti, bir tarafta Trablusgarp Savaşı diğer tarafta Balkanlardaki karışıklıklar ile uğraşırken İngiltere ile bir mücadeleyi göze alamamış¹⁷⁵ ve Sellum Limanı'nı bazı şartları sağlama karşılığında İngiltere'ye vermek zorunda

¹⁷² “Sulha Doğru”, *Yeni İkdam*, nr.633, 14 Aralık 1911, s.1.

¹⁷³ “Budapeşte Hirlap Ne Diyor?”, *Yeni İkdam*, nr.638, 19 Aralık 1911, s.2.

¹⁷⁴ “Sellum Limanı”, *Yeni İkdam*, nr.639, 20 Aralık 1911, s.2.

¹⁷⁵ Sellum Meselesi hakkında Eski Bahriye Nazırı Mahmud Muhtar Paşa'nın Berlin gazetesine verdiği demeç konuya ilişkin önemli açıklamaları içermektedir. Bkz. “Mahmud Muhtar Paşa'nın Beyanatı”, *Yeni İkdam*, nr.645, 26 Aralık 1911, s.2.

kalmıştır¹⁷⁶. *İkdam*'da geniş olarak ele alınan Sellum Meselesi yabancı ajans haberlerinde de yer almıştır¹⁷⁷.

Sellum Limanı'nın İngiltere tarafından işgali sonrası Fransa, Trablusgarp sınırları içinde yer alan ve Tunus üzerinden Afrika içlerine geçmesine olanak sağlayacak bazı vahaları işgal etmiştir¹⁷⁸. Konuya ilişkin *İkdam*'da çıkan haberlere göre Canet vahası İtalya, Fransa ve İngiltere arasında imzalanan antlaşmaların sonucu Fransa tarafından işgal edilmiştir. Fransa'nın vahayı işgal ettikten sonra Tunus sınırını kapatacağına dair üstü kapalı ifadelerde bulunması üzerine¹⁷⁹, Fransa'yı da karşısına alamayan Osmanlı Hükûmeti bu işgali de kabullenmek zorunda kalmıştır¹⁸⁰.

İkdam'da, Osmanlı Devleti ile İtalya arasında barış sağlama çabaları Aralık ayı sonlarına doğru genellikle yabancı ajans kaynaklar üzerinden verilmiştir. İtalya'nın Adalar Denizi'ne askerî harekât düzenleyeceğine ilişkin açıklaması İngiltere, Fransa, Avusturya ve Rusya gibi devletleri deniz ticareti konusunda çıkarlarına ters düşmüştür. Bu devletler

¹⁷⁶ Mısır-Trablusgarp kıyı sınırındaki Sellum Limanı, Bingazi'ye giren Türk gönüllüleri ve kaçak savaş malzemeleri için ana rotadadır. Bkz. Beehler, *Türk İtalyan Savaşı*, s.71-72

¹⁷⁷“Sellum Limanı”, *Yeni İkdam*, nr.639, 20 Aralık 1911, s.2; “Tribuna Ne Diyor?”, *Yeni İkdam*, nr.640, 21 Aralık 1911, s.2; “Sellum Meselesi”, *Yeni İkdam*, nr.640, 21 Aralık 1911, s.2; “Sellum Meselesi”, *Yeni İkdam*, nr.641, 22 Aralık 1911, s.2; “Sellum Meselesi Hakkında”, *Yeni İkdam*, nr.643, 24 Aralık 1911, s.2; “Sellum Meselesi”, *Yeni İkdam*, nr.644, 25 Aralık 1911, s.2; “Sellum Meselesi”, *Yeni İkdam*, nr.645, 26 Aralık 1911,s.2; “Sellum İşgali Etrafında”, *Yeni İkdam*, nr.646, 27 Aralık 1911,s.3; “Canet ve Sellum'un İşgali”, *Yeni İkdam*, nr.648, 29 Aralık 1911.

¹⁷⁸“Canet'in Fransızlar Tarafından İşgali”, *Yeni İkdam*, nr.643, 24 Aralık 1911; “Canet Vahasının İşgali”, *Yeni İkdam*, nr.643, 24 Aralık 1911, s.2; “Canet Meselesi”, *Yeni İkdam*, nr.646, 27 Aralık 1911,s.2; “Canet Meselesi ve Fransa'nın Cevabı”, *Yeni İkdam*, nr.648,29 Aralık 1911,s.2; “Canet ve Sellum'un İşgali”, *Yeni İkdam*, nr.648, 29 Aralık 1911, s.2. Fransa, Orta Afrika'daki transit ticareti kendi kontrolünde olan Cezayir ve Tunus topraklarına kaydırmak için bazı bölgeleri işgal etme girişiminde bulunmuştur. Fizan sancağına bağlı Canet vahası bu topraklardan bir kısmıdır. Konuya ilişkin ayrıntılı bilgi için Bkz. Abdullah Özdağ, Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Afrika'da Türk Fransız Mücadelesi: Canet Sorunu (1906-1912), *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, C.11, S.22, 2018, s.237-260.

¹⁷⁹ “Tunus'ta”, *Yeni İkdam*, nr.641, 22 Aralık 1911, s.1; “Tunus'un Bîtarafisi”, *Yeni İkdam*, nr.644, 25 Aralık 1911, s.2.

¹⁸⁰ İsrail Kurtcephe, *Türk İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995, s.88-89.

taraflar arasındasulh sağlamak amacıyla diplomatik girişimlerde bulunmuştur¹⁸¹. 1912 yılı başlarından itibaren Avrupa Devletleri'nin sulh girişimleri tüm hızıyla devam etmişti fakat Osmanlı Hükûmeti'nin İtalya ile sulh yapması için bir sebep olmadığını belirtmiştir. Osmanlı subaylarının ve Arapların Trablusgarp müdafaası başarılı bir şekilde devam ettiği sürece Bab-ı Ali'nin barış teklifini kabul etmeyeceğini anlayan Avrupalı Devletler, sulh için farklı yollar denemeye başlamıştır¹⁸².

İttihat ve Terakki Partisi'nin mecliste çoğunluğu ele geçirmesi ülke içinde ve dış ilişkilerde beklenen düzeni getirmemiştir. Trablusgarp Savaşı, Balkanlardaki karışıklıklar ve ordu içindeki gruplaşmalar iktidar partisine karşı şiddetli bir muhalefetin oluşmasına sebep olmuştur¹⁸³. *İkdam*, konuya ilişkin iktidar partisine ve muhalefet partilerine yönelik eleştirmiş ve partileri Trablus meselesinde gerekli çalışmaları yapmaları için hükûmet yetkililerini tedbirli olmaya davet etmiştir¹⁸⁴.

Haziran ayına gelindiğinde Trablusgarp'taki savaş tüm hızıyla devam ederken İtalya, muharebedeki başarısızlıklarını kapatmak ve Osmanlı Hükûmeti'ni sulha zorlamak amacıyla Beyrut ve Çanakkale'ye bombardıman düzenlemiş fakat beklediği etkiyigörememiştir. Bunun üzerine Ege Denizi'ndeki Rodos başta olmak üzere Oniki Ada'yı işgal etmiştir. Zaten zayıf durumda olan Osmanlı maliyesine büyük zarar veren bu işgaller iç siyasette de karışıklıklara sebep olmuştur. İlk başlarda Ege adalarının geçici

¹⁸¹“Devletlerin Teşebbüsât-ı Müşterekesi”, *Yeni İkdam*, nr.640, 21 Aralık 1911, s.2; “İtalyanların Ümitleri”, *Yeni İkdam*, nr.641, 22 Aralık 1911, s.1; “Sulh Ümitleri”, *Yeni İkdam*, nr.642, 23 Aralık 1911, s.2; “Sulh Hakkında”, *Yeni İkdam*, nr.642, 23 Aralık 1911, s.2; “Akd-i Sulha Dair”, *Yeni İkdam*, nr.645,26 Aralık 1911, s.1; “Musalahâ Hakkında”, *Yeni İkdam*, nr.645, 26 Aralık 1911,s.1; “Von Der Goltz Paşa'nın Beyanatı”, *Yeni İkdam*, nr.646, 27 Aralık 1911, s.2; “Sulha Doğru”, *Yeni İkdam*, nr.648, 29 Aralık 1911,s.2; “Türkiye-İtalya İttifakı”, *Yeni İkdam*, nr.649, 30 Aralık 1911, s.1-2.

¹⁸² “Sulh Hakkında”, *Yeni İkdam*, nr.683, 2 Şubat 1912, s.2; “Morgan Post Gazetesi Ne Diyor?”, *Yeni İkdam*, nr.684, 3 Şubat 1912, s.2.

¹⁸³ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, s.113-114.

¹⁸⁴ “Avrupa'da Korkuluyor”, *İkhtihâm*, nr.22, 18 Mart 1912, s.1; “Avrupa'da Biz-Bizde Avrupa”, nr.23, *İkhtihâm*, 19 Mart 1912, s.1; “Mühim Telgraflar”, *İkhtihâm*, nr.25, 21 Mart 1912, s.1.

olarak işgal edildiği düşüncesinde olan hükûmet, bir süre sonra adaların iade edilmeyeceğini anlamıştır. Bir tarafta adaları kaybetmektense Trablusgarp'ın ilhakını kabul eden ve bir an önce antlaşma imzalanmasından yana olan nazırlar, diğer tarafta Trablusgarp direnişini sürdürme yanlıları olarak hükûmet ikiye bölünmüştür¹⁸⁵.

1911 yılında İstanbul'da Hürriyet ve İtilaf Fırkası adıyla muhalefet partisi kurulmuş fakat seçimlerde bir varlık gösteremeyince ihtilal çarelerini aramaya başlamıştır¹⁸⁶. Bu sırada ordu içinde siyasi konular yüzünden subaylar arasında ayrılıkların yaşanması, Manastır'da bazı subayların dağa çıkarak isyan etmeleri ve gayri meşru taleplerde bulunmaları Sait Paşa Hükûmeti'ni zora sokmuştur. İç karışıklıkların devam ettiği bu sırada Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın istifası durumu daha da güçleştirmiştir. Ordu içinde "Halaskar Zabitan Grubu"nun kurulması siyaset-ordu ilişkisini içinden çıkılmaz bir hale sokmuştur. Nihayet 15 Temmuz 1912'de Sadrazam Sait Paşa da istifa etmiştir. Şeyhülislam Cemalettin Efendi'ye göre "*...durumun kötü bir sonuca gitmekte olduğunu ve Trablusgarp savaşına devam etmekle o İslam bölgesinin kurtarılmasına imkân olmadığını aksine Rumeli ile Akdeniz'deki adalarımızı da sürükleyip götürceğini pek güzel anlamış ve bu hükûmetle devlet gemisinin düşmüş olduğu tehlikeli girdaptan kurtaracak gücü makamında ve şahsında görememiş...*"¹⁸⁷ şeklindeki yorumu Mahmut Şevket Paşa ve Sait Paşa'nın istifaları sonrası yaklaşmakta olan tehlikeleri de gözler önüne sermiştir.

¹⁸⁵ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, s.131; Childs, *Trablusgarp Savaşı ve Türk İtalyan Diplomatik İlişkileri*, s.153.

¹⁸⁶ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, s.113-114.

¹⁸⁷ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, s.117-118; Hale Şıvgın'ın Şeyhülislam Cemalettin Efendi'nin hatıralarından almış olduğu alıntıya yer verilmiştir.

2.2.4. Savaşın Trablusgarp Dışına Yayılması

İtalya, Osmanlı Devleti'nin donanması olmayınca, savaş boyunca serbestçe denizlerde harekât düzenlemiştir. Trablusgarp'taki direnci kırmak ve buradaki isteklerini kabule zorlamak için bombardımanlarını ve saldırılarını devam ettirmiş hatta savunmasız yerleri bile bombardıman etmiştir¹⁸⁸. İlk etapta savaşın ilan edilmesinden bir saat sonra İtalyanlar Korfu ve Preveze arasındaki denizde Tokat ve Anadolu isimli Türk gemilerine saldırıda bulunmuştur. Tokat adlı gemi tamamen harap olmuş ve batmıştır. Anadolu adlı gemi ise sığındığı Preveze limanı ile birlikte bombalanmıştır¹⁸⁹. Osmanlı Donanması savaşın ilan edildiğinden habersiz vaziyette Beyrut limanından Çanakkale Boğazı'na gelmiştir. Çanakkale Boğazı'na sığınan Osmanlı donanmasının İtalyanların karşısına çıkamaması boğazın ilerisine İtalyanların egemen olmasına ve Trablusgarp'a giden gemileri kontrol etmesine sebep olmuştur¹⁹⁰.

Savaşın daha ilk günlerinde Osmanlı donanmasının saldırıya uğraması İtalyanlara karşı savunmasız bırakılan Trablusgarp konusunda hükûmet yetkililerini çaresiz bırakmıştır. *İkdam*, Osmanlı donanması üzerinde özellikle durmuş ve M. Aydın, Girid-zâde, Ahmet Cevdet gibi yazarlar yazdıkları makaleler ile bunu ortaya koymuşlardır. Gazetenin 13 Eylül 1911 tarihli baskısında donanmanın ihmal edildiğini vurgulayan M. Aydın, donanmanın bir an önce güçlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir¹⁹¹. Ahmed Cevdet, *İkdam*'ın 8 Ekim 1911 tarihli baskısında “*Bir gün diğer bir devlet tarafından daha aynı taarruzu görebilir. Biz daha hayli zaman donanmamızı alemi korkutacak bir hale getiremeyeceğimizden daimi surette kendimizi bu taarruza maruz görebiliyoruz.*”

¹⁸⁸ TSK Tarihi, *Osmanlı Devri Osmanlı İtalyan Harbi 1911-1912*, s.126

¹⁸⁹ Beehler, *Türk İtalyan Savaşı*, s.31.

¹⁹⁰ Kurtcephe, *Türk İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, s.100-101; Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, s.104.

¹⁹¹ M. Aydın, “Uyanık Bulunmalıyız”, *Yeni İkdam*, nr.545, 13 Eylül 1911, s.1.

şeklindeki ifadesi ile donanmanın güçlendirilme düşüncesini tekrarlamıştır¹⁹². 1 Kasım 1911 tarihli baskısında ise “*Populu Romani*” gazetesi *hâlâ Trablusgarp’ın İtalya’ya ilhaki lüzum-u kat’iyesinden bahsediyor imiş. İtalya donanmasına muadil bir donanmamız mevcut olsa idi “Trablusgarp mı İtalya’ya ilhak olunacak? Yoksa İtalya mı Trablusgarp’a” diyebilirdik.*” şeklindeki ifadeler ile Osmanlı Devleti’nin donanma konusundaki eksikliği tekrar işlenmiştir¹⁹³. Belirtmek gerekir ki gazetenin donanma konusundaki değerlendirmeleri İtalya’nın savaşı Trablusgarp dışına yayma amaçlı faaliyetleri ile doğrulanmıştır.

Trablusgarp savaşı tüm hızıyla devam ederken gazetenin dikkat çektiği konular arasında muharebenin henüz sahilde cereyan ettiği asıl muharebenin dâhilde olacağına ilişkin görüştür. Fakat bu durumun İtalya hükûmetinin girişimleri ile değişeceğine yönelik haberlere de yer verilmiştir. İtalya’nın Bulgaristan, Arnavutluk ve Yunanistan ile görüşmeleri sonrası Balkanlardaki herhangi olumsuz bir harekete karşılık Osmanlı Hükûmeti’nin “tezyid-i revabıt” yani görüşmeleri daha da arttırması belirtilmiştir. Bu konu hakkında; “*Romanya, Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ, Yunanistan ile hükûmet-i Osmaniye arasında bir emniyet-i mütekabilenin vücudu, bu hükûmetlerin cümlesi için her türlü tasavvurat-ı sairenin derecat ile fevkinde nafi’dir.*” şeklinde tespitte bulunulmuştur¹⁹⁴.

Trablusgarp’ı kısa sürede işgal edebileceğini düşünen İtalya, burada ilerleme kaydedememesi üzerine Bahr-i Ahmer yani Kızıldeniz’de faaliyet göstermiş ve saldırılarda bulunmuştur. Bu arada ekim ve kasım ayları gazete haberlerinde İtalyan donanmasının Ege Denizi’nde görüldüğü belirtilmiştir. 24 Kasım 1911 tarihli haberde ise İtalyanların büyük bir donanmayla Adalar Denizi üzerinde hassas bir noktaya harekât düzenleyeceğine dair

¹⁹² Ahmed Cevdet, Bir Serencâm, *Yeni İkdam*, nr.568, 8 Ekim 1911, s.1.

¹⁹³ “Trablusgarp”, *Yeni İkdam*, nr.592, 1 Kasım 1911, s.1.

¹⁹⁴ M. Ayın, “Muharebe Henüz Başlıyor-Balkan Hükûmetleriyle İ’tilaf”, *Yeni İkdam*, nr.583, 23 Ekim 1911, s.1.

beyanata yer verilmiştir¹⁹⁵. İtalya, Petersburg sefiri vasıtasıyla Rusya Hükûmeti'ne, Osmanlı Hükûmeti'ne tebliğ etmesi için bir nota vermiştir. Notaya göre Trablusgarp ilhakını Osmanlı Hükûmeti'nin kabul etmesini aksi takdirde Adalar Denizi'ndeki Osmanlı sahillerine harekât düzenleyeceği bildirilmiştir. Rusya sefiri Çarikof, bu harekâtın Çanakkale Boğazı olabileceğini ve bu durumun Rusya'nın deniz ticaretine zarar vereceği için gerekli tedbirlerin alınmasını istemiştir. Bu gelişme diğer devletleri de harekete geçirmiş ve Osmanlı Devleti ile diplomatik görüşmeler başlamıştır. Yabancı ajans kaynaklarında ise İtalya-Osmanlı savaşına son vermek amacıyla Avrupalı devletlerin harekete geçtiği, İtalya Hariciye Nezareti'nin şartları kabul edilmediği takdirde bu görüşmelerin boşa yürütüleceği hatta İtalya'nın daha büyük saldırılarda bulunacağı bildirilmiştir¹⁹⁶.

İtalya'nın Kal'a-i Sultaniye'ye saldırı düzenlemesi ihtimaline karşı hükûmet, torpiller ile Çanakkale Boğazı girişini kapatacağını, yabancı ticari gemilerinin giriş çıkışlarına izin vermeyeceğini bildirmiştir¹⁹⁷. Çanakkale Boğazı'na askerî harekât düzenleyeceklerine dair tebliğlerinin hemen ardından İtalyanlar,Trablusgarp'taki saldırılarına hız vermiştir.Kamuoyunu Osmanlı aleyhine çevirecek girişimlerde bulunan İtalyan basını; Osmanlı askerlerinin İtalyan esirlere karşı insanî muamelede bulunmadıklarını¹⁹⁸, Trablus'taki yabancı konsoloslara isimsiz tehdit mektuplarının gönderildiği¹⁹⁹, İtalya ordusunun savaşta ilerleme kaydettikleri, Osmanlı askerlerinin ve gönüllülerin firar ettiklerine dair haberler yayınlamıştır. Yabancı ajans kaynaklarında ise

¹⁹⁵ "İtalya'nın Rusya'ya Notası ve Rusya ve Avusturya Sefirlerinin Beyanâtı", *Yeni İkdâm*, nr.584, 24 Kasım 1911, s.1.

¹⁹⁶ "Ajans Telgrafları", *Yeni İkdâm*, nr.584, 24 Kasım 1911,s.1; "İtalya Matbuatı", *Yeni İkdâm*, nr.584, 24 Kasım 1911, s.1.

¹⁹⁷ "İtalya Donanması ve Hükûmet-i Osmaniye'nin Kararı", *Yeni İkdâm*, nr.618, 27 Kasım 1911, s.1.

¹⁹⁸ "İtalyan Entrikaları", *Yeni İkdâm*, nr.626, 7 Aralık 1911, s.2.

¹⁹⁹ "Şimendifer İnşası", *Yeni İkdâm*, nr.627, 8 Aralık 1911, s.2.

İtalya'nın, Trablusgarp'a yeniden on bin asker sevk ettiği, sınırların korunması amacıyla ordusunun ihtiyaçlarının giderildiği, ordusunu her an tetikte bekletildiğine ilişkin haberlere yer verilmiştir.

İtalya, 29 Eylül 1911'de ilan-ı harp etmesinin üzerinden iki ay geçmesine karşın planladığı gibi Trablusgarp'ta ilerleyememesi üzerine, Osmanlı sahillerine yakın yerlere savaş filolarını göndermiştir. Bu hareketiyle Osmanlı Hükûmeti'ne işgali kabul etmesini, karşı koymaya devam ettikleri takdirde Trablusgarp dışında deniz harekâtına girişeceğini bildirmiştir. Nitekim Dedeâğaç, Eceabat, Rodos, Midilli, İmroz, Preveze gibi sahil bölgelerinden düşman donanmasının görüldüğüne dair telgraflar gelmiştir²⁰⁰. Yabancı haber ajanslarından derlenen haberlerde İtalyanların Çanakkale Boğazı üzerine harekât düzenleyecek kadar ileri gideceklerini öngöremedikleri değerlendirilmiştir. Böyle bir saldırının Avrupalı devletlerinin ticaretini etkileyebileceği gibi Balkanların asayişini de tehdit ettiği işlenmiştir²⁰¹. Bu haberlerin analizini yapan *İkdam*, Balkanlı komşularla ilişkilerin bozulmadığı yorumunda bulunmuştur.

Yeni İkdam'ın 14 Kasım 1911 tarihli baskısında yer alan "İtalya Donanması Ne Yapacak?" başlıklı makalede, İtalyanların Trablusgarp'ta ilerlemekteki güçlükleri ve maddi kayıplarını kapatma amacıyla Osmanlı Devleti'ne baskı yapabilecek nokta arayışı içinde olduğu ifade edilmiştir. Daha önceden de bahsedildiği üzere İtalyan donanmasının Rodos açıklarında, İzmir ve Beyrut sahillerinde görülmesi İtalya'nın savaşı geniş alanlara yayma düşüncesinde olduğunu göstermiştir. Nitekim *İkdam*'da "İtalya'nın Yeni Bir Taarruzu" başlıklı haberde iki İtalyan zırhlısının Beyrut açıklarında limanda bulunan Osmanlı donanmasına ait iki gemiyi bombardımana tuttuğu, iki geminin de batmasına

²⁰⁰ "Düşman Sefinesi", *Yeni İkdam*, nr.634, 15 Aralık 1911, s.1; "Muharebe Tafsilatı", *Yeni İkdam*, nr.635, 16 Aralık 1911,1; "Preveze'de Harp Sefineleri", *Yeni İkdam*, nr.638, 19 Aralık 1911, s.2; "Harp Sefineleri Görülmüş", *Yeni İkdam*, nr.643, 24 Aralık 1911, s.2.

²⁰¹ "Sulh Hakkında", *Yeni İkdam*, nr.648, 29 Aralık 1911,s.2.

rağmen Beyrut sahilinin bombardıman edildiği ve sivil halka zarar verildiği ifade edilmiştir²⁰². Bu gelişmeler devam ederken Trablusgarp'taki Osmanlı askerlerinden sürekli zafer haberleri geliyor ve İtalyanlar gittikçe sıkıştıyordu.

Savaşın başından itibaren Adriyatik Denizi ve Kızıldeniz'e gemilerini gönderen İtalya, özellikle Kızıldeniz'de ufak çapta bombardımanlarda bulunmuştur²⁰³. Beyrut Bombardımanı sonrası sulh görüşmelerinin sonuçsuz kalması İtalyan matbuatında tehditkâr haberlerin çıkmasına sebep olmuştur. *Journale D'İtalya* gazetesinde; “*İtalya için Türkiye aleyhine şiddetli bir hareket icrası zamanı çoktan hulul etmiştir (!) Bundan sonra İtalya'yı bu harekettten men edecek olanlar İtalya'nın düşmanları addedileceklerdir.*” şeklinde açıklamalar yayınlanmıştır²⁰⁴. Bu türden açıklamalar Rusya sefiri Sazanof'un değerlendirmesine göre İtalya'nın deniz harekâtı düzenleyeceği yönündedir.

Beyrut Bombardımanı sonrası İtalya istediği sulh şartlarını kabul ettirememesi üzerine 18 Nisan 1912'de Çanakkale Boğazı'na saldırı dâbulunmuştur²⁰⁵. *Times* gazetesinde çıkan makaleyi değerlendiren *İkdam*'a göre İtalya'nın Çanakkale'ye saldırısı Avrupa Devletleri tarafından beklenmeyen bir gelişmedir. İtalya, savaşı Trablusgarp dışına yayarak Osmanlı Devleti'ni sulha mecbur etmeye çalışsa da basında çıkan değerlendirmeler ve hükûmet yetkililerinin açıklamaları beklenen etkiyi yaratmamıştır. Osmanlı Devleti'nin bu tavrı İtalya'yı çok kızdırmış bu kez Ege Denizi'nde yer alan adaları işgal için saldırıya geçmiştir²⁰⁶. İtalya'nın savaşı yarmak istediği alanlardan biri de

²⁰² “İtalya'nın Yeni Bir Taarruzu”, *Yeni İkdam*, nr.706, 25 Şubat 1912, s.1; “Beyrut Bombardımanı”, *İktilham*, nr.2, 27 Şubat 1912, s.1.

²⁰³ “Bahr-i Ahmer'de Bombardıman”, *İktilham*, nr.27, 23 Mart 1912, s.1.

²⁰⁴ “İtalyan Matbuatı”, *İktilham*, nr.14, 10 Mart 1912, s.1; “İtalyan Matbuatı Ne Diyor?”, *İktilham*, nr.14, 10 Mart 1912, s.1.

²⁰⁵ “İtalyanların Boğaz Müdahiline Taarruz”, *İktilham*, nr.54, 19 Nisan 1912, s.1; “Boğazdan İçeri Girecek Sefa'in-i Ticariye”, *İktilham*, nr.54, 19 Nisan 1912, s.1.

²⁰⁶ “Limni Adası'ndaki Sefa'in-i Harbiye”, *İktilham*, nr.53, 18 Nisan 1912, s.1; “Tebliğat-ı Resmiye”, *İktilham*, nr.55, 20 Nisan 1912, s.1; “Sisam'da”, *İktilham*, nr.55, 20 Nisan 1912, s.1; “İtalyan Donanması Harekâtı ve

Ege Denizi'ndeki Adalar olmuştur. Nitekim Çanakkale bombardımanı sonrası *İkdam*'da yer alan haberler çoğunlukla adaların işgal edileceğine yönelik değerlendirmeler üzerine olmuştur. 22 Nisan baskısında “Adaları İşgal Edecekmiş(!)” başlığı altında İtalyanların İmroz, Limni, Sakız ve Bozcaada'yı işgal için hazırlık yaptığı söylentisini bildirilmiştir²⁰⁷. Nitekim Sakız adasının topa tutulduğu iddialarının asılsız olduğunu belirten *İkdam*'a göre İtalyanlar adaları işgal etse de Trablusgarp davasından vazgeçilmeyeceği yönünde değerlendirmeler yapılmıştır. Nisan ortalarından itibaren Ege Denizi'nde faaliyet gösteren İtalya Asropalia Adası'nı işgal etmiş, donanmasını tüm destek gemileri için üs olarak buluşma noktası haline getirmiştir²⁰⁸. Mayıs başlarında İtalya önce adalardaki telgraf hatlarını kesmiş daha sonra da Rodos'u işgal etmiştir²⁰⁹. Rodos'un işgalini Ege Denizi'ndeki Kaltria, Kerpe, Kasos, Episcopi, İncirli, Kilimli, İleriye, Batnaz, İstanköy ve Sömbeki adalarının işgali izlemiştir²¹⁰. *İkdam*'ın yorumuna göre İtalyanlar Osmanlı'nın Trablusgarp'taki haklarından vazgeçmesi amacıyla adaları işgal etmiştir. Fakat bu işgallerin Trablusgarp'taki savaşı durdurmayacağını aksine büyük bir manevi kuvvet ile hareket edileceği yorumunda bulunmuştur²¹¹. “Adaların İşgali, İngiltere-İtalya” başlıklı makalede ise İtalyanların Adalarda kalıcı olmayacağı, İngiltere, Fransa, Rusya ve hatta Almanya'nın adaların işgaline tepkisiz kalmasının altında İtalya'nın bu devletlerden

Dünkü Bombardımanlar”, *İktiham*, nr.56, 21 Nisan 1912, s.1; “Sakız'ın Topa Tutulması”, *İktiham*, nr.57, 22 Nisan 1912, s.1.

²⁰⁷ “Adalar İşgal Edilecekmiş!”, *İktiham*, nr.57, 22 Nisan 1912, s.1.

²⁰⁸ “Astropalia Adası”, *İktiham*, nr.60, 25 Nisan 1912, s.1; “Astropalia Adası'nın İşgali”, *İktiham*, nr.61, 26 Nisan 1912, s.1; Beehler, *Türk İtalyan Savaşı*, s.92; Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, s.108.

²⁰⁹ “İtalya'nın Yeni Hazırlıkları”, *İktiham*, nr.68, 3 Mayıs 1912, s.1; “Rodos'un İşgali”, *İktiham*, nr.72, 7 Mayıs 1912, s.1.

²¹⁰ “İtalya Harp Sefineleri”, *İktiham*, nr.74, 9 Mayıs 1912, s.1; “İtalya Korsanları”, *İktiham*, nr.75, 10 Mayıs 1912, s.1; “Adaların İşgali”, *İktiham*, nr.79, 14 Mayıs 1912, s.1; Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, s.108; Beehler, *Türk İtalyan Savaşı*, s.97.

²¹¹ “Adaların İstikbali”, *İktiham*, nr.76, 11 Mayıs 1912, s.1.

muvafakat aldığıının göstergesi olduğu değerlendirilmiştir²¹². Yabancı ajanslarda ise bu işgallerin geçici olduğu yönünde değerlendirmeler yapılmıştır. Times gazetesinde yayınlanan makalede ise Yunanlıların Rodos başta olmak üzere işgal edilen Adaların İtalyan işgali sona erdikten sonra kendilerine bağlanılmasını gündeme getirdikleri bildirilmiştir. Makalede, Hilal ile Salib çatışmasının yüzyıllardır devam ettiği, adaların Hristiyan halklarının Osmanlı Devleti'ne bağlanmak istemedikleri ilk aşama olarak adalara muhtariyet verileceği yorumları yapılmıştır²¹³.

İtalya, adalar üzerindeki hâkimiyetinin geçici değil kalıcı olduğunu adalara muhtariyet verilmesi konusunda düzenlenen Patmos Kongresi'ni dağıtarak göstermiştir. İtalya, Trablusgarp Savaşı'nda elindeki kozunu kaybetmek istememiş sulh şartlarının belirlendiği sırada 18-19 Temmuz 1912 tarihinde Çanakkale'ye ikinci bir saldırı düzenleyerek boğazı geçme teşebbüsünde bulunmuştur²¹⁴.

²¹² “Yeni Hayaller”, *İktiham*, nr.76, 11 Mayıs 1912, s.1; “Adaların İşgali”, *İktiham*, nr.79, 14 Mayıs 1912, s.1; “Bahr-i Sefid Muvazeneti”, *İktiham*, nr.91, 26 Mayıs 1912, s.1.

²¹³ “Adaların İstikbali”, *İktiham*, nr.76, 11 Mayıs 1912, s.1.

²¹⁴ “Hareket-i Askerîye İcrası”, *İktiham*, nr.145, 19 Temmuz 1912, s.2; “Çanakkale”, *İktiham*, nr.146, 20 Temmuz 1912, s.2; Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, s.112-113.

III. BÖLÜM

TRABLUSGARP SAVAŞI'NIN SONUÇLARI

3.1. Sulh Girişimleri

Osmanlı askerleri ve Arap kabileleri Trablusgarp'taki savaşı bütün imkânsızlıklara rağmen büyük bir gayretle sürdürmeye kararlı olmuştur. İtalya'nın Trablusgarp'taki durumu ise gittikçe kötüleşmiştir²¹⁵. Yabancı ajans haberlerine göre İtalya buradaki askeri kuvvetlerini sürekli artırmasına rağmen yine de sahil şeridinden öteye geçememiştir. İtalya'nın Adalar Denizi'nde en hassas noktaya deniz harekâtında bulunacağına dair ilhak emirnamesinin de Osmanlı Hükûmeti üzerinde etkisi olmamıştır. Bu durumda İtalya, Osmanlı Devleti karşısında en büyük kozu olan donanmasını kullanarak savaşı farklı alanlara yaymaya karar vermiştir. Bu karar Avrupa Devletleri'nin ve özellikle Rusya'nın çeşitli şekillerde tepkisine yol açmıştır. İtalya bir mütareke yapmak istemiş²¹⁶ bunun için de İngiltere ve Fransa'ya başvurmuştur. Avrupa Devletlerinin genel kanaati Osmanlı'nın sulh için masaya oturma ihtiyacında olmamıştır. Çünkü Trablusgarp'ta başarılı bir mücadele verilmektedir ve durum iyi yönde ilerlemiştir. İngiltere, İtalya hükûmetine barış şartlarını azaltmadıkça Osmanlı'yı sulha mecbur kılacak hiçbir sebep mevcut olmadığını bildirmiştir²¹⁷.

İkdam'da verilen yabancı ajans haberlerine göre Rusya savaşın sona erdirilmesi konusunda Osmanlı Hükûmeti ile daha çok görüşme yapmıştır. İtalya'nın Osmanlı

²¹⁵ Neue Freie Presse Gazetesi'nde İtalya'nın savaştaki geldiği noktayı ve bundan sonraki hareketi konusunda ilginç bilgiler yer almıştır. "İtalya Kuva-yı Askeriyesi", *Yeni İkdam*, nr.694, 13 Şubat 1912, s.2.

²¹⁶ "Morgan Post Gazetesi Ne Diyor?", *Yeni İkdam*, nr.684, 3 Şubat 1912, s.2..

²¹⁷ "Sulh Şayiaları Hakkında", *Yeni İkdam*, nr.683, 2 Şubat 1912, s.1; "Sulh Hakkında", *Yeni İkdam*, nr.683, 2 Şubat 1912, s.1.

Devleti'nin sahillerine veya Çanakkale Boğazı'na yapacağı bir saldırıda en çok etkilenecek devlet Rusya olmuştur²¹⁸. Savaşın sonlandırılması için İtilaf-ı Müselles ve İttifak-ı Müselles devletlerinin hep birlikte hareket etmeleri gerektiği ifade edilmiştir²¹⁹.Devletler arasında ortak mutabakat tartışmaları devam ederken İtalya Beyrut'a saldırmıştır. Beyrut bombardımanı sonrası arabuluculuk teklifleri Avrupa Devletleri tarafından Osmanlı Hükûmeti'ne bildirilse de barışa mecbur etmek için bir tesir yaratmamış yapılan teklifler reddedilmiştir. Bab-ı Ali; Suriye, Lübnan ve Filistin topraklarında yaşayan İtalyanları sınır dışı kararını vermiştir. Ayrıca Trablusgarp ahalisi adına bildiri yayımlanmıştır²²⁰. Bildiride;

“Hükûmetimizin bu teklif nâ ma'kule karşı lakayd kalmayacağına emin olmakla beraber mücahidimizin el ele vererek tek bir kişi kalıncaya kadar muharebeye devam ve haysiyet-i milliyemizi muhafazada sebat ve İkdam edeceklerini ve sulh teklifini İtalyanların Trablus'tan def olup gitmeleriyle ancak kabul edebileceklerini ve bu vesile ile de tekrar ve şeref ve haysiyet-i milliyemize menafî vaki olacak teşebbüsât ve müdahelata karşı ibraz-ı sebat ve metanet eylemelerini kemal-i şiddet ve ehemmiyetle arzu eyleriz.”

ifadelere yer verilmiştir. Bu bildiri İtalyanları zor duruma sokmuştur. Yabancı ajans haberlerinde Türkiye ile İtalya arasında arabuluculuk yapan devletler eleştirilmiş, Osmanlı Devleti'nin savaşta bir karış toprak kaybetmediği halde Trablus ve Bingazi'nin İtalyanlara verilmesi kararının doğru bulunmadığı bildirilmiştir²²¹. Ayrıca İtalya'nın barış konusundaki şartları gazetede yorumlanmış ve büyük tepki gösterilmiştir²²².Yayımlanan diğer bir makalede;“*Bu mütalaalardan sarf-ı nazar biz Trablus'da bugüne gelinceye kadar galibiz. İtalyalılar hukuken oraya hâkim olabilecek bir vaziyette değillerdir. Muharebe ile kazanılmış bir hakkın sahibi olmak iddiasında bulunamazlar. Mutavassıtlarca bu noktaların iyice teayyün etmesini arzu ederiz.*” ifadeleri sulh görüşmeleri için hem

²¹⁸ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, s.123.

²¹⁹ “Sulh Teşebbüsü”, *Yeni İkdam*, nr.685, 4 Şubat 1912, s.2.

²²⁰ “Matbuat-ı Osmaniye Cemiyeti”, *İktiham*, nr.4, 29 Şubat 1912, s.2.

²²¹ “Tavassut Meselesi”, *İktiham*, nr.6, 2 Mart 1912, s.2.

²²² “İtalyalılardaki Hicab”, *İktiham*, nr.7, 3 Mart 1912, s.1.

arabulucu devletlere hem de hükûmete çağrı da bulunmuştur²²³. Arabulucu devletlerarasında Almanya'nın yer almaması özellikle İngiltere'yi rahatsız etmiştir. Yalnız bir devletin değil bütün devletlerin sulh görüşmelerini başlatması gerektiğini düşünen İngiltere, sadece Fransa ve Rusya'nın arabuluculuk yapması halinde Türk düşmanlığını kendi üzerlerine çekeceğini bunun da Almanya ve Avusturya'nın işine yarayacağını düşünmüştür²²⁴. *İkdam*'da yer alan haberde Almanya'nın arabulucu devletlerarasına katılmaya karar verdiği belirtilmiş, bu kararı almasında Balkanlarda muhtemel bir karışıklık çıkmasından endişe duyması olarak açıklanmıştır²²⁵. Avusturya-Macaristan ise Trablusgarp Savaşı'na son vermek için hiçbir müdahalede bulunmamaya karar vermiştir²²⁶.

İngiltere, Fransa, Rusya ve Almanya 1912 baharında taraflar arasında barışı sağlama amaçlı müzakerelere başlamıştır. Yapılan müzakerelere geniş yer veren *İkdam*, görüşmelerin analizini yapmış ve değerlendirmelerde bulunmuştur²²⁷. Sulh görüşmelerinde Rusya'nın hazırlamış olduğu antlaşma şartları *İkdam*'da sert bir şekilde eleştirilmiştir²²⁸. Rusya'nın teklifinin esasları şu şekilde idi; Trablusgarp'taki Türk askerleri geri çıkarılacak, Trablusgarp'ın İtalya'nın hâkimiyetinde olduğunu bütün devletler kabul edecek, diğer haklar savaştan önceki duruma getirilecek²²⁹. Eleştiriye uğrayan Rusya tarafından hazırlanan teklif diğer arabulucu devletler tarafından reddedilmiştir²³⁰. Bu durumda arabulucu devletler İtalya'dan barış konusundaki şartlarını istemiştir. Savaşın çıkmasındaki

²²³ “Afrika-İslamiyet ve İtalya”, *İktiham*, nr.8, 4 Mart 1912, s.1.

²²⁴ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, s.124.

²²⁵ “Tavassut Meselesi”, *İktiham*, nr.9, 5 Mart 1912, s.2.

²²⁶ “Avusturya'nın Tavrı ve Hareketi”, *İktiham*, nr.9, 5 Mart 1912, s.1.

²²⁷ “Tavassut Meselesi”, *İktiham*, nr.12, 8 Mart 1912, s.1; Tavassut Meselesi”, *İktiham*, nr.14, 10 Mart 1912, s.1; “İtalya'ya Cevabımız”, *İktiham*, nr.15, 11 Mart 1912, s.1.

²²⁸ “İtalya'ya Cevabımız”, *İktiham*, nr.15, 11 Mart 1912, s.1.

²²⁹ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, s.123-124; “Biz, İtalya-Rusya”, *İktiham*, nr.24, 20 Mart 1912, s.1.

²³⁰ “Tavassut Meselesi”, *İktiham*, nr.12, 8 Mart 1912, s.1; “Mösyö Çirmeni Ne Diyor?”, *İktiham*, nr.13, 9 Mart 1912, s.2.

sebebin kendisinin şikâyet ettiği konuları göz ardı ettiğini belirten İtalya, sulh için barış şartlarını şu şekilde sıralamıştır: Türkiye Trablusgarp'taki subay ve erlerini geri çekecek, buradaki hilafet makamına, idari ve siyasi konuları etkilemeyecek şekilde davrandığı sürece dini nüfuz ve selahiyetine dokunulmayacak²³¹. İtalya'nın bu şartları üzerine *İkdam*'da; “*Düvel-i muazzama Bab-ı Ali'nin bu şartları asla kabul edemeyeceğini bildikleri için teklifat-ı vakıayı bize tebliğ etmeye utanıyorlar imiş! Dedikleri gibi İtalya bu iki şartla yetegayyer olmak üzere beyan etmiş ise devlet-i Osmaniye ile İtalya arasında müsâlaha akdine artık imkan-ı tasavvur olunamaz. Çünkü devlet-i Osmaniye'de işte bu iki şartı bir türlü kabul edemez. İtalya'nın diğer şartlarına gelince bunlar çocuk aldatmak, göz boyamak kabilinden şeylerdir. Hele Müslümanların hürriyet-i diniyelerine riayet edileceğini söylemek bir büyük ayıptır. Bu gün düvel-i mütemeddine, hangisi olursa olsun, hürriyet-i diniye ve mezhebiyeye riayet etmeyi layetegayyer bir esas olmak üzere kabul etmişlerdir. Bunu şart diye koymak medeniyet-i garbiye namına ayıptır.*”²³²İtalya'nın sulh şartları resmen hükûmete²³³ sunmasa da Osmanlı kamuoyunda büyük tepki görmüştür²³⁴. Yine bir başka yorumda; “... *Devlet-i Osmaniye bu şartların hiç birini kabul etmeyeceğini suret-i katiyede evvelden beri mükerreren ve musırran beyan eyledi. İtalya'nın teklifleri de ne garib, ne mütehakkimanedir! İtalya sanki galebe-i katiyeye nail olmuş, biz de güya aman dilemişiz gibi davrandı. Hakimiyet-i maddiye ve maneviyyemizi elimizden almakla (!) ancak sulha razı olabileceğini söyledi. Fakat nihayetül-emr anlaşıldı ki ne Trablus'u veren var, ne de o teklifleri kabul eden.*”²³⁵Bir diğer yorumda ise; “...*Acaba bugün Avrupa'da mesela İsviçre'nin üzerine bir harici düşman hücum edip de memleketin bütün*

²³¹ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, s.125-126.

²³² “Biz İtalya-Rusya”, *İktiham*, nr.24, 20 Mart 1912, s.1.

²³³ “Sulh Tavassut Meselesi ve Dünkü Meclis-i Vükela”, *İktiham*, nr.29, 25 Mart 1912, s.2.

²³⁴ “İngiltere-Rusya-İtalya-Hudud-u İraniye-Trablusgarp”, *İktiham*, nr.26, 22 Mart 1912, s.1; “Rıfat Paşa'nın Beyanâtı”, *İktiham*, nr.28, 24 Mart 1912, s.1.

²³⁵ “Almanya İmparatoru ve Trablusgarp Meselesi”, *İktiham*, nr.31, 27 Mart 1912, s.1.

halkı vazife-i vataniyelerinden olduğu üzere silaha sarıldığı halde bütün alem insanının diyeceği söz o düşman-ı haricinin çekilmesine münhasır olmayacak mıdır? Bugün Trablus'daki hal İsviçre'de farz ettiğimiz halden başka bir şey midir? İtalya (ilhak) ilan etmiş; bizim bir darbu meselimize göre yanlış hesap Bağdat'tan döndüğü gibi Trablusgarb'dan dahi dönmek lazım gelir ve iade-i sulh için, ve bu muharebeden dolayı bütün alem-i medeniyetin zararları inkıta' bulmak için mutlaka dönmelidir.”²³⁶ şeklindeki değerlendirmeler dönemin hukukî durumunu da özetlemiştir.

Sulh görüşmelerinde ortak karara varılamaması İtalya'yı zor duruma sokmuştur. *İkdam*'da yayınlanan yabancı ajans haberlerinde; İtalya'nın savaşın maliyetini artık karşılayamadığı, ülke içinde yönetime tepkilerin büyüdüğü, İtalyan askerleri arasında çaresizliğin ve isteksizliğin baş gösterdiği, savaşta görevli generallerin sulhun bir an önce yapılması gerektiği yönünde yorumlar yapılmıştır²³⁷. Bu haberlerden yola çıkarak İtalya'nın bir an önce savaşa son vermeyi amaçladığı fakat Trablusgarp üzerindeki emellerinden de vazgeçmek istemediği anlaşılmaktadır. Yine yabancı ajanslardan alınan bilgilere göre altı aydan beri, yüz bin İtalyan askeri Trablusgarp sahiline sıkışmış haldedir²³⁸. Bu durumda Avrupa Devletleri'nin Osmanlı'ya sunacağı anlaşma şartları kabul edilmemiştir. İtalya'nın resmi olarak sunmasa da istediği şartların Düvel-i Muazzama'ya vermesi üzerine Bab-ı Ali de sulh şartları için görüşmelere başlamıştır. Meclis-i Vükela'da yapılan görüşmelerde İtalya'nın Trablusgarp'tan geri çekilmesi esasına dayalı olarak şartlar hazırlanmıştır. *İkdam*'da yayınlanan bir yorumda, Osmanlıların dillerinden düşürmedikleri bir darb-ı mesel vardır, “*Ya devlet başa, ya kuzgun leşe!*” bu sözü düstur

²³⁶ “Harp-Sulh”, *İktiham*, nr.32, 28 Mart 1912, s.1.

²³⁷ “İtalyan Askerlerinde Halet-i Ruhiye”, *İktiham*, nr.28, 24 Mart 1912, s.1; “İtalyan Mesarif-ı Harbiyesi”, *İktiham*, nr.14, 10 Nisan 1912, s.1.

²³⁸ “İtalyanların Kuvve-i İmdadiyesi”, “İtalya'nın Sevkiyat-ı Askeriyesi, Almanya Mesaisi”, *İktiham*, nr.28, 24 Mart 1912, s.1; “Devlet-i Osmanî-İtalya Muharebesi, İtalya'da Sansür, İtalya'da Nasıl Düşünüyorlar”, *İktiham*, nr.40, 5 Nisan 1912, s.2.

edinen Osmanlı, tarih boyunca en müşkil zamanlarda dahi azmetmekten vazgeçmeyecektir denilmiştir²³⁹. Gazetenin yorumu, özellikle Osmanlılık ve İslamcılık davası yolunda Trablusgarp meselesinin hayati bir mesele olduğu haklı davasından asla vazgeçmeyeceği yönünde olmuştur²⁴⁰. Hale Şıvgın bu konuda; “... *Bunların olmasını istemek o sırada Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumu hiç bilmemek görmezden gelmek ya da gizlemek demektir. Osmanlı Devleti'nin bu davada tamamen haklı olduğu kesindi ama haklının değil, kuvvetlinin sözünün geçtiği bir dünyada yaşanıyordu.*”²⁴¹ şeklindeki yorum sulh şartlarının görüşüldüğü bu dönemi doğrular nitelikte olmuştur. Rusya'nın, İtalya'nın ortaya koyduğu şartların Osmanlı Devleti'ne resmi olarak sunulmasından yana olduğu yine gazetede yayınlanan yabancı ajans haberlerinden öğrenilmiştir. Beş büyük Avrupa Devleti arasında sulh için ortak karara varılamaması ve görüşmelerin uzaması üzerine yabancı basında sık sık İtalya'nın Çanakkale Boğazı üzerine deniz harekâtı hazırlığı içinde olduğu haberleri gündeme getirilmiştir²⁴².

Osmanlı Devleti, İtalya'nın ilhak kararnameini geri alması ve Trablusgarp'taki askerlerini geri çekmesi şartlarını kabul ettiği takdirde sulh için masaya oturabileceğini bildirmiştir²⁴³. Osmanlı'nın bu açıklaması karşısında İtalya, 18 Nisan 1912'de Çanakkale Boğazını bombardımana tutmuştur. Osmanlı Devleti de boğazları her türlü trafiğe kapatmıştır²⁴⁴. Çanakkale bombardımanı sonrası gazetenin yorumu “...*taarruz*

²³⁹ “Yine Tavassud”, *İktiham*, nr.41, 6 Nisan 1912, s.1.

²⁴⁰ “Halî Hazır”, *İktiham*, nr.43, 8 Nisan 1912, s.1; Mehmed Sadi, “Tavassut Meselesi”, *İktiham*, nr.44, 9 Nisan 1912, s.1.

²⁴¹ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, s.128.

²⁴² “Matbuat-ı Ecnebiye”, *İktiham*, nr. 45, 10 Nisan 1912, s.1.

²⁴³ “Düvel-i Muazzama Süferası ve Sulh Tavassut Teşbişatı”, *İktiham*, nr.52, 17 Nisan 1912, s.1; “Bab-ı Ali'nin Düvel-i Muazzamaya Cevabı”, *İktiham*, nr.53, 18 Nisan 1912, s.1.

²⁴⁴ “İtalyanların Boğaz Müdahiline Taarruz”, *İktiham*, nr.54, 19 Nisan 1912, s1; “Boğazdan İçeri Girecek Sefa 'in-i Ticariye”, *İktiham*, nr.54, 19 Nisan 1912, s.1.

*dahi olsa Devleti-i Osmaniye mukavemetten geri durmayacağı..” şeklinde olmuştur²⁴⁵. Trablusgarp meselesinde Çanakkale’ye yapılan bombardımanın hiçbir etkisi olmayacağı ve İtalya’nın daha fazla ileri gidemeyeceği yönünde yorumlarda bulunulmuştur. 21 Nisan baskısında yer alan “Bombardımanın Avrupa’daki Tesirâtı” başlıklı yazıda Avrupa devletlerinin İtalya’nın bu kadar ileri gideceğini öngöremedikleri belirtilmiştir. Yazıda, bu saldırı ile İtalya’nın; Avrupa devletlerinin müdahale etmesini sağlayarak kendi istediği şartlar altında barışa gitmek ve Osmanlı’nın Trablusgarp’tan vazgeçmesini sağlamak şeklinde değerlendirilmiştir. Çanakkale bombardımanının Avrupa ticaretini olumsuz etkileyeceği üzerinde de durulmuştur. Ayrıca bu saldırının Balkanlardaki emniyet ve huzuru tehlikeye sokma amacını içerdiğini belirten makalede Balkan devletlerinin Osmanlı’ya saldırma ihtimali olmadığı, ilişkilerin dostça sürdüğü, Yunanistan’ın Türkiye’nin zararına hareket etmeyeceği yorumu da yapılmıştır. Makale *Acaba İtalya, boğazın insidadine ve münafi-i ticariye-i beynelmilel muhtel olmasına sebep olmakla maksadına nail olacak mı? Yani Avrupa devletleri, kendi şerait-i sulhiyesinin Türkiye’ye kabul edilmesi hususunda, kendisine hadim ve zahir kalacak mı?* şeklinde cevaplanması beklenen bir soruyla bitirmiştir.²⁴⁶ 23 Nisan baskısında ise “Times”da yer alan makaleye dayanılarak değerlendirmelerde bulunulmuştur. İtalya’nın başta Trablusgarp olmak üzere Beyrut ve Çanakkale’ye saldırılarda bulunmasının sadece buralarda yaşayan Müslümanları değil, Hindistan’da, İran’da, Rusya’da, Fransa’da ve diğer yerlerdeki Müslümanların İtalya’ya nefret duymalarına neden oldukları belirtilmiştir. Bu durum karşısında İngiltere’nin tarafsız kalamayacağı ileri sürülmüş, Çanakkale bombardımanının Osmanlı*

²⁴⁵ “İtalyanların Boğaz Müdahiline Taarruz”, *İktiham*, nr.54, 19 Nisan 1912, s.1; “Boğazlar-İtalya”, *İktiham*, nr.55, 20 Nisan 1912, s.1.

²⁴⁶ “Bombardımanın Avrupa’daki Tesirâtı”, *İktiham*, nr.56, 21 Nisan 1912, s.1.

Devleti'nden ziyade bütün bir Avrupa ticaretine zarar verdiği değerlendirilmesinde bulunulmuştur²⁴⁷.

Çanakkale Boğazının bombardımana tutulması İtalyanların beklentisini yine sağlayamamış Osmanlı Hükûmeti, sulh şartlarında değişiklik yapmamıştır. Son gelişmeler doğrultusunda *İkdam*, arabulucu devletlerin bundan sonra ne yönden hareket edecekleri konusunda değerlendirmelerde bulunmuştur. 24 Nisan tarihli baskısındaki makalede; “*Şimdi devletler, Bab-ı Ali'nin verdiği cevap üzerine ne yolda hareket edecekler? Bab-ı Ali'nin iddiasını kabule İtalya'yı mecbur edecekler mi? Biz, bunu ümit etmiyoruz. Yoksa İtalya'nın mutalibine rıza olmaya Türkiye'yi icbar edecekler mi? Biz buna da ihtimal vermek istemiyoruz. Tabidir ki mütevassıt devletler, iki taraf muharibin iddi'alarını te'lif eyleyecekler ve muharebeye hitam vermeye gayrette kusur etmeyeceklerdir. Fakat nasıl ve suretle?*”²⁴⁸ şeklindeki soru Çanakkale bombardımanı sonrası Trablusgarp Savaşı'nın ne yönde ilerleyeceğine dikkat çekmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu konuda çekincesi yoktur zira hükûmet yetkilileri Trablusgarp üzerindeki hiçbir haktan vazgeçmeyeceklerini ancak bu şartla savaşın sonlandırılacağını iletmiştir. Yine 24 Nisan tarihli Times'a dayanılarak hazırlanan makalede; İtalya'nın Çanakkale Boğazı'na ve Adalar üzerine yaptığı deniz harekâtlarına karşılık Osmanlı'nın lakayt davrandığı, Trablusgarp'ta ilerleme kaydedememesi nedeniyle İtalya'nın yorulduğunu, Avrupa devletlerini kendi lehine harekete geçirmeye çalıştığını değerlendirmiştir²⁴⁹. Nitekim Çanakkale bombardımanı sonrası her türlü trafiğe kapatılan boğazların tekrar açılması için Osmanlı Hükûmeti'ne baskı yapılmaya başlanmıştır²⁵⁰. Osmanlı Devleti Hariciye Nezaretine ziyarette bulunan

²⁴⁷ “İngiltere, İtalya ve Bombardıman”, *İkhtiham*, nr.58, 23 Nisan 1912, s.1.

²⁴⁸ “Bab-ı Ali'nin Cevabı ve Düvel-i Mütevassıtiye Tertip Eden Vezaiif”, *İkhtiham*, nr.59, 24 Nisan 1912, s.1.

²⁴⁹ “Adalar Denizi, İtalya Harekât-ı Bahriyesi”, *İkhtiham*, nr.59, 24 Nisan 1912, s.1.

²⁵⁰ “Boğazlar Açılmalı mı Açılmamalı mı?”, *İkhtiham*, nr.60, 25 Nisan 1912, s.1; “Sefaret-i Ecnebiye Tercümanları”, *İkhtiham*, nr.61, 26 Nisan 1912, s.1.

İngiltere ve Rusya sefirleri, ticaretleri sekteye uğradığı için bir an önce boğazların açılmasını istemiştir²⁵¹.

Çanakkale bombardımanı sonrası özellikle yabancı ajanslarda Sisam, Limni, Rodos, Asterpanya adalarının işgal edildiğine dair söylentiler *İkdam*'ın sayfalarına taşınmıştır²⁵². Basında İtalya'nın adaları işgal haberleri devam ederken bir taraftan da Düvel-i Muazzama sefirleri boğazlar meselesini gündeme getirmiştir²⁵³. Özellikle Rusya, Çanakkale Boğazı'nın kapatılarak Berlin Antlaşması'nın ihlal edildiğini, Rus ticaretinin büyük zarara uğratıldığını iddia ederek Osmanlı'yı protesto etmiştir. Bu nedenle görünüşte Trablusgarp Savaşı'nı sona erdirmek gerçekte ise boğazlar meselesine tekrar bir düzenleme getirmek amacıyla Rusya tarafından kongre düzenleme fikri ortaya atılmıştır²⁵⁴. Hatta Neue Freie Presse gazetesi de Düvel-i Muazzama'nın Trablusgarp Savaşı'nı sonlandırmak amacıyla en yakın zamanda kongre düzenleneceğini, konuya ilişkin müzakerelerin başladığını bildirmiştir²⁵⁵. Nitekim uluslararası baskıyla boğazlar sadece ticari gemilere açılmıştır²⁵⁶.

Eski Roma Sefiri Hüseyin Hilmi Paşa, Neue Freie Presse gazetesinde yayınlanan röportajında İtalya ne zaman ki Trablusgarp'ı ilhak kararından vazgeçerse o zaman Osmanlı sulh-ı akit imzalayacağını belirtmiştir²⁵⁷. Zaten hükûmet yetkililerinin genel düşüncesi de bu yönde olmuştur. Her ne kadar Sait Paşa Hükûmeti ve İttihat Terakki

²⁵¹ “İngiltere ve Rusya Sefirlerinin Mülakatı”, *İktilham*, nr.60, 25 Nisan 1912, s.1.

²⁵² “Limni Adası’ndaki Sefa’in-i Harbiye”, *İktilham*, nr.53, 18 Nisan 1912, s.1; “Sisam’da”, *İktilham*, nr.55, 20 Nisan 1912, s.1; “İtalyan Donanması Harekâtı ve Dünkü Bombardımanlar”, *İktilham*, nr.56, 21 Nisan 1912, s.1; “Sakız’ın Topa Tutulması”, *İktilham*, nr.57, 22 Nisan 1912, s.1; “Asterpalio Adasının İşgali”, *İktilham*, nr.61, 26 Nisan 1912, s.1.

²⁵³ “Bir Alman Gazetesinin İstihbarı”, *İktilham*, nr.62, 27 Nisan 1912, s.2; “İngiltere Efkâr-ı Umumiyesi”, *İktilham* nr.62, 27 Nisan 1912, s.1; “Boğazlar Meselesi”, *İktilham*, nr.63, 28 Nisan 1912, s.1;

²⁵⁴ “Boğazlar Meselesi”, *İktilham*, nr.63, 28 Nisan 1912, s.1; Beehler, *Türk İtalyan Savaşı*, s.92-93.

²⁵⁵ “Roma’da Teşebbüs İcrası”, *İktilham*, nr.64, 29 Nisan 1912, s.1.

²⁵⁶ “Dünkü Meclis-i Vükela ve Çanakkale Boğazının Küşadı”, *İktilham*, nr. 67, 2 Mayıs 1912, s.1.

²⁵⁷ “Hüseyin Hilmi Paşa’nın Beyanâtı”, *İktilham*, nr. 66, 1 Mayıs 1912, s.2.

Partisi üyeleri barış yapılmasını istese de kağıt üzerine dökülecek bir antlaşmanın sorumluluğunu almak istememiştir. Çünkü Trablusgarp'taki Osmanlı subaylarının ve gönüllülerin gösterdiği başarılarla rağmen antlaşma için masaya oturmak halkın tepkisini çekecektir²⁵⁸. Kongre düzenleme fikri mayıs ayı boyunca *İkdam* sayfalarında yer almıştır. Gerek basının gerekse Osmanlı devlet adamlarının beyanatlarından bu fikre karşı çıkıldığı anlaşılabilir. Arabulucu devletler Osmanlı'ya resmi olarak kongre yapma fikrini sunmaktan vazgeçmiştir. Gazetenin yorumu ise Bab-ı Ali'nin Trablusgarp meselesini konferans vasıtasıyla hâl edilmesine asla razı olmayacağı gelen teklifi şiddetle reddedeceği yönündedir²⁵⁹.

İtalya'nın mayıs başlarında Rodos'un işgali ile başlattığı deniz harekâtı Ege Denizi'ndeki Herke, Kerpe Kaşot, İncirli, İlyaki, Leros, Patmos, Kilimli, Liptos, Sömbeki ve İstanköy adalarının işgal edilmesiyle Trablusgarp Savaşı yeni bir safhaya girmiştir. *İkdam*'daki yorumda, İtalyanların işgal ettikleri adaları koz olarak kullanarak Trablusgarp Savaşı'na son verecek antlaşma şartlarını belirlemek istedikleri değerlendirilmiştir. Nitekim 23 Mayıs baskısında Rus sefiri Sazanof'un Trablus meselesinin halli için Osmanlı Hükûmeti'ne önerisi yayınlanmıştır. Öneri şu şekildedir:

1. Trablus ve Bingazi İtalya'nın ilhak kararına göre değil Osmanlı muamelesi esas alınarak İtalya'ya teslim edilecek,
2. İngiltere'nin Mısır'daki statüsü gibi İtalya'da Trablusgarp'a o şekilde sahip olacak,
3. Buna karşılık İtalya işgal etmiş olduğu adaları iade edecek,

²⁵⁸ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, s.131.

²⁵⁹ "İngiltere-Rusya Siyaseti ve Bab-ı Ali'nin Vaziyeti", *İktiham*, nr.69, 4 Mayıs 1912, s.1.

4. İtalya Osmanlı ekonomisine yardımda bulunacak²⁶⁰.

İkdam'da önerinin tüm maddeleri değerlendirilmiş ve kabul edilemez olarak nitelendirilmiştir. İtalya'nın Akdeniz'deki hareketi sadece Osmanlı'yı değil İngiltere ve Fransa'nın çıkarlarını zedelediği, bu öneri ile manası tayin edilmemiş yeni tabirler ortaya atan Düvel-i Muazzama'nın devletlerarası hukuku nasıl muhafaza edeceği üzerinde durulmuştur.

3.2.Sulh Müzakereleri ve Adalar Meselesi

İkdam sütunlarında yayınlanan “Konferans Galiba Olacak” başlıklı makalede²⁶¹, her iki tarafın konferansa katılması ya da katılmamasının kendi elinde olduğunu, İtalya işgal için harcamış olduğu emeği ziyan edeceğim korkusu içinde hareket ederken Osmanlı'nın da savaş öncesi durumdan bile kötü hale gelebileceği endişesi içinde hareket edemediği yorumu yapılmıştır. Makalede; “mağlubiyet göstermediğimiz bir muharebe sonucunda ahalisi Müslüman olan toprağın terk edilmesi istikbali de tehlikeye atmaktır” değerlendirmesi yapılmıştır. Mayıs ayı boyunca konferans yapılma fikri tartışmaları devam etmiş ama ciddi bir girişim olmamıştır. Adaların işgali sadece Trablusgarp Savaşı konusunda değil, Düvel-i Muazzama arasında da yeni bir safhayı başlatmıştır. Savaşı sonlandırmaya yönelik girişimlerin yanı sıra dünya devletleri arasındaki fikir ayrılıkları, çıkar ilişkileri ve ittifakları konu alan değerlendirmelerde İttifak-ı Müselles ve İtilaf-ı Müselles olmak üzere iki oluşumdan sık sık bahsedilmiştir²⁶². Bu iki ittifaktan birine dâhil olunması gerektiği yorumunda bulunan *İkdam*, Sadrazam Said Paşa'nın da bu konuda aynı fikirde olduğunu belirtmiştir.

²⁶⁰ “Tavassud için yeni tabirler”, *İkhtiham*, nr.88, 23 Mayıs 1912, s.1; “Bahr-i Sefid Muvazeneti”, *İkhtiham*, nr.91, 26 Mayıs 1912, s.1.

²⁶¹ “Konferans Galiba Olacak”, *İkhtiham*, nr.92, 27 Mayıs 1912, s.1.

²⁶² “Avrupa'da İttifaklar”, *İkhtiham*, nr.104, 8 Haziran 1912, s.1.

Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp'taki genç subaylardan ve gönüllülerden oluşturduğu askeri kuvvet, İtalya'nın sayıca üstün ve tam teçhizatlı ordusuna rağmen, olağanüstü başarılar göstermiştir. İtalyanlar ancak bazı noktalarda sahil şeridinden içeri girebilmişti. Osmanlı Devleti'nin donanması olmadığı için İtalyanları tamamen yenilgiye uğratamamıştı. Bu durumda savaş uzayıp gidiyordu. *İkdam*'da bu konu ile ilgili; “*Bunun sonu ne olacak?.. İki taraf da, tabii maddi ve manevi bütün kuvvetlerini, muharebeye hasretmişler... Ticaretlerini, sanayilerini, terakkiyat-ı dâhiliyelerine, velhasıl milletlerinin refah ve saadetlerine sarf edecekleri vesaati, halen kâmilen muharebeye tahsis etmişler... Muharebe ile nihaye devam ederse, muhariplerin hali ne olacak?*” şeklinde anlamlı bir değerlendirme yapılmıştır. Bir yıla yakın zamandır devam eden savaş zaten zayıf olan Osmanlı maliyesine de önemli bir yük getirmiş, yakında çıkması muhtemel olan Balkan Savaşı tehlikesi de Osmanlı devlet adamlarının büyük bir kısmında İtalyanlarla sulh müzakerelerine başlamak konusunda düşünmeye başlamıştır²⁶³. Haziran ayının ortalarında İngiltere, Rusya ve Fransa'nın İstanbul ve Roma elçileri Osmanlı ve İtalya hariciye nazırları ile resmi olarak görüşüp arabuluculuk teklifinde bulunmuştur. Osmanlı Hükûmeti ile İtalya arasında antlaşma yapılması konusunda fikir birliğine varılmıştır.

Öte yandan Adaları işgal ederek elinde bir koz olduğunu düşünen İtalya'nın Adaları askeri üs haline getirmeye çalışması büyük bir tehlikeyi de beraberinde getirmiştir. Adalar konusu Yunanlıların etkisine açık bir nokta oluşturmuştur. Nitekim adalara muhtariyet verilmesi konusunda Atina ve adaların murahhasları tarafından

²⁶³ “Yine Konferans”, *İktiham*, nr.108, 12 Haziran 1912, s.1; Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri*, s.132.

Patmos Adası'nda kongre düzenlenmiştir²⁶⁴. Murahhasların muhtariyet isteklerini reddeden İtalya, bu adalar vasıtasıyla Trablusgarp Savaşı'nı sonlandırmada yapılacak konferansta kendisine daha muvafık şartlar temin etmek istemiştir. Yunanistan ise dâhiliye ve hariciye nezaretlerini kendi adlarına vekil tayin edilmek suretiyle Patmos Kongresine katıldıklarını fakat alınan kararları gülünç bulduklarını açıklamıştır²⁶⁵. *İkdam*; Türkiye-İtalya savaşının Adalar Denizi'ne kadar yayılmasının birçok meselenin de ortaya çıkmasına sebep olacağı değerlendirmesini yapmıştır. İtalyanların adalar üzerindeki hak iddia etmeye başlayacağı, Yunanistan'ın adaların Rum ahalisi üzerinde propaganda faaliyetlerine girişeceği ve hatta diğer Balkan Hükûmetleri ahalisinin de muhtariyet için harekete geçireceği yorumu yapılmıştır²⁶⁶.

Barış müzakerelerinin devam ettiği bir sırada İtalya, 18-19 Temmuz 1912 gecesi Çanakkale'ye ikinci bir saldırı daha düzenlemiştir. Bu şekilde elindeki adalar kozunun yanında Osmanlı'nın sulh görüşmeleri sırasında itirazlarını önlemek, direncini kırmak ve onlara büyük zayıf vermek istemiştir. Gece karanlığında 5 İtalyan zırhlısının Çanakkale boğazından girdiğini gören Türk askerlerinin, karşı ateş açması sonucu İtalyan gemileri hasara uğramış ve çekilmek zorunda kalmıştır. Böylece planladıkları harekât başarısız olmuştur²⁶⁷. Bu sırada Sait Paşa istifa etmiş yerine Sadrazam Gazi Ahmet Muhtar Paşa Kabinesi kurulmuştur. Barış yanlısı Gazi Ahmet Muhtar Paşa göreve geldiği sırada Londra'da devam eden sulh müzakerelerine bir süre ara verildi. Ülkenin iç ve dış işleri ile ilgili yeni kararlar ve esaslar görüşüldü. Nihayet yeni hükûmetin Hariciye Nazırı olarak

²⁶⁴ “Adalar Kongresi”, *İkhtiham*, nr.110, 14 Haziran 1912, s.1; “Cezayir-i Bahr-i Sefid Hakkında”, *İkhtiham*, nr.112, 16 Haziran 1912, s.1; “Adalar Meselesi Hakkında”, *İkhtiham*, nr.124, 28 Haziran 1912, s.1.

²⁶⁵ “Patmos içtima-i Hakkında”, *İkhtiham*, 125, 29 Haziran 1912, s.1.

²⁶⁶ “Avrupa-yı Osmanî Hakkında Devletler”, *İkhtiham*, nr.120, 24 Haziran 1912, s.1.

²⁶⁷ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri* s.112-113; Eminoalp Malkoç, İtalyanların Trablusgarp Savaşı Sırasında Oniki Ada'yı İşgallerinin Türk Basınındaki Yankısı: İkdam ve Şehbal Örnekleri, *CTAD*, 31, 2020, 100-101.

atadığı Ermeni Gabriel Noradonkyan, Sofya Elçisi Nabi ve Çetine Elçisi Rumbeyoğlu Fahrettin beyleri İtalyan temsilcileri ile görüşmelerde bulunmak üzere İsviçre'ye gönderildi²⁶⁸. Görevlendirilen iki diplomatın İtalyan yanlısı olduğu söylene de Osmanlı için büyük bir tehlikenin yaklaştığı bu dönemde, Balkanlarda görev yapmış devlet adamlarının gönderilmiş olması barış antlaşmasının kısa sürede sonuçlanması açısından iyi bir gelişme olarak nitelendirilebilir.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Osmanlı temsilcilerine İsviçre'deki görüşmelerde 3 teklifte bulunmalarını ve bu teklifler dışına çıkılmamasını iletmiştir. İtalyanlara şu teklifler sunulacaktır:

1. İtalya'nın ele geçiremediği yerler Türkiye'de kalacak, Derne'den Sallum'a kadar olan sahil şeridi dışında işgal altında bulunan bölgeler İtalyanlara verilecek,
2. Trablusgarp İtalya'da, Bingazi ise Osmanlı Devleti'nde kalacak ve buralarda yaşayan halkın istedikleri gibi göç etme hakkının verilecek,
3. Trablusgarp ve Bingazi'ye padişahın hükümranlılığı çerçevesinde müstakil sancak olsun, İtalya'nın iktisadî menfaatleri temin edilecek²⁶⁹.

Osmanlı temsilcilerinin sunmuş olduğu üç teklifte İtalyanlar tarafından reddedilmiş karşı teklif olarak;

1. Trablusgarp'ta tam hakimiyet İtalya'ya verilecek, Osmanlı-Avusturya arasındaki Bosna-Hersek anlaşması benzeri bir durum imzalanacaktır. Trablusgarp ahalisi İstanbul'daki halifeyi veya başka bir ruhani reisi tanımakta serbest kalabilecektir.

²⁶⁸ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, s.135-136; Childs, *Trablusgarp Savaşı ve Türk İtalyan Diplomatik İlişkileri*, s.181-185.

²⁶⁹ Childs, *Trablusgarp Savaşı ve Türk İtalyan Diplomatik İlişkileri*, s.196-197; Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, s.137.

2. Adalar, Osmanlı Devleti'ne iade edilecek, yalnız adalar halkının hukuk ve hürriyetinin korunmasını temin etmek ve büyük devletlerce tasdik etmek İtalya'nın görevi olacaktır.

3. Osmanlı Trablusgarp'taki asker ve subaylarını geri çektikten sonra İtalya adalardan askerini çekecektir.

4. Yemen isyanında yardımda buldukları Seyit İdris, Osmanlı Hükûmetitarafından affedilecektir.

5. Trablusgarp'a ait olan Duyun-u Umumiye hissesini temin için verdiği sözü geri almayacaktır.

6. Osmanlı, İtalyanların zarar ve ziyanının tazmin ve harp esirleri için ihtiyar edilen masrafları verecektir²⁷⁰.

İtalya'nın karşı teklifi görüşmeleri çıkmaza sokmuş taraflar arasında gerginlik yaşanmıştır. İtalya, elinden gelen her yolu kullanarak Osmanlı'ya baskı yapmış İzmir açıklarına donanmasını göndermiştir. Aslında her iki tarafta bir an önce sulh etmek ve antlaşma imzalamak istemiştir. Çünkü Balkanlar'daki kriz ortamı hem Osmanlı'yı hem de İtalya'yı rahatsız etmektedir. Osmanlı Devleti için yeni bir savaş demek ordu içindeki gruplaşmaların ve ekonomik zayıflığın yaşandığı bir dönemde devletin yıkılışı demektir. İtalya için ise Balkanlardaki herhangi bir karışıklıkta durumdan istifade edecek olan Avusturya'nın güneye ilerlemesi ve İtalya'nın göz diktiği bölgelerde hâkimiyet kurmasını geliyordu²⁷¹. Görüşmeler bu kez Londra'nın Ouchy kentinde başladı. Hariciye Nazırı Noradonkyan, Balkanlar'daki yaklaşan kriz nedeniyle, İtalya'dan mümkün

²⁷⁰ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, s.139; Childs, *Trablusgarp Savaşı ve Türk İtalyan Diplomatik İlişkileri*, s.197-199.

²⁷¹ Childs, *Trablusgarp Savaşı ve Türk İtalyan Diplomatik İlişkileri*, s.224.

meretebe en fazla tavizi alarak barış antlaşması imzalamanın şart olduğunu söylemiş ve 2 Ekim günü Bab-ı Alî'de görüşmeler başlamıştır. Trablusgarp ile dini bağları koruma dışında Kuzey Afrika'daki son topraklardan vazgeçilmiştir. İtalya'dan tazminat talebi, kapitülasyonların kaldırılması ve Balkanlardaki Osmanlı'nın konumunun korunması gibi şartlar İtalyan temsilcilere bildirilmiştir²⁷².

3.3. Uşi Antlaşması

1912'nin Eylül ayı ortalarından itibaren savaş hazırlıkları yapan Karadağ, Bulgaristan ile askerî ittifakta bulunmuş ve nihayet 8 Ekim 1912'de Karadağ, Osmanlı Devleti ile ilişkilerini kestiğini bildirmiştir. Bu gelişme üzerine İtalya belirledikleri şartların kabul edilmediği takdirde başka bölgelere askerî harekât düzenleyeceğine ilişkin tehditvari açıklamalarda bulunmuştur. Balkanlardaki krizin giderek büyümesine üzerine Osmanlı Hükûmeti İtalyanların tekliflerini kabul etmek zorunda kalmıştır²⁷³.

Osmanlı ve İtalyan Hükûmeti temsilcileri biri gizli diğeri yayınlanacak olan iki antlaşma imzalamıştır. 15 Ekim 1912'de imzalanan gizli anlaşmanın içeriği şu şekildedir: Trablusgarp'a padişahın tayin ettiği kadı, naip vs İtalya'nın onayı ile görev yapabilecek, Trablusgarp ve Bingazi'ye muhtariyet verildiğine dair padişah ferman yayınlayacak, İtalyanlar burada genel af ilan edecek ve din işlerinde özgürlük tanıyacaktı²⁷⁴. Gizli anlaşma imzalandıktan üç gün içinde padişahın fermanı yayınlanmış ve 18 Ekim 1912'de açık anlaşma imzalanmıştır. Gazetede ve Düstur Terdib-i Sani'de Muahede-i Sulhiye'nin metni şu şekildedir:

²⁷² Childs, *Trablusgarp Savaşı ve Türk İtalyan Diplomatik İlişkileri*, s.229-230.

²⁷³ Childs, *Trablusgarp Savaşı ve Türk İtalyan Diplomatik İlişkileri*, s.237; Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, s.142.

²⁷⁴ Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, s.142.

Zat-ı hazret-i padişahi ile haşmetlû İtalya kralı hazretleri devleteyn beyinde mevcut olan hâl-i harbe nihayet vermek arzusu ile aynı derecede mütehassis olduklarından taraf-ı eşref-i hazret-i padişahiden: Hükûmet-i Osmaniye'nin fevkalâde murahhas ve orta elçisi olup birinci rütbeden nişan-ı âli-i Osmaniye hâmil bulunan Mehmet Nabi Beyefendi hazretleriyle hükûmet-i Osmaniye'nin fevkalâde ve murahhas orta elçisi olup ikinci rütbeden mecidî nişan-ı zişanı ve üçüncü rütbeden nişan-ı âli-i Osmanîyi hamil bulunan Rumbeyoğlu Fahrettin Beyefendi hazretleri; Haşmetlû İtalya kralı hazretleri tarafından: Parlamento âzasından olup "Kuron ditali" nişanının birinci ve "Sen Moris e Lazar" nişanının ikinci rütbelerini hamil bulunan Mösyö Pietro Bertolini ile parlamento âzasından olup "Konseye Deta" unvanını haiz ve "Kuron ditali" nişanının birinci, "Sen Moris e Lazar" nişanının ikinci rütbelerini hamil bulunan Mösyö Gido Füzinato ve "Sen Moris e Lazar" ve "Kuron ditali" nişanlarının komandör rütbesini hamil bulunan Mösyö Cozepe Volpi murahhas tayin olunmuşlardır ve murahhasan-ı müşarünileyhim yolunda ve muntazam görünen ruhsatnamelerini badetteati mevad-dı âtiyeyi kararlaştırmışlardır:

Madde 1: Hükûmeteyn işbu muahedeye vaz-ı imza edilmesini müteakip derhal ve aynı zamanda kat-ı muhasamat için tedabir-i lâzımaya tevessül etmeği taahhüt ederler. Tedabir-i mezkûrenin temin-i icrası için mahallerine suret-i mahsusada komiserler izam olunacaktır.

Madde 2: İşbu muahedenin imzası akabinde hükûmeteynden her biri yani hükûmet-i Osmaniye Trablus garp ile Bingazi'-den ve İtalya hükûmeti Adalar denizi'nde taht-ı işgalinde bulunan adalardan kendi zabıt ve askerleri ile memurin-i mülkiyelerinin celpleri zımnında emir vermeği taahhüt eder. İtalya zabitan ve asakir-i ile memurin-i mülkiyesi taraflarından cezair-i mezkûrenin fiilen tahliyesi Osmanlı zabitan ve asakir-i ile

memurin-i mülkiyesi taraflarından Trablusgarp ile Bingazi'nin tahliyesini müteakip vukubulacaktır.

Madde 3: Üsera-yı harbiye ile rehineler müddet-i kalile-i mümkün zarfında mübadele edilecektir.

Madde 4: Muhasamata iştirak etmiş veya muhasamat dolayısıyla dai-i mesuliyet harekâta tasaddi etmekle maznun bulunmuş olan Trablusgarp ve Bingazi ahalisi haklarında Hükûmet-i kraliye ve aynı halde bulunan Adalardenizi'nde kâin ve hakimiyet-i Osmaniye'ye tabi cezair ahalisi haklarında Hükûmet-i Osmaniye tam manasile bir affi umumî ilânını taahhüt ederler. Cerayim-i âdiye işbu affi umumiye dahil değildir. Binaenaleyh hangi sınıf veya mevkide bulunursa bulunsun hiç bir şahıs esnayı muhasamatta icra ettiği e'fal-i siyasiye ve askeriyeden yahut izhar eylediği efkârdan dolayı şahsı veya emvali veyahut hukukundan istifadesi itibarile takip veya tâzip edilemeyecektir. Bundan dolayı mevkuf veya menfi bulunan eşhasın derhal sebilleri tahliye kılınacaktır.

Madde 5: îlân-ı harpten evvel tarafeyn-i âkideyn beyinde münakit veya mer'i bulunan bilcümle muahedat ve mukavelât ile her türlü taahhüdât derhal tekrar kesb-i mer'iyet eyleyecek ve iki hükûmet ile tebeaları beyinde muhasamattan evvel mevcut olan aynı vaziyet tekrar tesis ve iade kılınacaktır.

Madde 6: İtalya hükûmeti düvel-i saire ile münakit ticaret muahedatını tecdit ettiği sırada Devlet-i Aliye ile Avrupa hukuk-i düveli esası üzerine bir ticaret muahedenamesi akddetmeği taahhüt eder. Yani Devlet-i Aliye kapitülâsyonlar ve bugüne kadar olan ukud ve saire ile mukayyet olmayarak bütün serbesti-i iktisadisini ve bilcümle Avrupa devletleri misillû ticarete ve gümrüğe müteallik mevad ve hususatta icra-yı hareket hakkını itaya muvafakat eyler. Şurası mukarrerdir ki salifüzzikir ticaret muahedenamesi

canib-i Bâb-ı Ali'den düvel-i saire ile aynı esas üzerine akddolunan muahedat-ı ticariye mevki-i tatbika vaz olundukta mer'iyülicra olacaktır. Bundan mada italya hükümeti memâlik-i şahanede rayiç üzere alınan resm-i gümrüğün yüzde on birden on beşe iblâğına ve âtiyüzzikir beş maddeye (petrol, sigara kâğıdı, kibrit, küül, oyun kâğıdı) yeniden inhisarlar vaz'ma veyahut bunlardan istihlâk rüsum-ı munzaması istifasına muvafakat eder. Şu kadar ki aynı muamelenin aynı zamanda ve bilâ fark memâlik-i saire ithalâtı hakkında tatbik olunması meşruttur. İnhisara tabi mevaddm ithali hususunda işbu inhisarlar idaresi aynı mevaddm ithalat-ı seneviyesi esası üzerine müesses yüzdesi nisbetinde İtalya müvaredatmdan olan eşya tedarüküne mecburdur. Şu kadar ki inhisara tabi mevaddm teslimi için teklif olunacak fiatlarm hin-i iştirada piyasanın hal ve mevkiine tevafuk etmesi ve ita olunacak eşyanın cins ve nevilerinin ve işbu cins ve nevilerden eşya için ilân-ı harpten evvelki üç sene zarfında kayıt ve işaret edilmiş olan fiatlarm had-di vasatisinin dahi nazar-ı itibare alınması lâzım gelir. Şurası da mukarrerdir ki şayet Devlet-i Aliye salifüzzikir beş madde üzerine yeni inhisarlar vaz edecek yerde bunlara istihlâk rüsum-ı munzamesi tarhına karar verecek olursa işbu rüsum-ı munzame memâlik-i Osmaniye ile diğerk bilcümle memâlikin mahsulat-ı mümasilesine dahi aynı derecede tarh kılınacaktır.

Madde 7: İtalya hükümeti memâlik-i şahanede postahaneleri mevcut olan düvel-i saire bunları lağiv ettikleri zaman kendisi dahi memâlik-i Osmaniye'deki İtalya postahanelerini lağiv etmeği taahhüt eyler.

Madde 8: Bâb-ı Âli memâlik-i Osmaniye'de uhud-i atika usulüne hitam vermek ve yerine hukuk-ı düvel usulünü vaz eylemek maks adiyle alâkadar olan düvel-i muazzama ile bir Avrupa konferansında veyahut suver-i aharla müzakerat icrası fikir ve niyetinde bulunduğundan İtalya hükümeti Bâb-ı Âlinin işbu niyatmın hak ve savaba mukarenetini

bittasdik bu hususta kendisine muavenet-i kâmile ve samimiye de bulunacağını şimdiden beyan eyler.

Madde 9: Hükûmet-i Osmaniye kendi devair ve idarelerinde müstahdem olup muhasamatın hin-i ilâmında terhise mecbur olmuş olduğu İtalya tebeası tarafından kendisine ifa edilmiş olan hidemat-ı hasene ve sadıkaneden mütehassıl hoşnudisini izhar etmek istediği cihetle anları terk etmiş oldukları mevkilere iadeye hazır bulunduğunu beyan eyler. Bunlara hizmetten hariç kalmış oldukları aylar için mazuliyet maaşı ita olunacak ve hizmetin şu suretle inkıtaa duçar olması keyfiyeti bu memurlar meyanında tekaüt maaşına kesb-i istihkak etmiş olanlarca bir gûna zararı mucip olmayacaktır. Bundan maada Hükûmet-i Osmaniye kendisile münasebatta bulunan (Düyun-ı umumiye, şimendifer kumpanyaları, bankalar ve saire gibi) müessesatm dahi kendi hizmetlerinde bulunmuş olan ve aynı halde bulunan italya tebeasma karşı bu suretle hareket etmeleri zımında müessesat-ı mezkûre nezdinde icra-yı vesatat etmeği taahhüt eyler.

Madde 10: İtalya hükûmeti ilân-ı harpten evvelki üç seneden her biri zarfında Trablusgarp ile Bingazi varidatından Düyun-ı umumiyeye tahsis edilmiş olan mebaliğın miktar-ı vasatisine muadil bir meblâğı hükûmet-i Osmaniye hesabına olarak her sene Düyun-ı Umumiye-i Osmaniye veznesine tediye etmeğitaahhüt eyler. Salifüzzikir taksit-i senevinin miktarı biri italya Hükûmet-i tarafından ve diğeri Hükûmet-i Osmaniye canibinden tayin olunacak olan iki komiser tarafından bilittifak tayin kılınacaktır, ihtilâf zuhuru takdirinde karar-ı vaki salifülbeyan komiserlerden ve tarafeyn arasında bilittifak tayin olunacak olan bir hakem alelhakemden mürekkep bir heyet-i hakemiyeye havale edilecektir. Şayet bu hususta bir itilâf hasıl olmazsa tarafeynden her biri devletlerden birini irae edecek ve hakem alelhakemin emr-i intihabı bu suretle irae olunan devletler canibinden müttefikân icra kılınacaktır. Gerek Hükûmet-i Kıraliye ve gerek Hükûmet-i

Osmaniye vasatatile Düyun-ı Umumiye-i Osmaniye idaresi marüzzikir taksit-i senevi yerine yüzde dört faizle resülmale tahvil olunacak bir meblâğ-ı muadil itasını talep etmek salâhiyetini haiz olacaklardır. Fıkra-i salife hakkında hükümet-i kraliye taksit-i senevinin iki milyon italya frankından dûn olamayacağını ve resülmale tahvil olunacak meblâğ-ı muadil talep vuku bulur bulmaz Düyun-ı Umumiye idaresine itaya amade bulunduğunu şimdiden tasdik ettiğini beyan eyler.

Madde 11: İşbu muahedename imza olunduğu gün mevki-i icraya vaz edilecektir. Tasdikan lilmekal murahhaslar işbu muahedenameyi imza ve takdim etmişlerdir.

İşbu muahedename 18 teşrinievvel 1912 tarihinde iki nüsha olarak (Lozan) da tanzim kılınmıştır. (İmza): Mehmet Nabi, Rumbeyoğlu Fahrettin, Pietro Bertolini, Gido Fuzinato, Cozepe Volpi

(Mezuniyeti mutazamm irade-i seniye tarihi: 17 zilkade 1330, 15 teşrinievvel 1328)²⁷⁵.

1 yıl 16 gün süren Trablusgarp Savaşı, Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki son toprağını İtalyanlara teslim etmesiyle son bulmuştur. Savaş meydanlarında başarılı olmamıza rağmen donanmamızın eksikliği ve Balkan Savaşı tehlikesi gibi sebeplerle imzalamak zorunda kaldığımız antlaşma, Osmanlı toplumu ve askerleri arasında başarısızlık olarak görülmüştür. Timothy W. Childs, İtalyanların Uşi antlaşmasını başarısızlık olarak nitelediklerini hatta dönemin demokrat devlet adamlarından

²⁷⁵ Nihat Erim, Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları), C.I, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1953, s.451-455; Uşi Antlaşması'nın tam metni Düstur-ı Tertibi Sani'de yer almıştır. Düstur; uygulamaya konulan kanun ve nizamnâmelerin, devletler arası antlaşma ve sözleşmelerin, umumi mukavelelerin, cemaat reislerinin beratlarının toplandığı terkiptir.

Salvemi'nin barış antlaşması hakkındaki düşüncesini anlattığı ironiye eserinde yer vermiştir.

“Uşi Barış Antlaşması bana, kırsal kesimdeki pek çok handa görebileceğimiz cinsten bir yağlıboya tabloyu hatırlatıyor. Edepsiz bir kadın, yüzündeki gülümseme ve attığı bakışlarla, odanın neresinde olursanız olun, yalnızca size baktığı ve sadece size gülümsediği izlenimini veriyor. Eğer o odada üç kişiyseniz ve üçünüz de o resme bakıyorsanız, o zaman bu kadın üçünüze de aynı anda göz süzüp gülümsüyor... Peki, Uşi Barışı kime göz süzüyor? Türkiye'ye mi? İtalya'ya mı? Libya Müslümanlarına mı? Üçüne birden mi? Ya da hiçbirine mi? Rahatlıkla söyleyebiliriz ki, Uşi Barışı tarihe en büyük diplomatik aldatmacalardan biri olarak geçecektir. Buradaki hile o kadar ince ve o kadar mükemmel ki aldatılanın kim olduğunu kestirmek bile hiçbir zaman kolay olmayacak. Gerçekten de, türünün nadide örneği olan bir şaheser.”²⁷⁶

²⁷⁶ Childs, a.g.e., s.250.

SONUÇ

Trablusgarp Savaşı Osmanlı Devleti'nin yıkılışına giden süreçte ilk aşamayı oluşturmuştur. Savaşın sonuçları itibarıyla incelendiğinde günümüze kadar etkisini gösteren meseleleri de beraberinde getirdiği görülmüştür. Türkiye'nin dış politikasını sürekli meşgul eden Doğu Akdeniz'de yetki sorunu ve yine elini kolunu bağlayan Oniki Ada meselesi Trablusgarp Savaşı'nda ortaya çıkan konulardan oluşmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin bu tarihten sonraki kaderini belirleyen Trablusgarp Savaşı, *İkdam*'da adım adım izlenmiş ve kamuoyuna sunulmuştur. Gazete, savaşın seyrini iyi takip etmiş, yaptığı değerlendirmeler ile hükûmete ve kamuoyuna uyarılar yapmış, değerlendirmelerde bulunmuştur. İtalyanların işgal hazırlıkları içinde olması ile ilgili ultimatö öncesi uyarılarda bulunmuş, sürecin iyi idare edilemediği yönünde eleştirilerde yapmıştır. Eleştirilerini çekinmeden ortaya koyması Türk gazeteciliğinin doğru analiz ve değerlendirmelerde bulunduğunu göstermiştir. Özellikle Trablusgarp Savaşı'nda büyük başarılar elde edilmesine rağmen savaşa son noktayı koyamamızın sebebini donanmamızın eksikliği ile ilişkilendirmiştir. Eğer Osmanlı Devleti, ordu içindeki ve siyasetteki gruplaşmalara son verebilseydi Trablusgarp'ta İtalyanlara karşı yıllarca savaşabilecek azme sahip olduğunu değerlendirmiştir.

Günümüzde sık sık kullanılan bilginin kasıtlı olarak yanlış, eksik veya tahrip edilerek kullanılması durumu, Trablusgarp Savaşı ile ilgili *İkdam* sayfalarında yer verilen yabancı ajanslardan tercüme edilen haberlerde görülmüştür. Özellikle İtalyan basınının ve bazı Avrupa gazetelerinin bu yola başvurarak kamuoyu oluşturmaya çalıştığını tespit etmiştir. Ajans haberlerine karşı şüphe ile yaklaşılması gerektiğini işaretler ile anlatmaya çalışmıştır.

Trablusgarp Savaşı, Osmanlı Devleti'nin Çanakkale'den öteye geçemeyen, denizlerde hiçbir etkisinin olmadığını gözler önüne sermiştir. İç politikadaki gruplaşmalar ve dış politikadaki yalnızlığı Balkan devletleri arasındaki ittifak sürecini hızlandırmış ve nihayet Balkan Savaşı patlak vermiştir. Trablusgarp Savaşı felaketi arkasından yeni bir felaket olan Balkan Savaşlarını tetiklemiştir. Uşi Antlaşması'nda yer alan şartlardan da anlaşılacağı üzere, Trablusgarp Savaşı Osmanlı Devleti'nin kaderini belirleyen bir savaş olmuştur. Zaferler kazandığımız bir savaşta boyun eğmek zorunda kaldığımız Uşi Antlaşması ile Afrika'daki son topraklar ve oldubittiye getirilerek işgal edilen Oniki Adalar kaybedilmiştir. Artık Osmanlı Devleti Akdeniz ve Ege'de dolaşamayacak duruma gelmiştir.

Trablusgarp Savaşı'nın başlayacağı çok önceden kendini göstermiş olmasına karşın, iç siyasetteki bölünmüşlük ve ordu içindeki gruplaşmalar iyi bir teşkilatlanmayı engellemiştir. Savaş hazırlıklarının ancak harbin başlamasından sonra yapılması devlet idaresindeki ataletten ileri gelmiştir. Bu savaş çıktığı zaman, Trablusgarp'ın valisiz, komutansız, cephanesiz, donanmasız olması da bunu kanıtlar nitelikte sebepler olmuştur. Bir zamanlar Akdeniz'e egemen olan Türk donanmasının varlığı ile kazanılmış olan Kuzey Afrika ülkelerinden Tunus, Cezayir, Mısır kaybedilmiş ve son parça olarak elde kalmış Trablusgarp Eyaleti, Türk subaylarının ve burada yaşayan halkın kahramanca müdafaasına karşın siyasi ve askeri bürokrasinin süreci değerlendirememesi sebebiyle kaybedilmiştir. Trablusgarp Savaşı'nın akabinde daha da acı sonuçlanan Balkan Savaşları, onun arkasından I. Dünya Savaşı Türk Milleti'ne karşı başlayan düşman saldırılarının başlangıcı olmuştur. Bu nedenle tarihimizde önemli bir yeri olan Trablusgarp Savaşı öncesi ve sonrası gelişen siyasal çıkarlara, devletlerarası ilişkilere ve tutumlara göz önünde tutmak gerekir.

KAYNAKÇA

A) GAZETE HABERLERİ VE MAKALELERİ

- “Tribuna’nın Beyanati”, *Yeni İkdam*, nr.551, 19 Eylül 1911, s.2;
- “Adalar Denizi, İtalya Harekât-ı Bahriyesi”, *İktiham*, nr.59, 24 Nisan 1912, s.1.
- “Adalar İşgal Edilecekmış!”, *İktiham*, nr.57, 22 Nisan 1912, s.1.
- “Adalar Kongresi”, *İktiham*, nr.110, 14 Haziran 1912, s.1.
- “Adalar Meselesi Hakkında”, *İktiham*, nr.124, 28 Haziran 1912, s.1.
- “Adaların İstikbali”, *İktiham*, nr.76, 11 Mayıs 1912, s.1.
- “Adaların İşgali”, *İktiham*, nr.79, 14 Mayıs 1912, s.1.
- “Afrika-İslamiyet ve İtalya”, *İktiham*, nr.8, 4 Mart 1912, s.1.
- “Ajans Telgrafları”, *Yeni İkdam*, nr.584, 24 Kasım 1911,s.1.
- “Akd-i Sulha Dair”, *Yeni İkdam*, nr.645,26 Aralık 1911, s.1.
- “Alman Gazetecilerin Teb’idi”, *Yeni İkdam*, nr.636, 17 Aralık 1911, s.1.
- “Almanya İmparatoru ve Trablusgarp Meselesi”, *İktiham*, nr.31, 27 Mart 1912, s.1.
- “Almanya’nın Müzaheretî”, *Yeni İkdam*, nr.550, 18 Eylül 1911, s.2.
- “Asterpalio Adasının İşgali”, *İktiham*, nr.61, 26 Nisan 1912, s.1.
- “Astropalia Adası”, *İktiham*, nr.60, 25 Nisan 1912, s.1.
- “Avrupa Matbuatı ve “Tan” Dostumuz”, *Yeni İkdam*, nr.597, 6 Kasım 1911, s.1.
- “Avrupa’da Biz-Bizde Avrupa”, nr.23, *İktiham*, 19 Mart 1912, s.1.
- “Avrupa’da İttifaklar”, *İktiham*, nr.104, 8 Haziran 1912, s.1.
- “Avrupa’da Korkuluyor”, *İktiham*, nr.22, 18 Mart 1912, s.1.
- “Avrupa-yı Osmanî Hakkında Devletler”, *İktiham*, nr.120, 24 Haziran 1912, s.1.
- “Avusturya Sefiri”, *Yeni İkdam*, nr.620, 29 Kasım 1911, s.2.

- “Avusturya’nın Müzaheretı”, *Yeni İkdam*, nr.541, 11 Eylül 1911, s.2
- “Avusturya’nın Tavır ve Hareketi”, *İktiham*, nr.9, 5 Mart 1912, s.1.
- “Ayn Zara’ya Doğru”, *Yeni İkdam*, nr.658, 8 Ocak 1912, s.2.
- “Bab-ı Alî’nin Cevabı ve Düvel-i Mütevassıtiye Tertip Eden Vezaiif”, *İktiham*, nr.59, 24 Nisan 1912, s.1.
- “Bab-ı Alî’nin Düvel-i Muazzamaya Cevabı”, *İktiham*, nr.53, 18 Nisan 1912, s.1.
- “Bahr-i Ahmer’de Bombardıman”, *İktiham*, nr.27, 23 Mart 1912, s.1.
- “Bahr-i Sefid Muvazeneti”, *İktiham*, nr.91, 26 Mayıs 1912, s.1.
- “Bahr-i Sefid Muvazeneti”, *İktiham*, nr.91, 26 Mayıs 1912, s.1.
- “Banka Tesisi”, *Yeni İkdam*, nr.631, 12 Aralık 1911, s.2.
- “Bekir Sami Bey Ne Diyor?”, *Yeni İkdam*, nr.544, 12 Eylül 1911, s.2.
- “Bekir Sami Bey’in Beyanatı”, *Yeni İkdam*, nr.547, 15 Eylül 1911, s.2.
- “Beyrut Bombardımanı”, *İktiham*, nr.2, 27 Şubat 1912, s.1.
- “Bingazi Raporları”, *İktiham*, nr.99, 3 Haziran 1912, s.1.
- “Bingazi ve Derne Muharebeleri”, *Yeni İkdam*, nr.620, 29 Kasım 1911, s.1.
- “Bingazi ve Derne’de Müsademe”, *Yeni İkdam*, nr.639, 20 Aralık 1911, s.1.
- “Bingazi ve Derne’de”, *Yeni İkdam*, nr.586, 26 Ekim 1911, s.2.
- “Bingazi’de Muzafferiyet-i Osmaniye”, *İktiham*, nr.5, 1 Mart 1912, s.1.
- “Bingazi’de Müsademe”, *Yeni İkdam*, nr.644, 25 Aralık 1911, s.1.
- “Bingazi’de”, *İktiham*, nr.110, 14 Haziran 1912, s.1.
- “Bingazi’de”, *İktiham*, nr.34, 30 Mart 1912, s.2.
- “Bingazi’de”, *Yeni İkdam*, nr.638, 19 Aralık 1911, s.2.
- “Bir Alman Gazetesinin İstihbarı”, *İktiham*, nr.62, 27 Nisan 1912, s.2.
- “Bir Mülakat”, *Yeni İkdam*, nr.638, 19 Aralık 1911, s.2.

- “Bir tevcih-i garip!”, *Yeni İkdám*, nr.540, 8 Eylül 1911, s.2.
- “Biz İtalya-Rusya”, *İktihám*, nr.24, 20 Mart 1912, s.1.
- “Biz, İtalya, Devletler”, *Yeni İkdám*, nr.619, 28 Kasım 1911, s.1.
- “Boğazdan İçeri Girecek Sefa ‘in-i Ticariye”, *İktihám*, nr.54, 19 Nisan 1912, s.1.
- “Boğazlar Açılmalı mı Açılmamalı mı?”, *İktihám*, nr.60, 25 Nisan 1912, s.1.
- “Boğazlar Meselesi”, *İktihám*, nr.63, 28 Nisan 1912, s.1.
- “Boğazlar-İtalya”, *İktihám*, nr.55, 20 Nisan 1912, s.1.
- “Bombardımanın Avrupa’daki Tesirâtı”, *İktihám*, nr.56, 21 Nisan 1912, s.1.
- “Boykotaj Hakkında”, *Yeni İkdám*, nr.547, 15 Eylül 1911, s.2.
- “Budapeşte Hırlap Ne Diyor?”, *Yeni İkdám*, nr.638, 19 Aralık 1911, s.2.
- “Canet Meselesi ve Fransa’nın Cevabı”, *Yeni İkdám*, nr.648,29 Aralık 1911,s.2.
- “Canet Meselesi”, *Yeni İkdám*, nr.646, 27 Aralık 1911,s.2.
- “Canet Vahasının İşgali”, *Yeni İkdám*, nr.643, 24 Aralık 1911, s.2.
- “Canet ve Sillum’un İşgali”, *Yeni İkdám*, nr.648, 29 Aralık 1911, s.1.
- “Canet’in Fransızlar Tarafından İşgali”, *Yeni İkdám*, nr.643, 24 Aralık 1911.
- “Cenova Sulh Cemiyeti Şubesi”, *Yeni İkdám*, nr.635, 16 Aralık 1911, s.2.
- “Cezayir-i Bahr-i Sefid Hakkında”, *İktihám*, nr.112, 16 Haziran 1912, s.1.
- “Çanakkale”, *İktihám*, nr.146, 20 Temmuz 1912, s.2.
- “Derne Muzafferiyeti”, *Yeni İkdám*, nr.681, 31 Ocak 1912, s.2.
- “Derne Müsademesi Hakkında”, *Yeni İkdám*, nr.652, 2 Ocak 1912, s.1.
- “Derne’de Bir Fedakar Osmanlı”, *İktihám*, nr.101, 5 Haziran 1912, s.1.
- “Derne’de, Hums’da, Trablusgarp’ta, Bingazi’de”, *İktihám*, nr. 12, 8 Mart 1912, s.1.
- “Derne’den Bir Mektup”, *Yeni İkdám*, nr.622, 1 Aralık 1911, s.2.
- “İtalya’da Sansür”, “İtalya’da Nasıl Düşünüyorlar”, *İktihám*, nr.40, 5 Nisan 1912, s.2.

- “Devlet-i Osmani-İtalya Muharebesi”, *Yeni İkdám*, nr.610, 19 Kasım 1911, s.2.
- “Devlet-i Osmaniye-İtalya Muharebesi Muzafferiyet”, *İktihám*, nr.90, 25 Mayıs 1912, s.1.
- “Devlet-i Osmaniye-İtalya Muharebesi”, *İktihám*, nr. 155, 30 Temmuz 1912, s.3.
- “Devlet-i Osmaniye-İtalya Muharebesi”, *İktihám*, nr.128, 2 Temmuz 1912, s.1.
- “Devlet-i Osmaniye-İtalya Muharebesi”, *Yeni İkdám*, nr.566, 6 Ekim 1911, s.1.
- “Devlet-i Osmaniye-İtalya Muharebesi”, *Yeni İkdám*, nr.568, 8 Ekim 1911, s.1.
- “Devletlerin Teşebbüsat-ı Müşterekesi”, *Yeni İkdám*, nr.640, 21 Aralık 1911, s.2.
- “Divan-ı Âli Etrafında”, *Yeni İkdám*, nr.587, 27 Ekim 1911, s.1.
- “Domdom Kurşunları”, *Yeni İkdám*, nr.638, 19 Aralık 1911, s.2.
- “Dost Nasihati”, *Yeni İkdám*, nr. 558, 28 Eylül 1911, s.1.
- “Dünkü Meclis-i Vükela ve Çanakkale Boğazının Küşadı”, *İktihám*, nr. 67, 2 Mayıs 1912, s.1.
- “Düşman Sefinesi”, *Yeni İkdám*, nr.634, 15 Aralık 1911, s.1.
- “Düşmanın Yeni Telefati”, *Yeni İkdám*, nr.617, 26 Kasım 1911, s.1.
- “Düvel-i Muazzama Süferası ve Sulh Tavassut Teşbişati”, *İktihám*, nr.52, 17 Nisan 1912, s.1.
- “En Son Haberler”, *Yeni İkdám*, nr.596, 5 Kasım 1911, s.1;
- “Esad Paşa”, *Yeni İkdám*, nr.585, 25 Ekim 1911, s.1.
- “Fas ve Trablusgarp”, *Yeni İkdám*, nr.542, 10 Eylül 1911, s.2.
- “Ganaim-i Bahriye Komisyonu”, *Yeni İkdám*, nr.585, 25 Ekim 1911, s.2.
- “Ganaim-i Bahriye Mahkemeleri”, *Yeni İkdám*, nr.587, 27 Ekim 1911, s.1.
- “Geç Vakitte Alınan Ajans Telgrafları”, *Yeni İkdám*, nr.581, 21 Ekim 1911, s.2.
- “General Boçi”, *Yeni İkdám*, nr.638, 19 Aralık 1911, s.2.

- “Halî Hazır”, *İktiham*, nr.43, 8 Nisan 1912, s.1.
- “Halil Bey’in Beyanâtı”, *Yeni İkdâm*, nr.547, 15 Eylül 1911, s.1.
- “Hareket-i Askerîye İcrası”, *İktiham*, nr.145, 19 Temmuz 1912, s.2.
- “Harp Sefineleri Görülmüş”, *Yeni İkdâm*, nr.643, 24 Aralık 1911, s.2.
- “Harp-Sulh”, *İktiham*, nr.32, 28 Mart 1912, s.1.
- “Harpten Evvel”, *Yeni İkdâm*, nr.590, 30 Ekim 1911, s.1.
- “Her Tarafta Sükûnet”, *Yeni İkdâm*, nr.653, 3 Ocak 1912, s.1.
- “Hezeyan Değil de Nedir?”, *Yeni İkdâm*, nr. 585, 25 Ekim 1911, s.2.
- “Hüseyin Hilmi Paşa’nın Beyanâtı”, *İktiham*, nr. 66, 1 Mayıs 1912, s.2.
- “İlan-ı Harb”, *Yeni İkdâm*, nr.560, 30 Eylül 1911, s.1.
- “İngiltere Efkar-ı Umumiyesi”, *İktiham* nr.62, 27 Nisan 1912, s.1.
- “İngiltere Sefiri”, *Yeni İkdâm*, nr.617, 26 Kasım 1911, s.2.
- “İngiltere ve Rusya Sefirlerinin Mülakatı”, *İktiham*, nr.60, 25 Nisan 1912, s.1.
- “İngiltere, İtalya ve Bombardıman”, *İktiham*, nr.58, 23 Nisan 1912, s.1.
- “İngiltere-Rusya Siyaseti ve Bab-ı Ali’nin Vaziyeti”, *İktiham*, nr.69, 4 Mayıs 1912, s.1.
- “İngiltere-Rusya-İtalya-Hudud-u İraniye-Trablusgarp”, *İktiham*, nr.26, 22 Mart 1912, s.1.
- “İtalya Donanması ve Hükûmet-İ Osmaniye’nin Kararı”, *Yeni İkdâm*, nr.618, 27 Kasım 1911, s.1.
- “İtalya Harp Sefineleri”, *İktiham*, nr.74, 9 Mayıs 1912, s.1.
- “İtalya Korsanları”, *İktiham*, nr.75, 10 Mayıs 1912, s.1.
- “İtalya Kuva-yı Askeriyesi”, *Yeni İkdâm*, nr.694, 13 Şubat 1912, s.2.
- “İtalya Matbuâtı”, *Yeni İkdâm*, nr.584, 24 Kasım 1911, s.1.
- “İtalya teb’asının teb’idi”, *Yeni İkdâm*,nr.647, 28 Aralık 1911, s.1.
- “İtalya ve Trablusgarp”, *Yeni İkdâm*, nr.533, 1 Eylül 1911, s.2.

- “İtalya ve Trablusgarp”, *Yeni İkdám*, nr.536, 4 Eylül 1911, s.2.
- “İtalya’nın Arzusu”, *Yeni İkdám*, nr.550, 18 Eylül 1911, s.2
- “İtalya’nın Hareketi”, *Yeni İkdám*, nr.556, 24 Eylül 1911, s.2.
- “İtalya’nın Rusya’ya Notası ve Rusya ve Avusturya Sefirlerinin Beyanatı”, *Yeni İkdám*, nr.615, 24 Kasım 1911, s.1.
- “İtalya’nın Teşebbüsâtı”, “İtalya’nın Hareketi”, “Borsa’da Tesirat”, “Fransa’nın Hareketi”, “Figaro Ne diyor?”, “İşler Ta’cil Ediliyormuş!”, *Yeni İkdám*, nr.556, 24 Eylül 1911, s.2.
- “İtalya’nın Teşebbüsâtı”, *Yeni İkdám*, nr.554, 22 Eylül 1911, s.2.
- “İtalya’nın Yeni Bir Taarruzu”, *Yeni İkdám*, nr.706, 25 Şubat 1912, s.1.
- “İtalya’nın Yeni Hazırlıkları”, *İktihâm*, nr.68, 3 Mayıs 1912, s.1.
- “İtalya’ya Cevabımız”, *İktihâm*, nr.15, 11 Mart 1912, s.1.
- “İtalyalılardaki Hicab”, *İktihâm*, nr.7, 3 Mart 1912, s.1.
- “İtalyan Asâkiri Hakkında”, *Yeni İkdám*, nr.629, 10 Aralık 1911, s.1.
- “İtalyan Askerlerinde Halet-i Ruhîye”, *İktihâm*, nr.28, 24 Mart 1912, s.1.
- “İtalyan Donanması Harekâtı ve Dünkü Bombardımanlar”, *İktihâm*, nr.56, 21 Nisan 1912, s.1.
- “İtalyan Entrikaları”, *Yeni İkdám*, nr.626, 7 Aralık 1911, s.2.
- “İtalyan Konsoloslarının Tevehhümü”, *Yeni İkdám*, nr.550, 18 Eylül 1911, s.2.
- “İtalyan Matbuatı Ne Diyor?”, *İktihâm*, nr.14, 10 Mart 1912, s.1.
- “İtalyan Matbuatı”, *İktihâm*, nr.14, 10 Mart 1912, s.1.
- “İtalyan Mesarîf-ı Harbiyesi”, *İktihâm*, nr.14, 10 Nisan 1912, s.1.
- “İtalyan Mezalimi”, *Yeni İkdám*, nr.646, 27 Aralık 1911, s.2-3.
- “İtalyanlara Karşı Boykotaj”, *Yeni İkdám*, nr.548, 16 Eylül 1911, s.1.

- “İtalyanlara Karşı Boykotaj”, *Yeni İkdam*, nr.549, 17 Eylül 1911, s.1.
- “İtalyanların Boğaz Müdahiline Taarruz”, *İktiham*, nr.54, 19 Nisan 1912, s.1.
- “İtalyanların Hezimetini”, *İktiham*, nr.30, 26 Mart 1912, s.1.
- “İtalyanların Hezimetini”, *Yeni İkdam*, nr.666, 16 Ocak 1912, s.2.
- “İtalyanların inhişamı”, *Yeni İkdam*, nr.585, 25 Ekim 1911, s.1.
- “İtalyanların Kuvve-i İmdadiyesi”, “İtalya’nın Sevkiyat-ı Askeriyesi, Almanya Mesaisi”, *İktiham*, nr.28, 24 Mart 1912, s.1.
- “İtalyanların Tardı Meselesi”, “Şüpheli İtalyanlar”, *İktiham*, nr.73, 8 Mayıs 1912, s.1.
- “İtalyanların Tardı”, *İktiham*, nr.11, 7 Mart 1912, s.1.
- “İtalyanların Tardı”, *İktiham*, nr.3, 28 Şubat 1912, s.1.
- “İtalyanların Tardı”, *İktiham*, nr.5, 1 Mart 1912, s.1.
- “İtalyanların Teb’idi”, *Yeni İkdam*, nr.638, 19 Aralık 1911, s.3.
- “İtalyanların Ümitleri”, *Yeni İkdam*, nr.641, 22 Aralık 1911, s.1.
- “İtalyanların Vahşeti”, *Yeni İkdam*, nr.594, 3 Kasım 1911, s.1.
- “İtalyanların Zayi’atı”, *Yeni İkdam*, nr.585, 25 Ekim 1911, s.2.
- “İtalya-Trablusgarp”, *Yeni İkdam*, nr.546, 14 Eylül 1911, s.1.
- “İtalya-Trablusgarp”, *Yeni İkdam*, nr.541, 11 Eylül 1911, s.2.
- “Konferans Galiba Olacak”, *İktiham*, nr.92, 27 Mayıs 1912, s.1.
- “Limni Adası’ndaki Sefa’in-i Harbiye”, *İktiham*, nr.53, 18 Nisan 1912, s.1.
- “Mahmud Muhtar Paşa’nın Beyanatı”, *Yeni İkdam*, nr.645, 26 Aralık 1911, s.2.
- “Matbuat-ı Ecnebiye Trablus Ahvalı”, *Yeni İkdam*, nr.627, 8 Aralık 1911, s.1.
- “Matbuat-ı Ecnebiye”, *İktiham*, nr.45, 10 Nisan 1912, s.1.
- “Matbuat-ı Osmaniye Cemiyeti”, *İktiham*, nr.4, 29 Şubat 1912, s.2.
- “Meclis-i Umumi Açıldı”, *Yeni İkdam*, nr.575, 15 Ekim 1911, s.1.

- “Morgan Post Gazetesi Ne Diyor?”, *Yeni İkdám*, nr.684, 3 Şubat 1912, s.2.
- “Mösyö Çirmeni Ne Diyor?”, *İktham*, nr.13, 9 Mart 1912, s.2.
- “Mösyö İsteros’un Beyanâtı”, *Yeni İkdám*, nr.637, 18 Aralık 1911, s.2.
- “Muharebe Devam Ediyor”, *Yeni İkdám*, nr.620, 29 Kasım 1911, s.2.
- “Muharebe Tafsilatı”, *İktham*, nr.13, 9 Mart 1912, s.1.
- “Muharebe Tafsilatı”, *Yeni İkdám*, nr.610, 19 Kasım 1911, s.2.
- “Muharebe Tafsilatı”, *Yeni İkdám*, nr.626, 7 Aralık 1911, s.2.
- “Muharebe Tafsilatı”, *Yeni İkdám*, nr.627, 8 Aralık 1911, s.2.
- “Muharebe Tafsilatı”, *Yeni İkdám*, nr.635, 16 Aralık 1911, s.1.
- “Musalaha Hakkında”, *Yeni İkdám*, nr.645, 26 Aralık 1911, s.1.
- “Muzafferiyat-ı Osmaniye’den”, *Yeni İkdám*, nr.642, 23 Aralık 1911, s.1.
- “Muzafferiyat-ı Osmaniyeden”, *Yeni İkdám*, nr.653, 3 Ocak 1912, s.1.
- “Muzafferiyet-i Osmaniye”, *Yeni İkdám*, nr.674, 24 Ocak 1912, s.2.
- “Mühim Telgraflar”, *İktham*, nr.25, 21 Mart 1912, s.1.
- “Müsademe”, *İktham*, nr.14, 10 Mart 1912, s.1.
- “Nasyonalistler İstila Aleyhinde”, “Garibaldi Durur mu?!”, “İtalya-Trablusgarb”, İtalya Hükûmetinin Vaziyeti”, *Yeni İkdám*, nr.555, 23 Eylül 1911, s.1.
- “Neue Freie Presse Ne Diyor?”, *Yeni İkdám*, nr.540, 8 Eylül 1911, s.1.
- “Osmanlı Ordusunda İtalyan Mahpusu”, *Yeni İkdám*, nr.684, 3 Şubat 1912, s.2.
- “Osmanlıların İleri Harekâtı”, *Yeni İkdám*, nr.667, 17 Ocak 1912, s.2.
- “Patmos içtima-i Hakkında”, *İktham*, 125, 29 Haziran 1912, s.1.
- “Preveze’de Harp Sefineleri”, *Yeni İkdám*, nr.638, 19 Aralık 1911, s.2.
- “Rıfat Paşa’nın Beyanâtı”, *İktham*, nr.28, 24 Mart 1912, s.1.
- “Rodós’un İşgali”, *İktham*, nr.72, 7 Mayıs 1912, s.1.

- “Roma’da Teşebbüs İcrası”, *İktiham*, nr.64, 29 Nisan 1912, s.1.
- “Rus Hey’et-i Hükmiyesi”, *Yeni İkdám*, nr.622, 1 Aralık 1911, s.1.
- “Sakız’ın Topa Tutulması”, *İktiham*, nr.57, 22 Nisan 1912, s.1.
- “Salih Bey’in Beyanatı”, *Yeni İkdám*, nr.547, 15 Eylül 1911, s.2
- “Sefaret-i Ecnebiye Tercümanları”, *İktiham*, nr.61, 26 Nisan 1912, s.1.
- “Sellum İşgali Etrafında”, *Yeni İkdám*, nr.646, 27 Aralık 1911,s.3.
- “Sellum Limanı”, *Yeni İkdám*, nr.639, 20 Aralık 1911, s.2.
- “Sellum Meselesi Hakkında”, *Yeni İkdám*, nr.643, 24 Aralık 1911, s.2.
- “Sellum Meselesi”, *Yeni İkdám*, nr.640, 21 Aralık 1911, s.2.
- “Sellum Meselesi”, *Yeni İkdám*, nr.641, 22 Aralık 1911, s.2.
- “Sellum Meselesi”, *Yeni İkdám*, nr.644, 25 Aralık 1911, s.2.
- “Sellum Meselesi”, *Yeni İkdám*, nr.645, 26 Aralık 1911,s.2.
- “Sisam’da”, *İktiham*, nr.55, 20 Nisan 1912, s.1.
- “Sonu Ne Olacak?”, *Yeni İkdám*, nr.595, 4 Kasım 1911, s.1.
- “Stefani’nin istihbaratı”, *Yeni İkdám*, nr.585, 25 Ekim 1911, s.2.
- “Sulh Hakkında”, *Yeni İkdám*, nr.642, 23 Aralık 1911, s.2.
- “Sulh Hakkında”, *Yeni İkdám*, nr.648, 29 Aralık 1911, s.2.
- “Sulh Hakkında”, *Yeni İkdám*, nr.683, 2 Şubat 1912, s.1.
- “Sulh Şayiaları Hakkında”, *Yeni İkdám*, nr.683, 2 Şubat 1912, s.1.
- “Sulh Tavassut Meselesi ve Dünkü Meclis-i Vükela”, *İktiham*, nr.29, 25 Mart 1912, s.2.
- “Sulh Teşebbüsü”, *Yeni İkdám*, nr.685, 4 Şubat 1912, s.2.
- “Sulh Ümitleri”, *Yeni İkdám*, nr.642, 23 Aralık 1911, s.2.
- “Sulha Doğru”, *Yeni İkdám*, nr.633, 14 Aralık 1911, s.1.
- “Sulha Doğru”, *Yeni İkdám*, nr.648, 29 Aralık 1911,s.2.

- “Şiddetli bir Protestoname”, *Yeni İkdám*, nr.684, 4 Şubat 1912, s.2.
- “Şimendifer İnşası”, *Yeni İkdám*, nr.627, 8 Aralık 1911, s.2.
- “Tan Gazetesi Diyor ki”, *Yeni İkdám*, nr. 585, 25 Ekim 1911, s.2.
- “Tavassud için yeni tabirler”, *İktihám*, nr.88, 23 Mayıs 1912, s.1.
- “Tavassut Meselesi”, *İktihám*, nr.12, 8 Mart 1912, s.1.
- “Tavassut Meselesi”, *İktihám*, nr.14, 10 Mart 1912, s.1.
- “Tavassut Meselesi”, *İktihám*, nr.6, 2 Mart 1912, s.2.
- “Tavassut Meselesi”, *İktihám*, nr.9, 5 Mart 1912, s.2.
- “Tebliğat-ı Resmîye”, *İktihám*, nr.55, 20 Nisan 1912, s.1.
- “Temdid-i Müddet”, *Yeni İkdám*, nr.633, 14 Aralık 1911, s.2.
- “Tobruk'ta Muzafferiyat”, *Yeni İkdám*, nr.647, 28 Aralık 1911, s.1.
- “Tobruk'ta Şanlı Bir Müsademe”, *İktihám*, nr.18, 14 Mart 1912, s.1.
- “Tobruk'ta”, *Yeni İkdám*, nr.644, 25 Aralık 1911, s.1.
- “Trablus Harekât-ı Askerîyesi”, *İktihám*, nr.45, 10 Nisan 1912, s.1.
- “Trablus Limanının İnşası”, *Yeni İkdám*, nr.551, 19 Eylül 1911, s.2
- “Trablus'da Asakir-i Osmaniye”, *Yeni İkdám*, nr.652, 2 Ocak 1912, s.1.
- “Trablus'da Müsademe”, *Yeni İkdám*, nr.671, 21 Ocak 1912, s.2.
- “Trablus'da”, *Yeni İkdám*, nr.660, 10 Ocak 1912, s.1.
- “Trablus'da”, *Yeni İkdám*, nr.662, 12 Ocak 1912, s.1.
- “Trablus'ta Muharebe”, *Yeni İkdám*, nr.618, 27 Kasım 1911, s.1.
- “Trablus'ta Müsademe”, *Yeni İkdám*, nr.624, 5 Aralık 1911, s.2.
- “Trablus'ta”, *İktihám*, nr.100, 4 Haziran 1912, s.1.
- “Trablus”, *Yeni İkdám*, nr.613, 22 Kasım 1911, s.1.

- “Trablusgarp Mebuslarının Takriri ve Hakkı Paşa Kabinesi”, *Yeni İkdám*, nr.584, 24 Ekim 1911, s.1.
- “Trablusgarp Muzafferiyeti”, *Yeni İkdám*, nr.654, 4 Ocak 1912,s.1.
- “Trablusgarp ve İtalya”, *Yeni İkdám*, nr.541, 11 Eylül 1911, s.2.
- “Trablusgarp’da Ahval-i Hazıra”, *Yeni İkdám*, nr.668, 18 Ocak 1912, s.2.
- “Trablusgarp’da Müsademe ve Telefât”, *Yeni İkdám*, nr.622, 1 Aralık 1911, s.1.
- “Trablusgarp’da, Bingazi’de”, *Yeni İkdám*, nr.643, 24 Aralık 1911, s.2.
- “Trablusgarp’da”, *Yeni İkdám*, nr.664, 14 Ocak 1912,s.1.
- “Trablusgarp’daki Asar-ı Kahramane”, *İktihâm*, nr.74, 9 Mayıs 1912, s.1.
- “Trablusgarp’ta”, *Yeni İkdám*, nr.657, 7 Ocak 1912, s.1.
- “Trablusgarp”, *Yeni İkdám*, nr.544, 12 Eylül 1911, s.2.
- “Trablusgarp”, *Yeni İkdám*, nr.592, 1 Kasım 1911, s.1.
- “Tribuna Ne Diyor?”, *Yeni İkdám*, nr.640, 21 Aralık 1911, s.2.
- “Tunus’ta”, *Yeni İkdám*, nr.641, 22 Aralık 1911, s.1.
- “Tunus’un Bîtarafisi”, *Yeni İkdám*, nr.644, 25 Aralık 1911, s.2.
- “Türkiye-İtalya İttifakı”, *Yeni İkdám*, nr.649, 30 Aralık 1911, s.1-2.
- “Uyanık Bulunmalıyız”, *Yeni İkdám*, nr.545, 13 Eylül 1911, s.1.
- “Von Der Goltz Paşa’nın Beyanâtı”, *Yeni İkdám*, nr.646, 27 Aralık 1911, s.2.
- “Yeni Hayaller”, *İktihâm*, nr.76, 11 Mayıs 1912, s.1.
- “Yeni İstihkâmat İnşası”, *Yeni İkdám*, nr.645, 26 Aralık 1911, s.2.
- “Yine bir Muzafferiyet”, *İktihâm*, nr.27, 23 Mart 1912, s.1.
- “Yine Konferans”, *İktihâm*, nr.108, 12 Haziran 1912, s.1.
- “Yine Muzafferiyet”, *İktihâm*, nr.27, 23 Mart 1912, s.1.
- “Yine Tavassut”, *İktihâm*, nr.41, 6 Nisan 1912, s.1.

- “Trablus’ta İtalyanların Mağlubiyeti”, *Yeni İkdâm*, nr.579, 19 Ekim 1911, s.2.
- Ahmed Cevdet, “Siyaset-i Hariciye”, *Yeni İkdâm*, nr.576, 16 Ekim 1911, s.1.
- Ahmet Cevdet, “Bir Serencâm”, *Yeni İkdâm*, nr.568, 8 Ekim 1911, s.1.
- Ahmet Cevdet, “Devlet-i Osmaniye-İtalya”, *Yeni İkdâm*, nr.569, 9 Ekim 1911, s.1.
- Alpagod-Osmanlı Sancağı-İtalyanların Yalanları”, *Yeni İkdâm*, nr.569, 9 Ekim 1911, s.1.
- Girid-zâde, “Muharebe mi, Müsalaha mı? Bir Fransız’ın Mektubu”, *Yeni İkdâm*, nr.577, 17 Ekim 1911, s.1.
- M. Aydın, “Avrupa’dan Ne Bekliyoruz?”, *Yeni İkdâm*, nr.565, 5 Ekim 1911, s.1.
- M. Aydın, “Heyet-i Hazıra ve İlk Kararı”, *Yeni İkdâm*, nr.561, 2 Ekim 1911, s.1.
- M. Aydın, “İtalyan Entrikaları”, *Yeni İkdâm*, nr.563, 3 Ekim 1911, s.1.
- M. Aydın, “İtalyanlar ne satıyorlar? Ne alıyorlar”, *Yeni İkdâm*, nr.573, 13 Ekim 1911, s.1.
- M. Aydın, “Meclis-İ Umumiye’nin Dördüncü İctimaî”, *Yeni İkdâm*, nr.574, 14 Ekim 1911, s.1.
- M. Aydın, “Muharebe Henüz Başlıyor-Balkan Hükümetleriyle İ’tilaf”, *Yeni İkdâm*, nr.583, 23 Ekim 1911, s.1.
- M. Aydın, “Trablusgarp”, *Yeni İkdâm*, nr.559, 29 Eylül 1911, s.1.
- M. Aydın, “Uyanık Bulunmalıyız”, *Yeni İkdâm*, nr.545, 13 Eylül 1911, s.1.
- Mehmed Sadi, “Tavassut Meselesi”, *İkhtihâm*, nr.44, 9 Nisan 1912, s.1.

B) KAYNAK KİTAP VE MAKALELER

- Altınsoy, B. (2022). İtalya’nın Trablusgarp’a Nüfuzu ve Trablusgarp Savaşı’nın Başlamasında İtalya Basınının Etkisi, *OTAM*, S.52, 31-69.
- Armaoğlu, F. (2016). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*. İstanbul: Timaş Yayınları.

- Aydemir, Ş. S. (1986). *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa C. II, 1908-1914*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Beehler, C. W. H. (2016). *Türk İtalyan Savaşı*. İstanbul: Parola Yayınları.
- Benhür, Ç. ve Ardıç, M. (2022). *Ahmet Cevdet Oran*. Atatürk Ansiklopedisi içinde. Erişim Adresi (01 Kasım 2022): <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ahmet-cevdet-oran-1862-1935/>
- Benhür, Ç. ve Ardıç, M. (2022). *İkdam Gazetesi*, Atatürk Ansiklopedisi içinde. Erişim Adresi (01 Kasım 2022): <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/İkdam-gazetesi/>
- Buttanrı, M. (2003). *İkdam Gazetesinin Kültür Hayatımızdaki Yeri, Şekil ve İçerik Özellikleri (1894-1900)*. *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.4, S.1, s.77-98.
- Ceviz, N. (2011). Libya Tarihine Kısa Bir Bakış. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 3(27), 80-90.
- Childs, T. W. (2008). *Trablusgarp Savaşı ve Türk İtalyan Diplomatik İlişkileri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Çetin, A. (1996). *Garp Ocakları*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C.13, s.382-386) içinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çolak, F. (2013). Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nın Osmanlı Devleti'nin Ticaret-i Hariciyesi Üzerindeki Etkileri. *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları, Bildiriler Kitabı (s. 509-512)* içinde. Ankara: TTK Yayınları.
- Dağlar Macar, O. (2017). Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Kurumsal Tarihinde Önemli Bir Deneyim: Trablusgarp Savaşı (1911-1912). *Bellekten*, 81(292), 966-967.
- Devellioğlu, F. (1970). *Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. İstanbul: Aydın Kitabevi.

- Erim, N. (1953). *Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları) C.I.* Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Giolitti, G.(2012). *Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?*, (Haz.: Tahsin Yıldırım), İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.
- Göyünç, N. (1980). Trablusgarb'a Ait Bir Layiha. *Osmanlı Araştırmaları*, 1(1), s.235-258.
- Karal, E. Z. (1996). *Osmanlı Tarihi Cilt IX.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Karpata, K. H.(2012). *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012.* İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kavas, A. (2003). *Libya.* Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C.27, s.184-188) içinde, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kavas, A. (2012). *Trablusgarp.* Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C.41, s.288-291) içinde. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kavas, A. (2013). Trablusgarp Savaşı: Osmanlı Ordusunun Senûsiye Hareketi ile Müşterek Savaşı. *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları 16-18 Mayıs 2011, Bildiriler (s.49-75) içinde.* Ankara: TTK Yayınları.
- Koloğlu, O. (2020). *Basın Tarihi.* İstanbul:Pozitif Yayınları.
- Kurtcephe, İ. (1993). *Osmanlı Parlementosu ve Türk İtalyan Savaşı (1911-1912).* [Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi](#), S.5, s.235-258.
- Kurtcephe, İ. (1995). *Türk İtalyan İlişkileri (1911-1916).* Ankara:Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Kutsal, N. (Çev.). (2015). *Enver Paşa'nın Trablusgarp Günlüğü*. İstanbul: Tarih&Kuram Yayınevi.
- Malkoç, E. (2020). İtalyanların Trablusgarp Savaşı Sırasında Oniki Ada'yı İşgallerinin Türk Basınındaki Yankısı: *İkdam* ve Şehbal Örnekleri, *CTAD*, S.31, 100-101.
- Mehmet Nuri-Mahmut Naci (2012). *Trablusgarp Hedefteki Ülke Libya'nın Tarihi*. İstanbul:ORDAF Yayınları.
- Öğreten, A. (2012). İtalya'nın Trablusgarp'a Saldırısı Karşısında Osmanlı Toplumunun Tavrı. *Tarih ve Medeniyetler Tarihi, Bildiriler Kitabı*, C.5, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.
- Özçağlayan, M.(2008). Gazetelerin Gelişimi ve Gazeteciliğin Gelişimi. *Marmara İletişim Dergisi*, C.13, S.13, 2008, s.131-159.
- Özdağ, A. (2018). Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Afrika'da Türk Fransız Mücadelesi: Canet Sorunu (1906-1912). *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, C.11, S.22, s.237-260.
- Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* C.1. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Şıvgın, H. (1989). *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Toledo Mansilla, P. (2013). Trablusgarp Savaşı'nın İdeolojisi ve Propaganda Esasları (1911): Trablusgarp ve Sirenayka'da Çökmekte Olan Osmanlı Kültürüne Karşı Bir Kurtuluş Çaresi Olarak Görülen İtalyan Medenileştirme Misyonu, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi I. Uluslararası Tarih Sempozyumu, Osmanlı Devleti'nin Dağılma*

Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları (İzmir, 16-18 Mayıs 2011), Bildiriler, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Topuz, H. (2016). *Türk Basın Tarihi. İstanbul: Remzi Kitabevi.*
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi. (1980). *Osmanlı Devri 1911-1912 Osmanlı İtalyan Savaşı Deniz Harekâtı. Ankara: Genel Kurmay Basımevi.*
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi. (1981) *Osmanlı Devri 1911-1912 Osmanlı İtalyan Savaşı. Ankara: Genel Kurmay Basımevi.*
- Uçarol, R. (1995). *Siyasi Tarih (1789-1994). İstanbul: Filiz Kitabevi.*